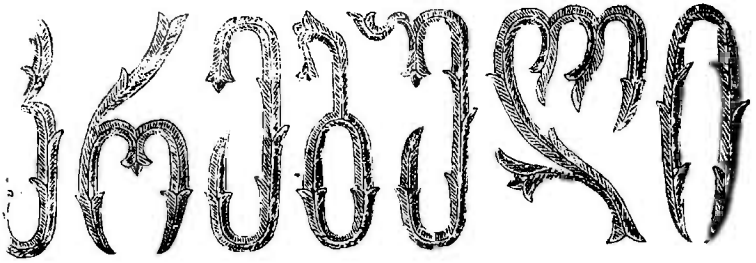

ს ა ნ ა ნ ი ს

თ ვ ი უ ზ ი

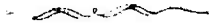

წელიწადი მეორე

№ III

მ ა რ ტ ა, 1899

P-26090

ქ უ თ ა ი ს ი
ლაშბაშიძის სტამბა * Типография Гамбашидзе *
1899

Дозволено Цензурою. Тифлисъ, 18 марта 1899 г.

შ ი ნ ა პ რ ს ი:

პირველი განყოფილება.

		33.
I	ნეკროლოგი	1—6
II	ღღვანდელი ჩვენი საზიროება აკაკის	7—17
III	ასირიული სტუმრობა, ლექსი აკაკის.	19—21
IV	მწიკი, ლექსი კოლხიდელის	23—24
V	არამი ლუკმა ძაცს არ შეეჩვება— (ამბავი), თ. ხუსკვიძის	25—50
VI	გობტგოლდ ლესინები, ხომელის	51—74
VII	საქართველოს დედა-ძალაქი ტფილი- სი, (გაგრძ.) მ. ჭანაშვილის	75—104
VIII	ქართული ძველი თქმულებანი, გულ- ბათის, თარგ. ა. შელიქოვას.	105-115
IX	კავკასიის სამოსწ. ოლქის მზრუნვე. 1897 წ. ანგარიშისა გამო, ჭამუთ-ბუის.	116-132

მეორე განყოფილება.

I	მასალები ქრისტიანობის დაცემის ჭ ისლამის გავრცელების ისტორიისა დასავ. საქართველოში (გაგრძ.) ზ. ჭ.	1—24
II	სოფელი წევა, (გაგრძ.) ს. კახიჯიძის	25—40
III	განცხადებანი.	

ნ ე კ რ ო ლ ო ზ ი .

ამ წლის 22-ს იანვარს გამოეთხოვა წუთი-სოფელს მელქისედექ ფაღავას მეუღლე, მურძაცან ფაღავას ასული დარია, რომელიც ძველებურად იყო აღზრდილი ზუგდიდის მაზრაში, სოფელს ზანას პაპა-მისის აფაქიძის ოჯახში.

მისმა უდროოდ გარდაცვალებამ ყველა შეაქრწუნა!.. არა თუ მისი ნათესავ-მოყვრები, გარეშეებიც კი იგლოვენ. ის იყო ერთი უკანასკნელ ნაშთთაგანი იმ ძველებურ ქართველ ქალებისა, რომელნიც დრო და ვითარებას დღეს ჩვენთვის საოცნებოდ გაუხდია!.. ქრისტეს მოძღვრების მიმდევარი, ქვეყნის ერთგულ-მოყვარული, ქმარ-შვილისათვის თავ-დადებული, დარბაისლურად ზრდილი და საუბრის დროს ტკბილ-მოქართულე, მართლა რომ მადლსა ჰყენდა გარეშემოს. მართალია, ის არ იჩენდა მისთანა თვალ-საზირო რამ ღირსებას, რომლითაც ზოგიერთებს დღეს თავი მოაქვსთ, მაგრამ სამაგიეროდ კი განუშორებლად ყოველთვის ეწერა სახეზე: „მშვიდობა და კაცთა შორის სათნოებაო!“ ბატ. ილია პონტელმა წერილი უძღვნა მის სახსოვარს და ის წერილი იმდენად საკულისხმოა, რომ საჭიროდ დავინახეთ, ჩვენის მკითხველებისათვის „კრებულში“ გადმოგვებეჭდა უმეტეს ნაკლებოდ:

სასიქადელო ქალის ხსოვნას.

რისთვის არის ასე მოწყობილი ადამიანის ბუნება, ადამიანის გული? რისთვის არის, რომ ღირსეულს, სთავყვანო ადამიანს სიტოცხლეშივე თაყვანს არა ვცემთ და მხოლოდ მაშინ ვიკრძობთ მის სიკეთეს, როდესაც იგი ჩვენთვის სამუდამოდ დაკარგულია? უკეთესი კი იქნებოდა სწავთა წასაქეზებლად, რომ რჩეულ ადამიანთა შუბლი აქვე სიტოცხლეშივე შეგვეშვა დაფხის გვირგვინით და მათ სადიდებლად ციურს ხმაზე მოგვეწუო ჩანკი. ამგვარი ნატივისცემა უძველესად გაუორკეცებდა ძალას რჩეულს ადამიანს და, ვინ იცის, რამდენს სხვებსაც გამოიწვევდა მას წასობასვანდ. უველა ადამიანა ნატივის მოუვარკა და მისი მოღვაწეობაც უწინარეს უფლისა ამ ნატივის მოსახვეჭად არის მიმართული. ამბობენ, ზოგიერთი დიდ-ბუნებოვანი კაცები, გენიოსები ამ ქვეყნის წამიერს დიდებას, სახელს არად სთვლიან. ისანი მხოლოდ სუტისა და უავდავების შესახებ ოცნებობენ. ეკ მართალია, მაგრამ ჩვენი ცხოვრება მარტო გენიოსთა შრომით არ წარმართება. გენიოსები ძალიან იშვიათად მოველინებიან ქვეყანას და მარტო ამათგან რომ იქონს დამოკიდებული ერთნულის ცხოვრების წინსვლა, გაუმჯობესება, უნუკეშო მდგომარეობაში ვაქნებოდით. ერის უფელდღიურ ცხოვრებას აცისკროვნების ცხოველმყოფელის შუქით მუდმივი მოღვაწეობა იმ ადამიანთა, რომლებიც გენიოსებად არ ჩათვლებიან, მაგრამ ნაწადი ზნეობრივა ძალა აძლევს მათ უზარატესობას ბრბოს წინაშე და ბრბო ხომ უმეტესობას შეადგენს თათქმის ყველა სასოკადოებაში. აი, ამისიანა მოღვაწეებს უნდა ნატივისცემა

სიცოცხლეშივე, რადგან ისინი ამ ქვეყნიურ ჯილდოს დიდად აფასებენ. მაგრამ, ჩვენდა სამარცხვინოდ, ჩვენი გულმწირობა, ჩვენი ხარბობა არ გვაძლევს ნებას დროზედ აღვიართო ჩვენი ნამდვილი გრძნობები. ზოგჯერ კადეტ გვერცხვინება აღტაცების გამოთქმა რომელსაშე დარსეულს კაცის შესახებ, რაღა ბავშური გულ-უბრყვილობა არ დაგვწყამონო. ამ აზრებმა კამარბინა თავში დღეს უდროოდ კარდაცვალებულის ღრია ფაღავას გასვენების დროს.

ამ უგანასვენელას სამის დღას განმავლობაში ქუთაისის ქართველ საზოგადოებას რომ დაჰკვირებოდიოთ, სწორედ გაგაკვირვებდათ მისი არა ჩვეულებრივი მოძრაობა და თან გულს გატკბენდათ მისი მწუნარება. დიდა თუ ზეტარა, ქალა თუ ვაცა—ეველა სეკდიანის სხაია შეეშურებოდა ერთს ადგილას— იმ სისლში, სადაც ესვენა ახლად მიცვალებულის ღრია ფაღავას გვამი. მიდიოდნენ უგანასვენელად მის სანახავად, გამოსათხოვრად ისეთებიც-გი, ვანც მხოლოდ შორიდაკან იცნობდა ამ ზეტოისანს ქალს. მართლაც, ქუთაისში დაახლოვებით ბევრი არ იცნობდა ღრია ფაღავას, მაგრამ ამისდა მიუხედავად, ბევრმა სტა ზეტოვა მას სსოენას და მხურკალე გულით იტირა. სხანს, ეგეთია გავლენა ზნეობით მადლის ადამიანისა, რომ უცნობებსაც მისწვდება მისი ცხოველმყოფელი შუქი. სახე ხომ სარკეა ადამიანის სულისა და მართლაც ღრია ფაღავას სახე ნამდვილი სარკე იყო უმანკო, შეუბღალავის სულისა; ღრიასთანა სათნობას გამოძისატყელი ქალის სახე დღეს ჩვენში იშვიათად მოიპოვება. ან რა საგვარჯულია რომ სათნობის ელფერი ჰქონოდა იმ ქალის სახეს, რომელას სარწმუნობისებრივი გრძნობა, ღვთაის მიმართია სსოება მართლაც რომ სამაგალიათ იყო ჩვენის დროისათვის. ბევრი რამ კარგი მოგვიტანა ახლამა დრომ კანათლებით და საზოგადო განვითარებთა, მაგრამ, ამისდა მიუხედავად, ზოგჯერ ძაღვან მწა-

რედ ვტარით. ვტირით მისოვას, რომ არ ეკასვენებს „სული ურწმუნო“... ჭეშმარიტად ამ „უაკლას დედას შვალი არ ჰქვარებია“, რომელსაც შვილის გულში მამულის სიეყარულთან ერთად სარწმუნოებრივი, ქრასტიანული გრძნობა არ ჩაუღვენია. ის დედა მტკრავა შვალისა, რომელსაც ბავშვის აღზრდის საფუძვლად სარწმუნოებრივის ცმნობის ვათარუბა არ მიაჩნია. ამისთანა დედა უმზადებს საზოგადოებას „სულით ურწმუნო, გულით უნდო“ წევრს, რომლისაგანაც არა გამოვარა. დარა ფაღავა ეყო განმსჭვადული სარწმუნოებრივის გრძნობით და უსუოდ ამ გრძნობას შვილებსაც გარდასცემდა. მოვა დრო, როდესაც მისი შვალები დაფასებენ ამ გრძნობის სიდადეგს და მადლობათ მთახსენებენ სათნოებით მთხილს დედას. იჩნება ვანმუშ სთქვას, — დარია გაუნათლებელი ქალი ეყო და მისაკის ეყო ეკეთი მორწმუნეა. ეკ შემცდარი ახრია. ეხლანდელს დროში ხშიარი მფულენაა, რომ გაუნათლებელა ქალებიც სრულად მოკლებულნი არიან სარწმუნოებრივს გრძნობას და არ იცაან ვინ აწამონ ან რა აწამონ... მართალია, დარია ფაღავას არ მიეღო ხვენი დროინდელი განათლება, მაგრამ ამოდენად ნაკითხი ეყო ქართულს ენაზედ, რომ გონებას განვითარება ნებას აძლევდა მას შეგნებულად ეუერებინა სარწმუნოებისათვის და ცხოვრების დედა-ბოძად ეკესდა იგი.

მთელმა ქუთაისის საზოგადოებამ იგრძნო-მეთქი, რომ დარის სიკვდილა დიდი დანაკლისი ეყო მისოვის და კიდევ ამისათვის ჰკლოვობდა. 24 ამ თვეს ქართული წარმოდგენა ეყო დანაშნულა ქალაქის თეატრში, მაგრამ გადაიდო. განცხადებაში წაკვიკითხეთ, რომ წარმოდგენა გადაიდო კნენა დარაან ხსოვნის ზატავსაცემულად. ესეც უტყუარი საბუთია იმისა, რომ დარაა დარსეულა ქალი ეყო. სხუათა შორის, ხვენის სასცენო ხელაოვნების ნიჭიერა წარმომადგენელი ბ-ნი ალექსი —

მისწავლიდა თავის ამხანაგებით დაესწრო ღარიას გასვენების და, ვგონებ, გვირგვინაც დაადო მას კუთხის; დაესწრო აგრეთვე გასვენების და გვირგვინა დაადო ქუთაისის მოზარდმა ახალგაზდობამ. ამ მოზარდს ახალგაზდობას, ევაკილს ჩვენს ცხოვრებისას, დიდ ხანს მიჰქონდა ღარიას კუბო და დასტორიდა ისე, როგორც სიყვარულს დედას. სხვათა ცრემლაც იქნა დაიღვარა, მაგრამ ისინი რა სახსენებელია ბავშვების წმინდა ცრემლთან! დადხანს ვერ დაავიწყებს ქუთაისა ღარია ფაღვას განსვენების.

გატი, ბეგრი გაკვირვებით იკითხავს, — მერე რით დაამსახურა ამისთანა ქება-დადება, ამისთანა ეურადღება ერთმა გაუჩიოლუბელმა ქალმა; რა სიქმეებია გამთავსება მისი სიზოკადო მოღვაწეობით? ამას ზისუხის მოკება ძალიან ადვილია, თუ არ დავივაწყებთ, რომ მარტო ლიტერატურულას მოღვაწეობით არ აღაწევება ქალის ღირსება? უველგან და განსაკუთრებით ჩვენში ქალას მოღვაწეობის ანაზრუხი ერთობ ვიწროდ არის შემოფარგლულია. რად უნდა დავემდუროთ ჩვენს ქალებს, როდესაც კაცის უფრო ფართო სარბიელი აქვთ ჩხოყრებაში და მანც იქნა ვერაფერა გაუკეთებელი! მე დიდად ვაფასებ ქალის ზნეობრავს კავლენას კაცის ცხოვრებაზედ და ისიც საკმარისად მიამჩნია ჩვენს დროში, თუ ქალა თავის ღვთაურს დანიშნულებას ერთგულად და ზიროზლად ემსახურება. ეკღვთაური დანიშნულება გამთავსება შეუღლებობათა და დედობით. ას ქალა, რომელიც ამ დანიშნულებას არ გაურბის და ზნეობრივ სიყუესკელად გახდომია ოჯახს, თავგანისცემის ღირსია. ღარია ფაღვაც ამგვარა ქალა იყო და სიზოკადობებში მისი ღვაწლი დიდ ღვაწლად მიიჩნია. რასაკვირველია, სადმე აღვალურს სიზოკადობებში რომ ვსცხოვრობდეთ, ამგვარი ღვაწლი არ გაკვაკვირვებდა, მაგრამ სიქმე ის არის, რომ უველგურს შედარებითი ფასი აქვს, და აღვალური სიზოკადობა

როგორც ჩვენში ან მთავრებს, არც სდამე მოელს დედამაწახე
მოადიხენებს. დარია ფაღაჯას წალი ჰქონდა სხვაგვარ მოღვაწე-
ობაშია: მან წაგნა-საგავი დააფუძნა თავისი სოფელში და
ამით მდებარე ხელის განათლებას ხელს უწყობდა; დარია
სტუდენტების და მოწაფეების სხვაგვარად წარმოადგენებს
მართავდა; თავს არ იზოგავდა სჯეულებო სჯემისათვის; გულ-
მხურვალე მოტრფივალე სამშობლოსი ნამდვილს შვილებს უზრ-
დილა მამულს. თუ ეკლავიერს ამის გათვალისწინებით, დარია
ფაღაჯას სხეულისთანავე წარმოუადგენათ ბრწყინვალე სხე
„მეტრინასი“, იმ რომელსაც თავისი დედისა, რომელსაც
ისტორიკოსები ისეთას ქებით იხსენიებენ. დარია ფაღაჯა რომ
სასიქადულა ქალი არ ყოფილიყო, მისი საკვდილი არ გა-
მოაწვევდა საერთო მწუხარებას. აწ ის დაკვრისება ეკლავს
სატარად, რომ უღმობულმა საკვდილმა კვრე უდროად მოგ-
ვაგლო მომხადლაკა გავლენა ზატარისნის ქალისა, მოგვისზე
შესამხნევი ხნობრავა ძალა, მოგვისზე მალაღის გრძობით
ადსავსე გულა. („ივერ.“)

დღევანდელი ჩვენი საჭიროება.

პირველი ნაბიჯი თუ უკუღმართად გადაიდგა, წალმა სიარული შეუძლებელია, და წყალი თუ სათავეში აიძვრა, ბოლოში ველარა გასწმენდს რა!.. ასე მოუვიდა, სწორედ, ჩვენ სათავად-აზნაურო ბანკსაც: მისი პირველი ნაბიჯი, წინ დაუხედლობისა და შორს ვერგამჭვრეტელობის გამო, უკუღმართი იყო და მისი მიმდინარეობაც იმ თავითვე აიძვრა. ამას ზოგიერთები წინდაწინვე გრძნობდენ და სამწუხაროდ კიდევ გამართლდა მათი მოლოდინი. რაც მხოლოდ წამხედურობით კეთდება და არა შეგნებულ მოთხოვნისობით, ის, ყოლიფერი, სასაცინოა და საუკუღმართო. ჩვენშიც ბანკის დაარსება, მისის სახაფანგო წესდებით, წამხედურობა იყო მხოლოდ და სხვა არაფერი: უხსოვარ ღროიდან საქართველო სამხედრო ბანაკად იყო გადაქცეული და მისი შვილები—რაინდ-მეომრები, ბრძოლის ველზე ათენ-ალამებდენ. სააღვ-მიმკემო ანგარიში მათი საქმე არ იყო! ვაჭრობა და სხვა და სხვა გვარი ხელოსნობა სომხებთან და ურბებთან ერთად ეჭირათ ხელში მხოლოდ მისთანა ქართველებს, რომელნიც საპყარობისა, ანუ სხვა რაიმე უვარგისობის გამო, ომში ველარ გამოდგებოდენ.

ჩვენ მამა-პაპებს, რაც კი მათის ცხოვრებისათვის საჭირო იყო, შინავე ჰქონდათ მზად. ოქრო და ვერცხლი ზედ-მეტე იყო და რაღაი კი იარაღს გააქედინებდნენ, დანარჩენი მერე თიხის კურკლით ან მიწაში უნდა ჩაეფლათ და ან საჩუქრად გადაეყარათ მათთვის, ვინც მათ გულს მოიგებდა.

აღებ-მიცემობასაც ისე, როგორც ყოველგვარ საწარმოებელ ხელობას, თავისი შკოლა უნდა და ტრადიცია. სომხებმა და ურიებმა იცოდნენ ფულის გემო, მიწვეული იყვნენ ძველადგანვე მოზმარებას, და ქართველი კი ყოვლად ხამი იყო მისი. და ამისთანა ხალხს ბანკმა მისცა შემთხვევა, რომ ფული ხელში ჩაეყარა:

აქედან რომ საკეთილო არა გამოვიდოდა რა, ეს აღრიდანვე კიდევ დაგვიმტკიცა „პრიკაზმა“, რომელმაც ქართლ-კახეთი ჩაითრია და სიკვდილის პირად მიაყენა; მაშინ როდესაც იმერეთში, სადაც „პრიკაზს“ ხელი არა ჰქონდა, არც ერთი მამული დაგირავებული არ ყოფილა. ეს მოსაზრება გადავეცი განსვენებულ ბ. ლოლაბერიძეს, მაგრამ აი რა მიპასუხა: „ეგ ყოლიფერი მართალია, მაგრამ მე იმედი მაქვს იმერლების წინდახედულობისა და შორს გამკვრეტელობისაო“. იმერლების შორს გამკვრეტელობაზე ჩვენც თანახმა ვართ, მაგრამ ამგვარ შემთხვევაში მართო ეს არ კმარა: შეიძლება კაცი დიდი ჭკუა-გონების პატრონი იყოს, მაღალ-ნიჰიერიც, რომელიმე საზენაო საქმეში დაგვირგვინებულ-სხივოსანი, მაგრამ ცხოვრებაში გამოსაყენებელ საწვრილმანო კანონების კი უფიცი და უმეცარი... ცხოვრების ყოველ-დღიური ავ-კარგი უფრო საქვეყნოა და განა ყველას შეუძლია რომ გული დაუდვას და წინ წაუძღვეს მას? მაშინდელი ჩვენი შიში რომ უსაფუძვ-

ლო არ იყო, დღეს ამას ყველა ჰხედავს: ვჰკარგავთ იმას, რაც საუკუნოების განმავლობაში მამა-პაპების სისხლითა და ოფლით იყო მოპოებული და რისიცი დაბრუნება ჩვენ შვილსა და შვილიშვილებს აღარ შეუქლიათ. სიღარიბე ხშირად გზა და ხილია. ხოლმე მრავალ-გვარ ბიწიერების, და ამ სახიფათო ბანკმაც ქონებრივ სიგლახაკეს გარდა, სხვა ჰირსაც გადაგვიკიდა, კიდევ უფრო უარესს: შეკვატოპია ზნეობრივ სიგლახაკეში და ნელ-ნელა გვითრევს... ეს ის ზღაპრული გველეშაპია, რომელიც საყდარს შემოგვეგვერგვებოდა და შიგ ალარავის უშვებდა ხოლმე!..—ეგებო ვინმემ იფიქროს, აქ მაინც რა შუაშია ბანკიო? და აი ჩვენი პასუხი: ამ 30 წლის წინად ჩვენში ინტელიგენტებს, ანუ როკორც მაშინ უწოდებდენ, სტუდენტებს დიდი სახელი და ძალა ჰქონდათ. იმათი მაშინდელი მოღვაწეობა დღესაც კიდევ სამაგალითოდ მიაჩნიათ და ნაყოფიერად სთვლიან აქამომდე. „მათ შემდეგ თავი ველარავინ იზინაო“—ამბობენ გულ-დაწყვეტით. „ხე ნაყოფისაგან საცნაურ იქმნაო“ ნათქვამია, და, თუ ამას შევხედავთ ჩვენც, მართლა რომ მაშინდელები ახლანდელებზე უფრო დიდად გვესახებიან. საკვირველია!... დღევანდელი ინტელიგენცია, რა თქმა უნდა, მაშინდელზე უფრო მომზადებული და განვითარებულია, და რიცხვითაც თვითოზე ას-ასი მოდის. მაშინდელი ინტელიგენტი ხელ-მოკლეობისა და მარტოობის გამო ყოლიფერს ეპოტინებოდა, რომ საოჯახო ცეცხლი არ გამქრალიყო, მისი დრო და შრომა ათას გვარად იყო განაწილებული; გულდასმით და საკუთრად ერთ რომელიმე საქმეს ვერ დაუჯდებოდა!... აქაც იყო და იქაც!—დღეს კი იმდენი არიან ჩვენში ინტელიგენ-

ტები, რომ თვითველ მათგანს შეუძლია ერთ რომელიმე არაფერს საგანს დაუდვას გული და სხვებზე აღარ იფიქროს. მაშინ ნაყოფიც უფრო ბარაქიანი იქნება აღრინდელზე, მაგრამ სამწუხაროდ, ამას ვერა ვხედავთ! ეს მისი ბრალია, რომ დღევანდელი მოღვაწეები წინანდლელებსავით შეთანხმებით კი არ მოქმედობენ, პირიქით ერთმანერთს ეჯობებინან!... უხდენენ საქმეს. და ეს სულ არაფერების ბრალია!...

აღრინდელი ახალ-თაობა, ანუ ეგრედ წოდებული სტუდენტები, საზოგადო საქმეს, გინდ მცირედიც ყოფილიყო, ისე უყურებდენ, როგორც „წმინდათა-წმინდას“ და ხელსახოცადა და პირბადედ კი არა ჰქონდათ გახდილი დღევანდლეებსავით. მათი ერთმანეთ-შორისი თანხმობა და კავშირი სამაგალითო იყო. კერძოდ, პირადად, რომ ერთმანეთის მტრებიც ყოფილიყონ, საზოგადო საქმეში მაინც საერთო იყო მათი ქირიცა და ლხინიც. ერთმანეთის დაუკითხავად, თუ რჩევა არ ექმნებოდათ, მეტირობით, თავხედად საქმეს არ გამოუდგებოდენ. სიტყვა: „სტუდენტი“, „ნასტუდენტარი“ „მოღვაწე“ და „წენი მომხრე“ საკმაო იყო, რომ წრეში შემორეულიყო, რასაკვირველია, თუ კი ღირსად დაიჭერდა თავს. მაშინდელი ინტელიჯენტები, თვითქოს ერთი სახლის წევრები არიანო, დაახლოებული იყვნენ ერთმანეთთან. მაგალითი ბევრი იყო, რომ შორს მყოფი რომელიმე მოღვაწე, პირადად ჯერ კიდევ არ იყო გაცნობილი, მაგრამ წრესთან კი მიწერ-მოწერა ჰქონდა და წრეც მასთან დაახლოებული იყო. ძველები ახლებს ელოდენ სიყვარულითა და სიამით და ახლებიც ძველებსაკენ მიისწრაფოდენ. ერთი-მეორეს კარგად იცნობდენ. დღეს კი ხშირად შეხვდებით ქალარა-გამო-

რეულ ინტელიგენტს და როცა ჰკითხულობ მის ვინაობას, ჭეუბნებიან: „ეს ის კაცია, რომელმაც ამა და ამ წელში მაღალი სასწავლებელი ოქროს მედლით გაათავაო!“... მერე და აქამდე სად იყო, რომ ვერ ვიცნობთ?—ალბად საქმე არა გქონიათ მაგის ხელობის შესაფერი და ვერ შეხვედრიხართო!.. ერთი ადვოკატიაო, მეორე პედაგოგი, მესამე მოსამსახურე და ამგვარადო. ერთი სიტყვით, გამოდის, რომ თავის ვიწრო წრიდან არ გამოდიან და საზოგადო, საერო სარბიელი მათთვის არ არსებობს.

მათი ამგვარი სიბრთხილე და განმარტობა უიშით არის გამოწვეული: ვაი თუ უკუღმართობად ჩაგვეთვალოს თან-შობილი გრძნობისა და დაფარული სურვილის აყოლაო?!... პეტრესავით უარ-ჰყოფენ ჰემ-მარიტებას, მაგრამ განსხვავება კი ის არის, რომ პეტრეს უარის ყოფა წამითი იყო... მან მაშინვე შეინანა და ჩვენი პეტრეები კი სიკვდილამდე უარის-მყოფლებად რჩებიან. ეჰ, ამათ თქვენი ჰირი წაიღონ!... ესენი გულით მაინც კეთილის მსურველები არიან, და თუ არას გვიკეთებენ, არ გვიხდენენ მაინც რასმე.— მაგრამ არიან კიდევ სხვებიც მეორე დარგის ახალგაზდები, რომელთაც თვისი სიჩუმეცა და ყვირილიც საპირადო საჭურველად აქვსთ გადაქცეული: ეს ვაჟბატონები ისეთის რიხითა და მედიდურობით გამოდიან ცხოვრების სარბიელზე, რომ ბაყბაყ-დევს არ ჩამოუვარდებიან. ვინ არიან? საიდან მოსულან? და სად მიდიან? უკან ბარგად არა მისდევთ რა!.. წინ საგზალი არა მიუძღვისთ რა და აწმყოში კი ნაცარ-ქექიაობის მეტი არა ეტყობათ რა! მაგრამ ბაყაყისა არ იყოს, ხმა დიდი აქვსთ და გაიძახიან!.. უარსა ჰყოფენ წარ-

სულს!... ჭველებს კაჟინასა სცემენ და სამაიმუნო შემდეგს გვპირდებიან!... დღევანდელ ინტელლიგენტების ზოგიერთი წევრები სწორედ ამგვარები არიან და რომ ეს მათი მოქმედება და ქცევა ჯერ გამოუცდელია და სიყმაწვილით იყოს გამოწვეული, კიდევ არა უშავს რა, ოდესმე გასწორდებიან, მაგრამ სამწუხარო ის არის, რომ, თურმე შეკნებულად მოქმედობენ წინაგანძრახულად: მხოლოდ მიტომ ყვირიან და გარბი-გამორბიან, რომ ყურადღება მიიქციონ და როდესაც საპირადო რაიმეს ჩაიგდებენ ხელში, „ბამბათა და ბამბის ქულად“ გადაიქცენ ხოლმე. ამ გვარ ჭახრაკა-გმირებს დიდ ნიანდაგს უმზადებს ყოველთვის ბანკი და სხვა საარწევნო ადგილები.

ლიაზ. სწორედ ბანკმა ჩამოაგდო ჩვენში მტრობა, დაარღვია ის ერთობა და კავშირი, რომელზედაც ზემო მოკახსენებლით და აგვიმღვრია ცხოვრება. მართალია, თავდაპირველად ბრძოლა პრინციპიალური იყო: ღელაბერიძეების დროს ძნელი წარმოსადგენი იყო საპირადო და საქვენაო რამ!.. შესაძლებელია თითო-ორთაგანს მომხრეებში აქეთაც და იქითაც ყოფილიყვნენ საპირადოდ გამოსული და ბრძოლაში ჩარეული, მაგრამ მეთაურები და უმეტესობა მომხრეთა კი პრინციპიალურად იბრძოდნენ, ისე როგორც დღესაც იბრძვიან დაწინაურებულ ქვეყნებში. მართალი ნათქვამია: „მოქმედული და მოზომილი ვის გაუგონიაო?“ ეს საზოგადო შეხლა-შეტაკება მაშინდელ ინტელლიგენტების, ნელნელა, შემდეგში საპირადოზე გადავიდა და ისე მოიკიდა ფეხი, რომ შერყევაც გადაჭირა. თუ მაშინ ერთი პარტია ეუბნებოდა მეორეს: „ჩვენი კანდიდატი სჯობია თქვენსას“. „ეს უფრო სასარგებლო იქნება ამ

საქმეში თქვენსაზეო“ და სხვანი, დღეს უსირცხვილოდ აღიარებენ: „ჩვენი კანდიდატი გვირჰვენია თქვენსას, ამიტომ რომ ჩვენი მომხრეა ყოველ გვარ საპირადო სისაძაგლეშიო“!... ვილას ახსოვს საზოგადო და საქვეყნო? სახლს ცეცხლი წაუკიდეს და ყველა სცდილობს, რომ ხელი მოითბოს. და თუ ერთი ეჭიდება მეორეს მიტომ კი არა, რომ ცეცხლის გაქრობაზე იფიქროს. არა! მხოლოდ იმ განზრახვით, რომ ის ხელის მომთბობი ჩამოაშოროს და თვითონ ჩადგეს მის ადგილზე და საზოგადო რამეებს კი ხელსახოცადა და პირბადედ ხმარობს!.. ხალხი ამათი მნახველი და შემყურე, დაფრთხა... შეშინდა და აღარა სჯერა რა. ნამდვილი მოღვაწეც მოჩვენებულისაგან ველარ გაურჩევია! ეს საზოგადო კანონია: როდესაც ხალხში შავი ჭირი და ხოლერა შემოვა, უბრალო მუცლის ტკივილი და მცირე რამ წყლულიც ღოღერა და შავი-ჭირი ჰგონიათ და ისე გაურბიან, როგორც ნამდვილს. ამით სარგებლობენ გაიძევრები და ცილსა სწამებენ მისთანაებსაც კი, რომელთაც არავითარი ზნეობითი სატკივარი არა ჰქონიათ მის დღეში. ბრბო სტყუედება და ტყუილ-მართალი ველარ გაურჩევია!.. დაიკარგა სწორ-მხედველობა და სიმართლის სასწორ-საზომი. აღარ ესმის: რა არის პატივის ცემა?! და რას ჰქვიათ შეურაცხყოფა?!... ამ საზოგადო არეულობის დროს ყველა გაკიცხული და შეურაცხყოფილი შეიქმნა. ასჯერაც რომ ყოფილიყო საქვეყნოდ ჯვარზე გაკრული სარწმუნოებისათვის, ოღონდ ერთმა ვინმე, ფარისეველთაგანმა განზრახ წაილაპარაკოს: „ურწმუნოა“ და კმარა! მომხრეებს მოიპოვებს და ბრბოსაც აალაპარაკებს. მაგალითად ჰნედავ, რომ პირადობის გულისათვის ორი გაიძევრა ვინმე ებრ-

ძვის ერთმანერთს, ბრბოც აუყოლიებია და ორ დასად გაყოფილან. შენ, რასაკვირელია, ორივე გეზიწლება და სიტყვიერად ჰგმობ ორივეს, მაგრამ იმ საშინელ კეტის ტრიალში და ტალახის სროლაში ჩარევა არ გინდა და არც შეგიძლია!.. მით უფრო, რომ ორივე თანასწორად მავნებელი და საზიზღრები არიან. რასაკვირელია შორიდან უყურებ ამ ჰირს. და გული გიწუხს!.. მაგრამ ეს შენი გულის ტკივილი ვის ესმის?.. ასე ჰგონიათ თუ ან ერთისა ან მეორესი მიმდევარი ხარ და მიტომ არ იბრძვი. და ის კი ვერ წარმოუდგენიათ, რომ იმათში რჩევა და ხელის გამოღება თავის გაჩირქიანება და უგნურებაა.—როგორც ქუჩყი და ბინძურობა უწყობს ხელს ბაცილების გახარებას, ისე დღევანდელს ჩვენს უგნურებას ხელს უმართავს ბანკი და მასთან ერთად საქალაქო არჩევნებიც. ამ სნეულებას, ამ სახად-ჰირს ძირეული განკურნება ეჭირვება და ერთად ერთი წამალი კი აღზრდა-განათლებლაა, რომელიც დღეს არა გვაქვს! უნდა გამოვძებნოდ საშუალება და გაემართოთ მასთან რამ, რომელიც დაგვიბრუნებს დანაკარგს და დაგვაყენებს სწორ გზაზე. ეს ყოლიფერი, თუ შეგნებული არაა, ალღოთი მაინცა აქვს აღებული ხალხს და მიტომაც მიუხედავად თვის საჭიროებისა ბანკიდან მისადები ფული საზოგადო საჭიროებისათვის გადასდვა ერთ ხმად და ერთ პირად. ყველა იმ აზრზე დგას, რომ სწავლა-განათლებლას უნდა მოხმარდესო. მაგრამ რა გვარი უნდა იყოს ის სასწავლებელი და ან როგორ უნდა მოხმარდეს, ეს ჯერ კიდევ არ დაუსახელებიათ. ამისათვის საკუთარი კომისიაა დანიშნული და იმათ უნდა წარუდგინონ თავისი აზრი.

ჯერ კიდევ ფულის შესახებ არა იყო რა გადაწყვეტილი, რომ ხალხში სიტყვიერად თუ ბეჭდვით სხვადასხვა ლაპარაკი იყო: ზოგი ერთს თხოულობდა და ზოგი მეორეს. მართალია, დღეს ჩვენ ბევრი რამ გვაქლია, საჭიროება რთულია, მაგრამ ამ ცოტა ფულით ყველას დაკმაყოფილება არ შეიძლება. და ამიტომაც გონიერება მოითხოვს, რომ უსაჭიროესი ავირჩიოთ და უკეთესს მოვახმაროთ!.. ეს უკეთესი ჯერ-ჯერობით იქნება—ქალების აღზრდა. სახლი როგორც უნდა განათლო ელექტრონის სხივებით, თუ ოჯახში საკუთარი ცეცხლი არ ანთია და კერა გაცივებულია, სითბო არ ექნება. რაც უნდა განათლებული იყონ ჩვენი ქალები, თუ საკუთარ ნიადაგზე ფეხი არ უდგიათ, ჩვენთვის სოფელთვის უნაყოფო და გამოუსადეგარი იქმნებიან!.. აბა რა ქართველ-ქალობა უნდა გასწიოს იმან, ვისაც „ქრისტე აღდგაც“ კი არ ეხერხება რომ ქართულადა სთქვას; ყველაფერი იცის გარდა თავის ქვეყნისა; მარაოს იჭერს ხელში, რომ მუნჯურად აალაპარაკოს და ნეკის აღება კი არ შეუძლია, რომ შეიღოს პერანგი გაუკეროს!..—ლომი ქაშისაგან ვერ გაურჩევია და შეიღი სათამაშო დედოფალა (კუკლა) ჰკონია? ცხადია რომ დღევანდელი ჩვენი ქალები, ძველ-ქართველ ქალებთან, იმ ნამდვილ ცოლ-დედებთან, მისატოლებელი კი არა, სახსენებელიც არ არიან. საჭიროა, რომ ცოტათი მაინც მივახმავსოდ ძველებს და ისეთი სასწავლებელი დავაარსოთ, რომ ნაკლი შევუქსოთ.

ჯერ-ჯერობით მაღლა პოტინი საჭირო არ არის!.. მივაწოდოთ იმდენი, რომ დღევანდელ-მოთხოვნილები-სა-და კვალად, თავის შვილების გამოზრდა, მომზადება სხვადასხვა სახელმწიფო სასწავლებლებში მისაღებად,

ოჯახშივე შეეძლოთ დედებს, სხვაგან გაუბარებლად. წარმოდგინეთ ერთის მხრით სოფელში მშობლებისაგან მომხადებული ათი წლის ბავში და მეორით ათითერთმეტი წლისავე მეორე ყმაწვილი, სხვაგან გაპარებული მოსამხადებლად, დედის კალთას მოშორებული, უცხოების ხელში!.. ერთი სულითაც და ხორცილაც მრთელი იქნება და მეორე კი გატეხილი, დაკნინებული და ნაღრიბა! პირველი, რასაკვირველია, უფრო მეტს აიტანს შრომას, სადაც უნდა იყოს, უფრო მალეც შეიგნებს ყოლიფერს და დაწინაურდება. ეს ისე ცხადია, რომ ამაზე ბევრი ლაპარაკი საჭირო აღარ არის, და მხოლოდ ერთხელ კიდევ გავიმეორებ, რომ დღევანდელი ჩვენი უვარგისობა, დამახინჯებული აღწერდის ბრალია, რომელსაც მომავლისათვის ბოლო უნდა მოვლო.

ქალები! ქალები!! და კიდევ ქალები!!! ჯერ ისინი უნდა დავაყენოთ ღვთისა და კაცის სასიამოვნო და სასარგებლო გზაზე, რომ მერე იმათაც გამოგვიზარდონ ნამდვილი ქართველები და არა მისთანა უსაქმური და მხოლოდ წარა-მარად მოლაქლაქე თავზედი კუდაბზიკები, რომელთაც არც უხნავთ როდესმე, არც უთესიათ და მხოლოდ უღროოთა და უადგილოდ ნამგალს სხვის კალოზე ატრიალებენ და „ჰოოპუნას“ ნაცვლად „ჰკა მაგასო!“ იძახიან და უთითებენ იმათზე ვისაც მართლა რამე უმუშავნიათ და დვაწლი მიუქდვისთ... დიახ! როდესაც ეს ნაცარქექია ფარისევლები აღარ იქნებიან ჩვენში და მათ ადგილს დაიკვირენ შეგნებული ახალ-გაზდები, რომელთაც ნამდვილი, ქეშმარიტი, სასწორ-საზომი ეკირებათ ხელში და არა ზოკიერთ

დღევანდლებსავეთ საპირადო-საფარისველო, მაშინ თავის-თავად გაიკურნება დღევანდელი ჩვენი სატკივარიც. დასასრულ, ჩვენც იმას ეიტყვი, რაც ადრე განსვენებულმა ბ. ლოლაბერიძემ გვითხრა: „ჩვენ იმედი გვაქვს იმერლების წინდაზედულობისა და შორს გამკერეტელობის“, რომ ბანკიდან გამოტანილ ფულებს კეთილად ასარგებლებს და მოგებიდან ნაბევარს მაინც გადასდებს საქალბო სასწაულებლისათვის.

ჰკკო

რ-26010

ახირებული სტუმრობა.

(ვუქდენი ისტრაჰაქისს ეზოჰს).

სასწორ-საზომით მოარულს,
უმადურს, გაუტანელსა,
რა უნდა უთხრას ქართველმა,
შემოხიზნულსა ვანელსა?!

ერთ დროს რომ კარზე მოადგა,
მშიერ-მწყურვალი, შიშველი
და საწყლად, ქრისტეს სახელით
გამოუშვირა მას ხელი,

ევედრებოდა: „დაეჰკარგე
სამშობლო, სახლი... კარიო!..
გზა აღარა მაქვს შენს იქით...
აღარც თავ-შესაფარიო.

ამხანაგობას ვერ გკადრებ...
ვერც გაგიბედავ ძმობასო!...

შენ მიპატრონე! მეც ნაცვლად
გაგიწევ ნამდვილ ყმობასო!“.

პასუხად ესმის: „ეჰ, ძმაო,
გულს მიკლავს შენი კენესაო!
ყმობა-მონობა ქრისტეს სძულს!
მან ძმობა დაგვიწესაო!“

ვინც სტუმრად მოდის, არ არის
თვით ქრისტეს მოციქულიო,
და ქრისტეს ტახტი-ტაძარი
მასპინძლის წმინდა გულიო?!

ჰა, ძმაო, სახლი და კარი
შემოდი მზაზე წვერადო!..
შენი სტუმრობა და ძმობა
არ დამიჯდება ბევრადო“.

შედის სტუმარი მადლობით,
მასპინძელს ჩაესახლკარა,
მაგრამ რომ სული მოიდგა,
სტუმრობა აღარ იკმარა;

ჩაჰკიდა ხელი ყოლიფერს...
ეს ჩემი იყო ყველაო!
მათხოვრად როდის მოვსულვარ?
ან როდის გთხოვე შეველაო?

ადრეც ვყოფილვარ!.. ახლაც ვარ!
შენ ვერც კი გიცნობ: ვინ ხარო!

არც წარსული გაქვს, არც აწმყო,
რომ მომავალით იხარო!

—
ამაში მოწმეც ბევრი მყავს
შენივე ქვეყნის შვილიო!..
ჩემს ოქრო-ვერცხლში ჩამჯდარი...
ჩემგანვე გაქედლიო!!

—
ოქრო და ვერცხლი ბევრი მაქვს,
აქცია... ასსიგნაცია!
შენ ღარიბი ხარ!.. მომშორდი!
არ გესმის? „ასი გნაცია!“

აკაკი

ორს სამშობლოსკან, ურწყულსა ველსა
 იჯდა ჭაბუკი რა ფერ მიხდილი,
 სოფლისა ამის დაუღვრამლანას
 მოსთქმიდა მწარედ გულ-ამოსკენილი.

აკონდებოდა გორა მადალი,
 მფლობელი ვაკეთი, ტყეა და ველთა,
 სადაცა ძვალნი ეკვლესიაშიდ
 განისვენებენ მისთა მშობელთა,
 სიგდანაც დეფა შავისა ზღვისა
 გამოჩნდებოდა ლურჯად და ლურჯად,
 სიღვანაც ათასთ მტნოვრებთა ერთა
 მოსჩანდა სსხლი ჰირად ჰირადად.
 ანდა ნათობდა მისი მთავარე,
 რომელს ბინდის უამს ის შეეტროფოდა,
 რომელი მასსედ შუქსა აფრქვევდა
 და ვითა დედა შვილსა დათრთოდა,
 აკაღობებდა და ასარებდა,
 აჭაბუკებდა, ასაღისებდა,
 სიყვარულისა სანთელს უნთებდა,
 დამეს უთევდა, დროს უტარებდა;

არსდა იუფ მისი მდინარე,
ოქროს ქვიშახედ მძიმედ მთარე,
რომლის სათავე არის მჩქეფარე,
კაეშანთ ჭარის შეიავარე;
არ ჰსჭერეტდა იგი ვარსკვლავს ბედისს,
მთიებსა მჭვირვალს ბედის წერისს,
სიცოცხლის სვეტსა, იმედსა თვისსა,
ბრწვინვალებასა სამშობლისს.
შორს სამშობლესგან ურწუედსა ვედსა
იჟდა ჭაბუკი რა ფერ მიხდილი,
სოფლისა ჭამის დაუდგრომლობას
მოსთქმიდა მწარედ გულ-ამოსკვნილი.

კალხიდელო

(ამბავი შავი-ქვის მწარმოებელთა ცხოვრებიდან).

1

ანვრის ცივი სუსხიანი ღამე იყო. განრისხებული ქარი დაფარფატებულ გლეხის სახლებს შეუბრალებლად დაჰქროდა. უსინათლობით დაობლებული არე-მარე ადრე მისცემოდა განსვენებას. მთელი სოფელი სამარისებურ სიჭუმეს შთაენთქა. მხოლოდ აქა-იქ სიცივისა გამო კბილებ-შეკრული ძაღლები საცოდავად შეწაწკანობდნენ ამ სოფლის განაპირას მდებარე სახელოსნოს, თითქო სთხოვდნენ: „კმარა, ნულა ხმაურობთ, ძილს ნუ უბრთხობთ შრომისაგან დაქანცულს ხალხსო“ და მით არღვევდნენ ამ საზოგადო ღუმილს... მაგრამ სახელოსნოში მუშაობა, ჩვეულებრივ, გვიანობამდის არ შეწყდებოდა ხოლმე... ამ ხმაურობის მიზეზი სახელოსნოს პატრონი — გოგია კბიერაძე გახლდათ. გოგია ზემო-იმერელი გლეხი იყო. ბატონ-ყმობის გაყრამდის გოგია მებატონის სასახლეში

შინაყმობდა. იგი ყველა შინაყმებში ამორჩეული იყო. ბუნებით ნიჭითაც მალლა იღვა გოგია სხვა, მის ტრელებ შინაყმებზედ, თუმცა კი ამ ღირსებით ხშირად ბოროტ-მოქმედებდა. რას მოიფიქრებდა მისი ახალგაზდა მებატონე, რომ გოგიას არ შეესრულებია. გოგიამ თავის მებატონეს სიყვარული იქამდის დაიმსახურა, რომ ადგილ-მამულით უფულოდ გაათავისუფლა. გოგია საკუთრის მექონე გლეხი შეიქნა; სახელი და პატივისცემა მოემატა. მაშინვე ძმებს გამოეყო. ძმებისაგან რამოდენიმე ქცევა მიწა, ერთი ნაკვეთი ტყე, წყნელის საბრძელი და ერთი ძეღური სასიმიდე ერგო. ამ სასიმიდეს ცალი გვერდი გამოულო, სიგრძეზედ წყნელი გაღობა, შიგნივ და გარეთ გაღესა და სადგომად გადააკეთა. საბრძელი გზის პირას იღვა, მიწით შელესა და შიგ სახელოსნო მოაწყო. ღურგლობა გოგიას პატარაობიდან ჰქონდა ნასწავლი. გოგიას მამა, ნეტარ-ხენებული ივანე ცბიერაძე, გამოწენილი ღურგალი იყო ზემოთში. ეს ის დრო გახლდათ, როდესაც შავი ქვის ამბავი მთელს იმერეთს ცეცხლის ალივით მოედო. სალაპარაკო საგნად შეიქნა. ყველას გამდიდრების სურვილები გაუღვიძა; ყველა დიდის დაკვირვებით, საიდუმლო ბურუსით მოცულ მითქმა-მოთქმით ადევნებდა თვალ-ყურს ამ ახალ საქმის დაბადებას და მის აღორძინების ისტორიას.

—

მაისის ბრწყინვალე დილა იყო. ...ის სოფ. სკოლის აივანზედ, სელის სკამზედ იჯდა ამ სოფლის მასწავლებელი. მისი სათნოებით სავსე პირის სახე, რაღაც სიხარულის და სიამოვნების გრძნობებს გარემოეცათ.

გულის სიღრმეიდგან ამონახეთქ სიხარულს მასზედ
ბრწყინვალე სხივი მიეფინა. და გულის ნაგრძნობს,
თითქო პირის სახის გამომეტყველება გეუბნებოდათ.
იჯდა და ხელში ქართულ გაზეთ— „დროების“ ნომერი
ეკავა. აიენის წინ ხალხს თაკი მოეყარა, რადგან იქვე,
სკოლის ახლოს, სოფლის ეკკლესია იყო.

— ბატონო მასწავლებლო! წაგვიკითხე, რა სწე-
რია, მაგ გაზეთში! — ცოტა სი'უმის შემდეგ ერთ-ხმად
სთხოვა რამოდენიმე გლეხმა.

— თქვენ, რომ არ გეთხოვნათ, მე დღეს მაინც
უნდა წამეკითხა თქვენთვის ერთი სასიამოვნო ამბავი.

— რა ამბავია, ბატონო! წაგვიკითხეთ შენი ჭი-
რიმე!

— მადანი გამოჩენილა ჩვენში, მადანი.

— რა მადანი ბატონო?

— რა და შავი ქვა.

— მერე, ვის რად უნდა, შენი ჭირიმე, შავი ქვა?

— ვის? სამზღვარ გარეთლებს. იმათ იციან რადაც
უნდათ.

— ხა, ხა, ხა, ხა! გაიცინა რამოდენიმე გლეხმა.
ჩვენ გვეგონა, მართლა რამე კაის გვეტყოდით, თორემ
შავი ქვა ვის რა ოხრად ენდომება, ბატონო!

— ჰო, ჰო! თქვენ იცინეთ! იცინეთ! აბა, ნახეთ,
რა მომოვალი ექნება თქვენს ხრიოკ სოფლებს!! ხალხში
ჩურჩული შეიქმნა. ვის სჯეროდა ეს ამბავი და ვის სი-
ცილად არ ყოფნიდა. „ეს კი კარგი ახალი ამბავი წა-
გვიკითხა, დღეს ჩვენმა მასწავლებელმაო!“ სიცილ-კის-
კისით ასკდებოდნენ ერთმანეთს ახალ-გაზდები. „მართა-
ლი რომ გამოდგეს, ჭე არ მოგვხედავს ღმერთიო“ —
ამბობდნენ უფრო ხანში შესული და დარბაისელი გლე-

ხები. ასე თუ ისე ყველა ააღაპარაჲა ამ ამბავმა, ყველამ თავ-თავისი სთქვა, გარდა გოგია ცბიერადისა. მხოლოდ გოგიას კი არა ეტყობოდა რა, მის პირი-სახეს რაღაც საიდუმლოების პირ-ბადე გადაჰფენოდა, თითქო ბაგენი მისნი დადუმებულიყვნენ, ისე უძრავად იდგა აივნის ერთ კუნკულში, მასწავლებლის ახლოს, და მთლად სმენად იყო გადაქცეული; გულ-მოდგინედ ისმენდა ყველას ნაამბობს და საიდუმლოდ, სხვის შეუმჩნევლად თავის გულის სიღრმეში ინერგავდა. „ეგებ, მართლა, ბედმა გამიღიმოს და ამ ოხერს სახელოსნოს მოკშორდეთ“... ჰფიქრობდა გოგია გზაში, შინ დაბრუნების დროს... გოგიას პირველად არ ესმოდა შავი ქვის ამბავი...

მეორე დღეს გოგია ს. შიმშილაქეთის გზას ადგა. შიმშილათელი გლეხი თამაზა გოგიას ნათლიმამა იყო. მთელი ეს სოფელი შავი ქვით იყო სავსე. ყანები ღობის მაგიერ შავი ქვით იყო შემოზღუდული.

— ჩემო თამაზავ! ჩემო ნათლიმამავ! ეუბნებოდა გოგია თავის ნათლის მამას. რამდენი ხანი იქნება არ მინახავხართ. ასე უნდა ნათელ-მირონობა?! შეძლებოთ ვარ ღარიბი, თორემ გულით ხომ არა?! გზაში რომ შემხვედროდა ჩემი ნათლული, ხომ სირცხვილი დამემართებოდა, ვერც კი ვიცნობდი! ეს სულ შენი ბრალია, ჩემო ნათლის დედავ! მიუბრუნდა გოგია ნათლის დედას. რატომ ერთხელ მაინც არ მაჩვენე ეს ჩემი ნათლული?

— ისე თქვენმა პატიოსანმა ცოლ-შვილმა გაიხაროს, რავარც მე და თქვენი ნათლული თქვენის ნახვით გა-

ვიხარებდით. მაგრამ ხომ მოგეხსენებათ, ნათლიას ვენაცვალე, ღარიბი, მარტოხელი კაცის ამბავი. ამოტელა ოჯახს ერთად-ერთი მამა-კაცი დაგვტრიალებს თავზედ. საქონლის ზომეღელი ესა გვყავს და წყლის, შეშის შემომტანი ეს გაჭლავსთ. თქვენი ნათლული ჯერ ისეთი მორცხვია, რომ ვერსად ვერ გაიგზავნის კაცი და მერე ჯიუტი, ჯიუტი... ღმერთმა დაიფაროს... რასაც იტყვის ის არის... მეორეს ველარ გაუბედავთ... რამდენჯერ მოვინდომე თქვენი ნათლულიანა თქვენთან ჩამოსვლა, მაგრამ წამომყოლი ვერ ვიშოვნე, და მარტო 15—20 ვერსის სიშორეზედ ვერც გავბედე და არც წესი იყო წამოვსულიყავი. გოგია ახლობელი სოფლის გლეხი იყო.

—სიღარიბეს ყველაფერი შეუძლია, ჩემო გოგია, თორემ მეტი რა დამიშლიდა ამდენს ხანს საყვარელ ნათლია-მირონის ნახვას? ჩაერია ლაპარაკში თამაზაც.

—ნათქვამია, ჩემო თამაზა! სიღარიბე და სიმდიდრე და-ჰმანიაო. ფიქრი არ არის ჩემო ნათლის მამავ! კაცი სასოწარკვეთილებაში არასოდეს არ უნდა ჩავარდეს, ცხოვრება კიბეა, ხან ზევით მოვექცევით და ხან ქვევით. ვინ იცის, ეგებ ბედმა ჩვენც არ მოგვიძულოს?!!

—შენს პირს შექარი, ნათლია ჩემო! თუ მართალი გამოდგა ის ხმები...

—რა ხმები?

—რა და ის, რომ ეს შავი ქვა, თურმე, ძვირფასი რამე მადანი ყოფილა. ყოველ დღე მოდიან და კითხულობენ ადგილების ფასს. ისე მტერი შეგწახედეს მე უფულობით შეწახებული ვიყო! ქალიშვილის ბედი კარზედ მადგია, შექლება რომ არ მიშლიდეს მის ბედს

ძალი არ დაჰყვებს, მაგრამ რა ვქენა, მენანება გაკყი-
დო. ვაი თუ ჩემი ქონით მევე დამიწვან თვალები. მი-
უვო თამაზამ. „აქ სულ სხვა ნაირად უნდა მოვიქცეო“,
იფიქრა გოგიამ და შესცვალა მუსაიფის კილო.

—თამაზა, ენახოთ, შენს ადგილებში შევი ქვა
აღმოჩნდა, რა ნაირად გინდა აწარმოვო! ჰკითხა გოგიამ.

—აღმოჩნდეს კი არა, ნათლია ჩემო! მთელი ჩემი
ყანები სულ ეს ოხერი შევი ქვა არ არის?! რა ეშმა-
კად მინდა? სიმიდი იქ არ მომდის და ვენახი. თუ კი
რამედ გამოდგა—ხომ ღმერთი მომხედავს, თუ არა და
მადლობა ღმერთს...

—არც ის ვარგა, რომ ასე მოულოდნელი ბედ-
ნიერებით მარტო შენ დასტკბე, ზოგი შენმა ნათესავებ-
მაც უნდა ისარგებლონ!.

—იქნებოდეს რამე, ჩემო გოგია, თორემ ვინ მა....
მართლა, გოგია, შენ ხომ გამოცდილი კაცი ხარ.
თვალი დაუდგეს იმ სიღარიბეს, თორემ გამოცდილება
შენ არ გაკლია, კარში ნასიარულები ხარ. აბა, მე
უნდა სიმართლე გითხრა, ქუთაისს გარდა არსად არ
ეყოფილვარ და ისიც ერთხელ თუ ორჯელ ვიწავი ქუ-
თაისში, კარგად არც ის მახსოვს. შენ ბევრს იცნობ. ბევრი
გიცნობს. შენც ისარგებლე, ჩემო ნათლიავ, და ნურც
მე დამწვაკ, იათად ნუ დამაკარგვინებ!

—მე, თუ შენგან ეგ სიტყვა მექნება, ვეცდები,—
ენახოთ!

—ვილას ვენდობი თუ არა შენ? შენ იცი და
შენმა ნათლია-მირონობამ!..

ამ გვარ ტკბილ მუსაიფს შეექცეოდნენ იმ ღამეს
ვახშმად გოგია ცბიერადე და მისი ნათლის მამა შიმში-

ლათელი გლეხი თამაზა. თამაზას ადგილები იმდენად მწირი და მოუსაფლოიანი იყო, რომ თამაზას წლის საყოფი სარჩო ძლიერ მოსდიოდა. მიზეზიც ეს იყო, რომ გოგიას მოსვლამ თამაზას, თითქმის, ფრთები გამოასხა და ამ ახალ საქმეში მონაწილეობა დაავალა. თამაზას სიტყვები გოგიას მაშინვე გულში მოხვდა და საიმედო მომავალი დაანახვა—ამის შემდეგ რამოდენიმე თვემ გაიარა. თამაზას გოგიასაგან არაფერი ამბავი არ მოსვლია.

II

სალამოს ქაში იყო. ბრწყინვალე ნათელი შავ სამგლოვიარო ზეწრის წამოფარებას აპირებდა და ნათლით შემოსილ ღღეს ბნელ წყვილიადში გვიცულიდა. კაცი კაცს კარგად ვერც კი იცნობდა, რომ თამაზას ეზოს კარებს სამი უცხო ცხენოსანი მიადგა. თამაზა სამუშევრიდგან ახალი მოსული იყო. პირველ დაძახებისათნავე გამოხვდა და მიიღო უცნობი სტუმრები. როგორც შემდეგში აღმოჩნდა ერთი ამათგანი ჩვენი ცნობილი გოგია იყო, მეორე ქვემო იმერელი მდიდარი ვაჭარი სტეფანე დიდგულაშვილი და მესამეც ტრაპიზონელი ბერძენი, ისიც მდიდარი ვაჭარი. ცოტა ხნის სიჩუმის შემდეგ მათ შორის ჩვეულებრივი მუსაიფი გაიმართა. მათ მუსაიფის დროს თამაზას ოჯახობა ვახშმის მზადებას შეუდგა: ყველა თავ-თავის საქმეს აკეთებდა; მიხაკო, ერთად ერთი ვაჟი თამაზასი და ნათლული გოგია ცბიერაძისა—შეშას ჩიხდა; რკა-ცხრა წლის პატარა ცუგრუმელა გოგო თამაზასი კესარია ქვაპს რეცხევდა, თებრონია კი თავზედ ადგა და პატარა და-ამას საქმის კეთებას ასწავლიდა. თებრონია თამაზას

უფროსი ქალი იყო. მიხაკოს მეტი ვაჟი თამაზას არც
ყოლებია და არც ეყოლებოდა.

თამაზას თებრონიძე სილამაზით ასში გამოსარქვენი
ქალი იყო. ვის შეეძლო გამამძარიყო თებრონეს
ბროლის ფერ მაღალ კისერის ცქერით, რომელზედაც
შავი ლენტის მსგავსად გადაწოლოდნენ მაყვალღვით
შავი და სქელი თმის ნაწნავები. თებრონეზედ ბევრს
ჰქონდა კბილები აღესილი. განსაკუთრებით მას აქეთ,
რაც შავი ქვა მადნად აღიარეს. თამაზას შავი ქვის
ადგილები უღვეველი ჰქონდა. თებრონეც ერთად ერთი
მემკვიდრე იყო თამაზასი, სანამ ამ მოხუცებულობის
დროს უკანასკნელი ვაჟი დაებადებოდათ; თებრონეს
ვინ არ ეტრფოდა. მის მოტრფიალეთა რიცხვში ბევრი
ადგილობრივი აზნაურებიც იყვნენ, მაგრამ თებრონე
ამ გვარ მდგომარეობით სრულებითაც არ ამყობდა;
იგი მუდამ იმ აზრის იყო, რომ „გლახის ქალი ვარ
და გლახს უნდა გავყუეო“. ერთს დროს ხმა გავარდა,
რომ თამაზას თებრონას მოტაცებას უპირებენო, თუმც
ეს ხმა ისევ ხმადვე დარჩა, მაგრამ ამის გამო თებრონე
ძლიერ იშვიათად გამოდიოდა ეკლესიაზედ, თემში;
საზოგადოთ უცხო კაცს არ დაენახებოდა. ეს იყო მი-
ზეზი, რომ იმ ღამეს თებრონა გარეთ არ გამოსულა,
სტუმრებს არ გაცნობია.

სახლის პირდაპირ თამაზას ნალია ედგა. ნალიას
ზედ მოდგმული მარანი ჰქონდა. თამაზამ იმ ღამეს აქ
მიიღო თავისი სტუმრები. ბერძენი უცხო ტომელი
ვაჭარი იყო. ის, თუმც ახალგაზრდა კაცი აღარ იყო,
მაგრამ როგორც შეძლებული კაცი აღრევე აპყოლოდა
ხორციელ გრძობების დაკმაყოფილებას. მას არ შეეძ-
ლო მრუშობაში თავი შეეკავებია, თუ კი მის გარყვნილ

გემოვნებას რაიმე დაატკობდა. მის წინაშე ცოდვა, პატიოსნება, შებრალება, სინიდისის შებლაღუა სრულებით გათელილი იყო. თამაზასთან ბერძენს ბერი არ ულაპარაკნია. მაშინვე გაიგო, რომ, თუ მარჯვედ იქნებოდა, ეს ქვეყანა მის საკბილოდ შეიქნებოდა. „აქ ჯერ ნიადაგი შეურყვევლია, ხალხი ველურია, სიმდიდრე ჩემს ხელში ჩაფარდება“, იფიქრა ბერძენმა და შესწყვიტა ამაზედ ლაპარაკი. „ახლა სხვაზედ ვილაპარაკოთ“ — უთხრა გოგიას და ფიქრებში გართული ბერძენი გავიდა დერეფანში გასავლელ-გამოსაკლელად. ამ დროს თებრონა ციბრუტივით უტრიალებდა შუა ცეცხლს. სტუმრებს ვახშამს უმზადებდა. კარებ დახურულ ძელურ სახლში, შუა ცეცხლის სიმბურვალის გამო, სულის შემზუთველი სიცხე კორიანტელი ტრიალებდა. თებრონეს თეთრი ლოყები ამ გვარ სიცხეს ვაშლის ფრად აეფორაჯებია. ოფლის წვეთები მარგალიტივით გაჰკროდნენ აქა-იქ თვალების გრძელ წამწამებში და ცრემლების მსგავსად დაბალუბი გაჰქონდა მის ბროლისფერ მკერდზედ. ცეცხლის პირას მოძრაობის დროს შავი ნაწნავები გველივით ეხვეოდნენ თეთრ კისერზედ. თებრონე ამ ნაწნავებს ხან ერთს ისროდა უკან და ხან მეორეს, თან გაჯავრებით მიაწყველიდა: „დამაცა შე ცეცხლისგან დასაწვაჲ, ისედაც ვიწვი, შენ კიდევ რაღას მაწვალებო“.

ამ დროს პატარა კესამ კარი გამოაღო და გახურებული სახლი ცოტა გააგრილა.

— უჰ! ქე არ მოვრჩი, დედა-ჩემო! უთხრა თებრონემ დედას, რომელიც იქვე იჯდა და საკმაზს ამზადებდა.

— მოგიკვდეს დედა-შენი, დამეწვი შვილო განა?!

რა ვქნათ, შვილო! უნდა გავიჭიროვოთ, თორემ გაუჭირ-
ველი ცხოვრება აქლა ჩვენს ბატონის შვილებსაც აღარ
აქვს. ეგებ ღმერთმა მოგვხედოს, მამა შენმა საქმე გა-
აკეთოს, მაშინ შვილო შენს ბედსაც მალე ეშველება,
მალე გაგათხოვებ. უთხრა თებრონეს დედამ.

გაღებულ კარებიდან ცეცხლის აღმა პირდაპირ
თვალებში მიანათა ბერძენს, რომელიც ამ დროს ეზო-
ში დასეირნობდა. დადგა ბერძენი ერთ ადგილას და
დააშტერდა: შუა ცეცხლი, გარშემოწყობილი კეცები,
საქვაბეზედ ჩამოკიდებული ქვაბი, ყოველიფერი ეს მის-
თვის ახალი სანახავი იყო. მაგრამ აგერ სურათი უცებ
შეიცვალა. ცეცხლის პირს უცებ მოვარდა რალაც ან-
გელოზებრივი კეკლუცი არსება, ხის საკეციტ კეცი
გადმოიღო, ელვის სიჩქარით ჭადის ცომი კეცზედ
სტყება და აჩქარებული „ტყაპა-ტყუბით“ გაიყვან-გა-
მოიყვანა ცომი კეცის კიდებამდის; შემდეგ საკეციტ-
ვე აიღო და ცეცხლს აუფიცა: აქ კი ბერძენი სრუ-
ლებით გაშტერდა. თებრონეს სილამაზემ ბერძენს მთე-
ლი მისი გარყვნილი ცხოვრება დაავიწყა. ის სულ
ცქერად გადაიქცა. თებრონეს ნორჩი გული კი ამ დროს
სრულიად არ გრძნობდა იმას, რომ გამოღებულ კარებ-
ში უცხო ვინმე იტყირებოდა და შორიდგან სჭამდა
ხარბის თვალით მის ანგელოზებრივ უმანკობას. თებ-
რონემ უცებ რალაცასთვის გარედ გამოიხედა. მაშინვე
შემობრუნდა და დედას მივარდა.

— დედა, დედა! ვაი, თუ ამ გამოღებულ კარებში
გვიყურებდენ ის უცხო სტუმრები, ღმერთო კი მომ-
კალი, მერე მე სულ გულ-ღია ვიყავი! რალაც კაცის
ლანდივით მომეწვენა ეზოში. ნეტა ვინ იქნებოდა?!

— მერე რა ვუყოთ, შვილო! ეგებ მამა შენი იყო.

მაგას რად შეუშინებინარ, უთხრა დედამ. ამ დროს კარებზედ რაკუნი მოისმა: „გამიღეთ კარი!“ გაცლებულ კარებში თამაზა შემოვიდა, გადაავლო თვალი ვახშამს და უსაყვედურა: „რა ჰქენით, სამი კაცის ვახშამი ამდენ ხანს ვერ მოამზადეთ?!

— კი მამა, ვახშამი ამ საათში იქნება მზად. მიუგო თებრონემ.

— ხომ გითხარი, შვილო, მამა შენი იქნება მეთქი! წასჩურჩულა თებრონეს დედამ.

— აპაა აპაა?! მე სხვა მეგონა და გული ტყვილად გადამიტრიალდა.

ასე ათი, თუ თერთმეტი საათი იქნებოდა, რომ თამაზა და მისი სტუმრები გარედ ნალიაში გრძელ ხის სუფრას გარს უსხდნენ და თამაზა ბოდისით ეუბნებოდათ: „ლუკაცრავად ბატონებო! თქვენ, რომ გეკადრებათ, ისე ვერ გაგიმასპინძლდით, მაგრამ ხომ გაგიგონიათ „ღარიბი კაცის ლუკმა გემრიელია“. ამ დროს თებრონე სახლის ერთ ბნელ კუნჭულში იყო ამოკრული. დედა გვერდში უჯდა, იდაყვი დედის კალთაში ჰქონდა დაყრდნობილი და სინათლეში მყოფ სტუმრებს ათვალთვლებდა. ძილ-მორეული თებრონეს დედა უცებ შეკრთებოდა ხოლმე, როცა თებრონე ჰკითხავდა: „რას შობი დედა, დაგეძინა?!“ და მაშინვე უპასუხებდა: „არა, შვილო, ცოტა წამყვინთაო“.

— ეს, ღმერთმა გაგიბედნიეროს, ნათლი-მამა, შენი უფროსი ქალიშვილი თებრონია!

აქ თებრონიამ კიდევ ჰკრა ხელი დაძინებულ დედას: „უყურე, უყურე, დედა ჩემო, ჩემს სადღეგრძელოს სვამენ“.

— აღაყვრდი სტეფანეს! გაუმარჯოს ბატ. თემის-

ტოკლეს! (ასე ეძახდნენ ბერძენს) მიადახა გოგიაშ. ბერძენმა უცებ ყურები სცქვიტა, თითქო ნიშადურის ძმარი აყნოსეს ცხვირშიო, გამოქყიტა თკალები.

— როგორ? ჩვენს მასპინძელს განა ქალი ჰყავს?! იკითხა ბერძენმა თითქო არაფერი არ ენახოს.

— როგორ არა. ჰყავს, მაგრამ... მე გამოტყუებულად უნდა ვსთქვა თამაზას მამობა იმას არც კი ეკადრება. არავინ არ იტყვის თუ ეს გლეხის ქალიაო. მხოლოდ ეს მაკვირვებს, რატომ არ გაათხოვებ, ჩემო ნათლიმამა! ზომ იცი ღვინით საფხვე კიქა და გასათხოვარი ქალი ერთია. ძნელი შესანახავია, ჩემო თამაზა, ძნელი?!.

— მაშ, თუ გყავს, რატომ არ გაგვაცანი შენი ქალი? უთხრა თამაზას ბერძენმა. თამაზას ამ გვარი ხანგრძლივი და თავისუფალი მუსაიფი მის თებრონაზედ სასიამოვნოდ არ დარა და მოწყვეტით უპასუხა: „მოვეტრებით, მოვეტრებით სხვიმისაცო, ალა სხვაზედ ვილაპარაკოთ... გოგიაშ ამას სხვა სადღეგრძელოები მოაყოლა და ნაშუალამევის სამი საათი იქნებოდა, რომ თამაზას ოჯახში ადამიანის ფეხის ხმაურობა შესწყდა.

III

— ყველაფერი კარგი, ჩემო თამაზა, მაგრამ ამ ადგილებს რა ნაირად მოგვეყიდი. უთხრა თამაზას გოგია ცბიერადემ მეორე დღეს, როდესაც მადნები დაიარეს და გული სიხარულით აღევსოთ.

— სულ ვერ მოგყიდით, ნათლია ჩემო, და რასაც გაზედავ— ყველაფერზედ „კუპავოდელესკი“ მაქვს. მიუჯო თამაზამ.

— ეგ, თუ გინდა ასე იყო, მაგრამ ნოტარიუსის

წესით ყიდვა-გაყიდვა, ალბად, შენც გამოგოცდია. რაც მამული ღირს, ორი წილი ხარჯი მოგვივა. ახლა წასვლა-წამოსვლა, იქით აქეთ თრევა-ხეტიალი კიდევ სხვა იქნება. მაშ ისე გადაკეთოთ, რომ ხარჯიც ცოტა წაგვივიდეს და ჩვენც ადგილებში ვერავინ შემოგვეცილოს.

— აგრე, თუ შეიძლება, რაღა აჯობებს, მაგრამ ვინ უნდა გაგვიკეთოს? იკითხა თამაზამ.

— ხრიკაძე ვეჭილს ხომ იცნობ? ჰკითხა გოგიამ.

— როგორ არა. ბევრჯელ ვარ მისგან. პატივნაცემი. მიუჯო თამაზამ.

— მაშ ის ვნახოთ და ვკითხოთ. ის ყველაფერს გვირწევს. მოხერხებული კაცი. უთხრა გოგიამ და სიამოვნების ნიშნად გესლიანად გაიღიმა.

სანამ იმას შევითვობდეთ, თუ რა გზაზედ დააყენა ისინი ბ. ხრიკაძემ, ვკონებ, უადგილო არ იქნება გაგაცნოთ ს. უპატრონეთის ვეჭილი სილიბისტრო ხრიკაძე.

სილიბისტრო ივანეს ძე, ანუ როგორც მას ხალხი ეძახოდენ, სილიბისტრო ივანიძე ხრიკაძე ტან-მორჩილი, ჩაუსკენილ-ჩარგვალეხული კაცი იყო. ხნით ასე ორმოცის ანუ ცოტა მეტის თუ იქნებოდა. მისი სახის გამომეტყველება, მუდამ ჩაფიქრებული, დაღვრემილი პირის სახე, მელის მზგავსი, წვრილი, ცოცხალი თვალები და ზედ წამოდგმული შავი სათვალეები ცხადათ გეუბნებოდათ მის ვინაობას. სილიბისტრო ადგილობრივი აზნაურთაგანი იყო. მამა მისი, განსვენებული ივანე ხრიკაძე საშუალო შეძლების კაცი იყო. თუმც საშუალება იმდენად ნებას არ აძლევდა, მაგრამ სწავლანათლების საჭიროებას ივანე ყველა თავის მეზობ-

ლებზედ უფრო გრძნობდა და ეს იყო მიზეზი, რომ სილიბისტრო ქ.... სააზნაურო სკოლაში შეიყვანა. სილიბისტროს ნიჰმა იმდენად გაამხნევა ცხონებული ივანე, რომ იქიდგან დიდ გემნაზიაში გადმოიყვანა. მესამე კლასამდის სილიბისტრო თითოთ საწვენებელი შევირდი იყო. ივანეს სიამაყეს საზღვარი არ ჰქონდა. — ჩემი შვილი „ატუკანტათ“ უნდა გამოგზარდოვო“ — იტყოდა ხოლმე განსვენებული ივანე. მამის სიცოცხლეში სილიბისტრო ბეჯითად სწავლობდა, მაგრამ შემდეგ კი სწავლაზედ გული აუვარდა; ამას დედის რჩევაც ზედ დაემატა: „გამოდი შვილო კლასიდგან, ოჯახი მარტო მაქვს, ცოლი შეირთე და ოჯახს მოუარეო“. სილიბისტრომ მეცნიერების ტაძარს თავი დაუკრა და სოფელს მიაშურა. დიდ ხანს არ გაუვლია, რომ სილიბისტრომ ცოლი შეირთო. სოფელმა დიდ ხანს ვერ შეიგუა სილიბისტრო, რადგან სოფელი და სილიბისტრო ძრიელ დაშორებოდნენ ერთმანერთს. სოფელი მას ვერ იცნობდა და სილიბისტრო კი სოფელს თავის გააკრეჭ ცხკრად უცქეროდა. ამ გვარ ერთმანერთის სიძულვილმა სილიბისტრო სოფელს მოაშორა და მაზრის სასამართლოში მწერლად შეიყვანა. მწერლობის დროს სილიბისტრო იმერულად იცვამდა, თუმცა კი „კაკარდიან“ ქუდს არასოდეს არ მოიშორებდა.

დრო მიდიოდა. სილიბისტროს შვილები თან და თან ემატებოდა. მამული ცოტაოდენ შემოსავალს აღწევდა და სილიბისტროს მწერლის ჯამაგირი ჩაი-შაქარში არ ყოფნიდა. სილიბისტრომ სასამართლოში დილ-დილობით ადრიანად დაიწყო სიარული. ჯერ კარგად არც კი იყო გათენებული, რომ ის მაზრის სასამართლოს ეზოში

დადიოდა, მოსულ მთხოვნელებს ვის „სპრავკას“ აღ-
ლევდა და ვის თხოვნას უწერდა. ამ გვარ მოქმედებით
ხრიკაძე თვეში სამ-ოთხ თუმანს გამოჰკრავდა ხოლმე ხელს.
ხრიკაძეს მოხერხებულ კაცს ეძახდნენ გლეხები. „რა
იქნება ისეთი, რომ სილიბისტრო ხრიკაძის გამჰკრიან
გონებას გადურღეს შეუტყობელიო“ — ამბობდა ხრი-
კაძეზედ ხალხი.

ერთ დროს მაზრის სასამართლოში სილიბისტროს
ამხანაგებმა რალაც სიყალბე ჩაიდინეს... თუმც საქმე
პირდაპირ ვერ ჰკიდებდა ხელს, მაგრამ თითქმის ყველა
დარწმუნებული იყო, რომ ამ დანაშაულობის დედა-
ბოძი და სულის ჩამდგმელი ხრიკაძე იყო. მაზრის უფ-
როსმა მარტო ექვიც იკმარა და სილიბისტრო სამსა-
ხურიდგან დაითხოვეს. სამსახურიდგან გამოგდებული
ხრიკაძე ისევ თავის სოფელს მიეკედლა. როდესაც
მაზრის უფროსი სხვაგან გადიყვანეს, ადგილობრივ პო-
ლიციის ბოქაულის შემწეობით სილიბისტრომ სოფლის
მწერლობას გამოჰკრა ხელი. მის მოქმედებას აქ უფრო
ერცელი მოედანი გაეშალა წინ. მის ნაშრომში მამა-
სახლისი და ბოქაულიც მონაწილეობდნენ; მაგრამ მის
საზღვარზედ გადასულ უსვინდისობას, გაუმადლარ მგელ-
მუცლობას ვერც ბოქაული და ვერც მისი მამასახლისი
ველარ გადაელობენ წინ. ერთხელ ს. მზ-ის გლეხობა
თავის მებატონეს აუჯანყდა. ღალის მიცემასზედ უარი
უთხრა. ამ საქმემ უმადლეს მთავრობამდის მიაღწია.
გლეხების აჯანყებას მებატონეები სილიბისტრო ხრი-
კაძეს აბრალებდნენ. ხრიკაძე არა ერთჯერ დაიბარეს
ამ საქმის შესახებ, მაგრამ მწერლობიდან დათხოვნის
მეტი ვერა მოუხერხეს რა. ყოველგან და ყველასგან
განდევნილმა ხრიკაძემ ადგილობრივ მაზრის ქალაქის

ერთს მივარდნილ ქუაში ოთახი იქირავა. შიგ ხის სადა ფიკრის მაგიდა დადგა, ქვეშ ხისავე ორიოდ სკამი შემოუდგა, იქვე თავის დასაწოლი სკამ-ლოგინი გამართა და გამვლელ გამომვლელს სხვა-და-სხვა საჩივრების ქალღმერთებს უწერდა. სილიბისტროს დღესასწაული ჯარის კაცების გამოწვევის დროს იწყებოდა... ცოტას არ შოვობდა სილიბისტრო ამ დროს. მაზრის სასამართლოში სამსახურის დროს სილიბისტრო კეთილ განწყობილებაში იყო ამ საქმის მდივანთან და გამოთხოვების დროს სხვათა შორის ყურში ჩაულაპარაკა: „მასარგებლე და არც შენ დაგტოვებ უნაწილოთო“. ბოროტი ენები იმასაც კი ამბობდნენ, რომ მდივნის ორი სამი სახლი სულ ამ გვარ ფულებს ნაშთიაო. სილიბისტრომ თამაზას ძმისშვილი იმ მიზნით მონათლა, რომ იქ თავისუფალ მსვლელობით თამაზას ოჯახსაც დაახლოვებოდა და ამით ლამაზი თებრონეს გული მოეხიბლა. მიზეზიც ასე დაახლოვებული ნაცნობობა იყო, რომ თამაზა მაშინვე დასთანხმდა სილიბისტრო ხრიკაძის ამორჩევანად.

—ის გამოცდილი კაცია, ყველგან მსახურობდა, ნათლია მირონიც ის არისო. მაშ მეტს ვიღას უნდა ვენდოო!.. იფიქრა თამაზამ და მედიატორის წესით ერთი ნაკვეთი ადგილის გაყიდვანად გოგინას ხელი მისცა.

IV

ავვისტოს ცხელი დღეები იყო. სიცხისაგან შეწუხებული ხალხი თავთავიანთ სახლებში თუ ბაღებ-ვენახებში იმალებოდა. ერთს ამ გვარ დილას გოგია

ცბიერაძე ადრე ამღვარყო და თავის სახლის წინ დადიოდა.

— გოგიას გაუმარჯოს, გოგიას! შემოვსმავ ვიღაც უცნობის ხმა. გოგიამ გახედვაც ვეღარ მოასწრო, რომ სტუმარმა ალაყაფის კარები კიდევაც შემოაღო და ეზოში შემოვიდა.

— ოოო! სილიბისტრო ივანიჩს ვახლავარ! კაცი რომ ინატრებს სწორედ იმისთანა დროს მოპრძანდით! მიაძახა გოგიამ და თან ცხენი ჩამოართვა.

— სად ბრძანებულხართ აქეთ? ბატონო სილიბისტრო ივანიჩ! აღერსით ჰკითხა გოგიამ თავის სტუმარს, როდესაც ეზოში ხის ჩრდილ ქვეშ მიიყვანა და ხის გრძელ სკამზედ ჩამოაჯინა.

— არსად. პირდაპირ შენთან ჩამოველ, გოგია ჩემო! მიუგო სილიბისტრომ.

— ნეტავი, რამ დაგსარჯათ ამ სიცხე-კორიანტელში?

— რამ და გაკირვებამ, ჩემო გოგია, გაკირვებამ. ხომ გაგიგონია გაკირვება მაჩვენე და გაქცევას გიჩვენებო...

— გაკირვებისაგან ღმერთმა დაგიფაროს, ბატონო სილიბისტრო ივანიჩ! გაკირვებას თქვენთან რა უნდა?! გააწყვეტია მუსაიფი გოგიამ.

— გეუბნები ამაზედ მეტს გაკირვებულს ვერ მნახავ მეტი! გაუმეორა სილიბისტრომ. ამ თვეში მთელს მამულს ბანკი მიჰიდის. 20 თუმანი შესატანი მაქვს და მე კი ხუთი თუმნის მეტი არ მომეძვეება რა...

აქ მათ შორის ცოტა სიჭუმე ჩამოვარდა. ამ დროს გოგია იღუმალ სიხარულის მორევში ცურავდა. სი-

ლიბისტროს ამ გვარი მდგომარეობა მას ფრთებს ასხავდა, ალტაცებაში მოჰყავდა. „შემთხვევა გაქვს და თუ ვარგხარ ისარგებლე გოჯიაო!“ ჩასძახოდა ყურებში მისი ბედის ვარსკვლავი.

—მერე, მერე, ბატ. სილიბისტრო?! მიუბრუნდა გოგია თავის სტუმარს.

—მერე ის, რომ შენ შემოგიტოვე, ჩემო გოგია! უარით ვერ გამისტუმრებ, ჰა, ხანჯალი (იღებს ხანჯალს) და ან დამკალი ან 15 თუმანი მიშოვნე!

—მერე, თქვენ არ იცით, ბატ. სილიბისტრო, ჩემი ავლა-დიდება?! ფული მე ვინ მომცა?

—ეგ მეც კარგად ვეცი, მაგრამ რამეფრად ბერძენთან ეგებ გამიკეთო საქმე. ის შენ გიცნობს და კიდევაც გენდობა. კაცი კაცს რითაც შეუძლია იმითი უნდა დაეხმაროს. ეს შენ შეგიძლია და კიდევაც უნდა მიშეელო.

—მაგის კი რა მოგახსენოთ!? ბერძენი ვაჭარი კაცია. ფული სავაჭროდ აქვს. ის ფულს არ ასესხებს. ამასთან ბევრი სხვებიც მაწუხებენ და გამოტეხილი უნდა ესტქვათ, ბატ. სილიბისტრო ივანიჩ, რომ თუ არა თქვენ, სხვისთვის ბერძენთან ამ საქმისთვის არ წავილდოდი. ვეცდები. ვნახოთ. ხვალ ყველაფერს შეგატყობინებთ.

მათ მუსაიფში დრო შეუმჩნევლად გასულიყო. გოგია ჩვეულებრივად 10 ან 11-ს საათხედ სადილობდა. ამ დროს გოგია დაბალ სადილობას ეძახდა.

—ახლა პატარა „ზაკუსკა“ მიირთვით ბატ. სილიბისტრო ივანიჩ! მართალია თქვენ ასე ადრე არ ბრძანდებით სადილობას დაჩვეული, მაგრამ მე დღესვე უნდა გიახლოთ ბერძენთან.—უთხრა გოგიამ და თან სილიბისტროს წინ გრძელი იმერული სუფრა გაშალა.

—გმადლობთ, გმადლობთ, ჩემო გოგია! მიუგო სილიბისტრომ, და ცოტა ხნის შემდეგ გრძელ სუფრას მიუჯდა.

ორივე მხიარულის სახით, იმედებით აღკურვილნი მიუსხდნენ სუფრას. გოგიას აღნიშნული მიზნის მიღწევა, მისი განხორციელება ახარებდა და სილიბისტროს კი ფულის შოვნის იმედი.

—ბატონო, სილიბისტრო! თქვენც გაიგებდით, რომ თამაზას ქვის მუშტარი ვუშოვე. დაიწყო გოგიამ სადილზედ მუსაიფი.

—თუ ღმერთი გწამს?! გაიკვირვა სილიბისტრომ.

—ვაპარი კარგი ვუშოვე. ფულიანიც არის და პატიოსანიც, მაგრამ ერთი საქმე გვაჩერებს.

—რა? რა საქმეა? ჰკითხა მსუნაგმა ვეჟილმა.

—რა, ბატონო და ნოტარიუსის წესით ყიდვა ვერ გადაგვიწყვეტია, რადგან ორ-სამ წილ ხარჯს გარდა ბევრი თრევა უნდა. არ შეიძლება სხვანაირად შევისრულოთ ნასყიდობა! სრულებით დამშვიდებულის ხმით ჰკითხა გოგიამ, თითქო მის გულის სიღრმეში კაცთმოყვარეობის მაგიერი ბოროტება, სიმუხთლე და გაუტანლობა არ გამეფებულიყოს.

—როგორ არა. ნოტარიუსის ხარჯს თუ ერიდებით, ამის ასაცდენად ბევრი საშუალებაა. მიუგო სილიბისტრომ.

—რა არის, თქვენი ქირიმეთ! გვიბრძანეთ. უთხრა გოგიამ და ღვინით სავსე კინკილა*) სილიბისტროს წინ დაუდგა.

---

*) კინკილას ამერეთში ზაფხულდობით ხმარობენ. თახის მატარა ღოქია, ვიწრო უკლიანი საიდგანაც წკრალად მომდინარე ხაკადული ადვილად უკლავს კაცს წყურვილს. აკტ.

—საშუალება ბევრია, მაგრამ ყველას მედიატორის წესით შესრულება სჯობია. მხოლოდ საჭიროა აქ თამაზას თანხმობა... იგი თანახმა....

—როგორ არა, როგორ არა! გააწყვეტია მუსაიფი გოგამი. ის მე ყველაფერს მენდობა, რასაც ვურჩევ, ის არის...

—ჰოო! თუ ასეა, მაშ საქმე კარგად ყოფილა. სთქვა სილიბისტრომ და ცივი ღვინით საესე ჰინჰილა სიამოვნებით გადაუკიდა. მერე მედიატორეთ ვის ირჩევთ? ცოტა ხნის შემდეგ მოუბრუნდა ისევ სილიბისტრო.

—თქვენს იქით გზა არ გვაქვს, პატივი უნდა გვცეთ და ეს საქმე თქვენებურად უნდა მოგვიქახრა-კოთ! უთხრა გოგამი.

—თქვენ კი მირჩევთ, მაგრამ ახლა თამაზასაც ჰკითხეთ, რას გეტყვისთ. თუმც იმისთვისაც ბევრჯერ მიცია პატივი, მაგრამ, ვინ იცის, იმას, ეგებ, სხვა ჰყავს სახეში. უთხრა გოგიას გახარებულმა სილიბისტრომ.

—ამაზედ ლაპარაკი გათავებულია. თამაზამ თანხმობის ნიშნად ხელიც მომცა. უთხრა გოგამი, მხოლოდ თქვენ ეს გვითხარით მედიატორეს შეუძლია რამე მოახერხოს?

—მედიატორეს ბევრი რამ შეუძლია, ჩემო გოგია! თუ სინდისს გადაუდგა, სიითაც უნდა იქით მიმართავს საქმეს. მკვდარს სულს ჩაუდგავს და ცოცხალს სიცოცხლის დღეს გაუმწარებს. მისი გადაწყვეტილება, რაღაი ძალაში შევა, ვერავინ ვერ დაარღვევს; ძალაც ისეთი აქვს, როგორც „ქუფჩას“. განუმარტა გოგიას სილიბისტრო ხრიკაძემ.

—მაშ, რად უნდა დაგიფიცოთ. დღეს აქ მე და შენ ვართ; ღმერთის მეტი კაცი არ გვიყურებს... ძნელია ადამიანის ღალატის გულში გავლება, მაგრამ, როგორც ვატყობ ქვას ბედნიერი მომავალი მოელის. შავი ქვის მუშაობა დიდ წარმატებაში წავა. თამაზას მამული, ადრე თუ გვიან, მაინც ვილაც უტხოვლის ხელში ჩავარდება... თუმც ძრიელ მიჭირს, მაგრამ მაინც უნდა გამოგიტყდე... გაფიცებ შენს პატიოსანს ცოლ-შვილს, თუ ეს საქმე არ მოხერხდება—აქვე დანიწყოთ ჩემი ნაამბობი... ჩვენს მეტმა ეს არაფერ შეიტყოს... მე განვიზრახე თამაზას მთელი შავი ქვის ადგილები როგორმე ხელში ჩავიგდო... თუ ამას მომიხერხებ, მერწმუნე, ჯეროვანს საღირაღს მიიღებ... ყოველ-გვარ სავექილო საქმეს შენზედ გადმოაცემინებ!.. უთხრა ადელეგებულის ხმით გოგია.

—ეგ ძნელი საქმე გიფიქრია, ჩემო გოგია! სიღარიბისა გამო, შეიძლება, კაცი სინდისს გადაუდგეს, მაგრამ... ცოტა შეეწერდება... მაგრამ მაგ გვარ საქმეს ციმბირისკენ ბევრი მიუბრძანებია. შესაძლებელია კი არის? რატომ არა! ადამიანს ყველაფერი შეუძლია!.. მაგრამ თამაზა ჩემი კარგი მეგობარია და მეგობრის მოღალატეს ხომ ვაგიგონიათ, რაც მოელის... „მეგობრის მოღალატე ქრისტეს გამყიდველია“—ნათქვამია.

სილიბისტრო ხრიკაქემ დიდ ხანს ილაპარაკა სინდისზედ, პატიოსნებაზედ, მეგობრობაზედ, ღალატზედ და სხვანი... ბოლოს გადაწყვეტით უთხრა გოგიას:

—რადგანაც ეგრეა, მაგ საქმის წარმოებას ჩემს კისერზედ ვდებულობ, მხოლოდ ნუ გეწყინებათ და სასყიდელიც შესაფერი უნდა მივიღო. ვინ იცის თუ

კარგად საქმე არ მოვაწყვე, ამ საქმემ კიდევაც გამა-
ციმბიროს. უთხრა სილიბისტრო ხრიკაძემ.

—სასყიდელზედ გულს არ დაგწყვეტათ, მხოლოდ
გვიბრძანეთ, რა ნაირად მოველება ამ საქმეს თავი?

—ეს საქმე აი როგორ უნდა გავაკეთოთ: შენ და
თამაზა შავი ქვის ადგილებში თითქო მოზიარენი ხართ
და დღეს იყოფით. ამასთან თამაზა უნდა დავარწმუნოთ,
რომ გოგიას საკუთრებად მხოლოდ ის ერთი ნაკვეთი
ადგილი დარჩება, რომელშიდაც გარიგდენ და ფულიც
მიიღო, დანარჩენი კი ისევ მისვე საკუთრებად დარჩება.
მხოლოდ არამც და არამც ნოტარიუსთან ყიდვა-გაყიდ-
ვაზედ არაფერი არ უნდა დასცდეს. ნოტარიუსის და-
სამტკიცებელ ქალაქშიმე ყველა ადგილებს ჩავუწერ.
საჭიროა თამაზამ მარტო ხელი მოაწეროს, ნოტარიუს-
მა ბეჭედი დაჰკრას და მერე მე ვიცი. თუ ვისურვებ
მთელ მამულს შენ მოგისჯი, რადგან ამის სრული ნება
მექნება. ჩემ განჩინებას „სულში“ წარვადგენ. „სულია“
დაამტკიცებს. „ლისტს“ მოგცემენ და მერე, ვისაც
უნდა ქვა თავში იხალოს... მხოლოდ საწყალ თამაზას
დავლუბავთ... ამის ნაცვლად, რასაკვირველია, ჩემს
საშრომელს ცოტას ვერ დაგჯერდებით. ათას მანეთს,
ერთი კაპეიკი, რომ დააკლდეს—არ მივიღებ... შენ რა
გენადვლება, ჩემო გოგია! ამ ფულებს ხომ შენ ჯიბი-
დან არ მაძლევ. ბერძენს და იმ შენს ამხანაგს, როგორ
ეტყობა, უთვალავი ქონება აქვს... მათი ოხრად ნაშო-
ვარი ფული ცოტა ჩვენც გვერგოს... ვალიანი კაცი
ვარ... წვრილი ცოლშვილი სულს მიწუხებს... უთხრა
გოგიას სილიბისტრომ.

—ათასი მანეთი ბევრია, ბატონო სილიბისტრო!
ვერც გეტყვი მაგდენს, რადგან შავი ქვის წარმოება

ჯერ ახალი საქმეა. ვინ იცის როგორ წავა?! მე ხელო
ამის შესახებაც მოველაპარაკები, თუ ისურვებთ და
საქმეს გაგვიკეთებთ 300 მანეთს ხელავე მიიღებთ და
300 მანეთსაც მაშინ, როდესაც ხელში რაიმე საბჭოთი
გვექნება.

სილიბისტრო სრული თანახმა იყო გოგიას წინა-
დადებისა, ამზედ უმცირესი სასყიდელიც, რომ შე-
ეძლიათ, მაგრამ „არც ასე უცბად დათანხმება ვარ-
გაო“ იფიქრა სილიბისტრომ და მეორეჯერაც უარპყო
გოგიას წინადადება...

—

დილა იყო. ასე 9 ანუ 10 საათი თუ იქნებოდა.
№-ის ნოტარიუსის კანტორა საესე იყო ხალხით. კან-
ტორის ერთ კუნჭულში ჩვენი გოგია ცბიერაძეს სი-
ლიბისტრო ხრიკაძე, თამაზა გლეხიც დამდგარიყვნენ
და ხრიკაძის დარიგებაზედ თამაზა დრო გამოშვებით,
სრული თანხმობის ნიშნად, თავს უკრავდა და ეუბნე-
ბოდა: „კი ბატონო, როგორც თქვენ მიბრძანებთო!“
დიდ ხანს არ გაუვლია, რომ ეს სამი არსება, რაღაც
სიხარულით გაბრწყინვებულნი გამოვიდნენ კანტორი-
დან... ერთს მათგანს—ხრიკაძეს რაღაც ქალაღი ეკავა
ხელში და მცინარე თვალებით ჩასჩერებოდა.

✓

ახალი გამოზაფხული იყო. მწვანედ აბიბინებული
მინდორ-ველი ხელოვნურად დახატულ სურათს წარ-
მოადგენდა. ზამთრის სიციფეებისაგან შეჩერებული
გრძნობები—გაზაფხულის სითბოს კვლავ აეშალა და
ყოველი არსება წმინდის გულით ერთმანეთს ეტრფოდა,

ვალერსებოდა და აღტაცებულის სიხარულით ზამთრის ბატონობიდან განთავისუფლებას ულოცავდა. ამ გვარად ამწვანებულს მდელიოს კიდევ უფრო მეტს სიმშვენეირეს აძლევდა მასზედ მოდებული შინაური ცხოველების ჯოგი.—აქა-იქ, შეამჩნევდით სოფლის ცუგრუმელა გოგოებს, რომლებსაც მკლავზედ პატარა კალათი წამოეცვათ, ხელში მოკლე ტარიანი იმერული დანები დაეკირათ და ღობის ძირებში „ფხალს“ თუ „პრასინას“ თხრიდენ, კალათებში იწყობდენ. ერთმანეთს შესცინოდნენ, ეოხუნჯებოდნენ და ერთი მხიარული კისკისი გაჰქონდათ.

—გოგო, ირინე! გეიგე თამაზას თებრონიას, რა საქმე დამართია?! უთხრა ერთმა სოფლის გოგომ მეორეს.

—რა, გოგო, რა დამართია? მითხარი თუ ქალი ხარ! მაგრამ აქეთ მოიწი, ხმა მაღლა ნუ იტყვი, თორემ თებრონეც აქ არის და გაიგონებს. უთხრა მეორემ.

რა, შელახა *) და ჰო!.. (შეჩერდება და თებრონესაკენ გაიხედავს) თურმე იმათ ადგილებში რომ ბერძენი მუშაობს იმას მოსწონებია და ცოლად თხოულობსო... ვაი ნეტაი მის ბედს?! მერე რამდენი ფული აქვს თურმე იმ მიწა გასაწყვეტს!!

—ჰუ, თუ ღმერთი გწამს, ჩუ! მაგას რაჟა დევიჯერებ. ღმერთო კი მომკალი, რას არ მოკორავენ ამ ოხერს ჩვენს სოფელში?! ის კი არა და ბერძენი კარგად არც კი დალაპარაკებია თებრონეს. განაგრძობ ირინემ.

---

*) შემოკლებული „შენ გლასა“, რომელსაც ხშირად ხმაობენ სოფლას დედაკაცები მუსაიფის დროს. ავტ.

— თებრონე, თებრონე! მართლა ძალიან მდიდარს ამბობენ იმ თქვენს ბერძენს? მიახარა ირინემ, ცოტა მოშორებ მდგომ თებრონეს იმ მიზნით, რომ მისი პასუხი ყველას გაეგონა და თავისი ნათქვამით გაემართლებია.

— მიწასაც შეუქამია მისი სიმდიდრე. მდიდარი ქე არის, მარა, ჩვენ რაი მერე?! ამას წინეთ ჩემი მაშკლები მოვიდნენ. საქმე თითქმის, გათავებული იყო. საკუთარი ჩვენი ფული გვერგებოდა. ვსთხოვეთ რამოდენიმე თუმანი წინდაწინ მოეცა, მარა ისე მის თვალებს გაუხარია, რავარც იმან ჩვენ ხელი გაგვიმართა! მიუგო თებრონემ და თან ამხანაგებსაც წამოეწია.

— მაგას გოგო განგებ იზამდა! ჩაერია მუსაიფში კესარიაც და სიცილით უთხრა. ასე ამბობენ, შელახა, რომ თებრონეს ის ბერძენი ცოლად თხოულობსო კისკის-ხუმრობით ჩასჩურჭულა ყურებში კესარიამ.

— ვაი, არ აუდგა იმას გვერდები! ის კი არა, დედა არ მომიკედეს, სულ ორჯელ არ დაუნაწავარ... ნეტავი მართლა, გაუწყრებოდეს ღმერთი და მოექცეოდეს ფხარი. გოგო, უნდა ნახო, შელახა, რა ფულები აქვს?! სულ ტომრებით მოაქვს ხოლმე და ურიგებს მუშებს. ნეტავი მის ცოლს?! განაგრძო თებრონემ.

თებრონემ, თუმც პირველად ითაკილა ბერძნის ცოლობა, მაგრამ სიმდიდრეზედ ოცნებურ წარმოდგენილობამ, ყველაფერი დაავიწყა.

ბერძენი სულ ერთი წლის მოსული იყო. მადნები

თამაზას სახლზედ ცოტა დაშორებული იყო. ბინა კი ბერძენს თამაზას ეზოში ერთ პატარა ცალკე ოთახში ჰქონდა, რომელიც განგებ თავის გემოზედ გაიკეთა. მუშაობიდან მოსვლის დროს თებრონე ბერძენს განგებ ემალებოდა, თვალით არ ეზენებოდი. ამით ბერძენი უფრო დეღვდებოდა და მუდამ ლამაზ თებრონეს ხელში ჩაგდებას ფიქრობდა.

თეოდ. ხუსკივაძე

(შემდეგი იქნება).

წერლის ცხოვრებას, თავ-გადასავალს ძლიერ დიდი ზედ-მოქმედება და გავლენა აქვს იმი. გრძნობა გონების ვითარებაა და მოღვაწეობაზეს ამიტომაც, კარგად რომ შეიგნოს და სამართ-ლიანად დააფასოს კაცმა მწერალის სალიტერატურო მო-ღვაწეობა, საჭიროა იმის აღზრდის, ყოფა-ცხოვრების, თავ-გადასავალის და მოქმედების ზედმიწევნით, ნათლად შეს-წავლა. მხოლოდ და მარტო ამ პირობით გამოირკვევა მწერალის სრული სახე და იმის ისტორიულს მნიშვნე-ლობასაც მიენიჭება ლიტერატურაში ჯეროვანი და შე-საფერი ადგილი. ამ აზრით მსურს შევებო ამ წერილში გერმანიის ლიტერატურის ერთის უშესანიშნავესის და უდიდესის წარმომადგენლის—ლესინგის ცხოვრებას და მოღვაწეობას... ლესინგის ცხოვრების თავ-გადასავალი ნათელს მიჰყვენს მის სალიტერატურო და საზოგადო მოღვაწეობასაც და აშკარად დაგვანახებს, თუ რაოდენი ღვაწლი და ამაგი შეუძლია დასდოს ერთმა კაცმა თავის სამშობლოს. ამასთანავე ლესინგის ცხოვრება ჩვენ და-გვანახებს იმასაც, თუ რა მდგომარეობაში იმყოფებოდა

გერმანული მწერლობა ლესსინგის სალიტერატურო ასპარეზზე გამოსვლამდე, და როგორი ხასიათი, გზა და მიმართულება, აზრი და შინაარსი მიანიჭა ამ შესანიშნავმა კრიტიკოსმა შემდეგი თაობის გრძობა-გონების წინმსვლელობის და წარმატების საქმეს.

I

გამოჩენილი რეფორმატორი გერმანიის ლიტერატურისა გოტტგოლდ ლესსინგი დაიბადა 1729 წ. მამა ლესსინგისა ისე, როგორც მამის მამაც და დედის მამაც პასტორება, მღვდლები იყვნენ. მშობლები ლესსინგისა დატვირთული იყო დიდი ოჯახით, მრავალი შვილებით: ათი ვაჟი და ერთი ქალიშვილი ჰყავდათ და, თუმცა ღარიბები იყვნენ, მაგრამ შვილების აღზრდას მაინც დიდ ყურადღებას აქცევდნენ, განსაკუთრებით უფროსი ვაჟის მომეტანს—გოტგოლდს, რომელიც ჰსურდათ აღეზარდათ სარწმუნოების დიდს შიშსა და კრძალულებაში. ჯერ ხუთი წლის არც კი შექნილიყო გოტგოლდი და იგი დაბადებას და კატეხისმოს შეენიერად ჰკითხულობდა. ლესსინგს ბავშობიდანვე ძლიერ უყვარდა წიგნების კითხვა და მამაც, რაც ძალი და ღონე ჰქონდა, ხელს უწყობდა შვილის სწავლა-განათლების საქმეს. თვითონ საღვთო სჯულს და დაბადებას ასწავლიდა. მშობლებს უნდოდათ, რომ მათი შვილი გამოსულიყო ღირსებით, ცოდნით და სათნოებით სავსე პასტორი და ცდილობდნენ გემნაზიაში მიეცათ ყმაწვილი და იქიდან გადასულს უნივერსიტეტის კურსიც დაესრულებინა. 1741 წელს მამამ, დიდი მეცადინეობის შემდეგ, ძლიერ 12 წლის ლესსინგი მიაღებინა ერთს მაშინდელ საშუალო სასწავლებელში.

რომელსაც აფრანეუმს ეძახდნენ.—იმ საშუალო სასწავ-
ლებელში, სადაც სწავლობდა ლესინგი, მეტის მეტად
სასტიკი წესები იყო შემუშავებული და შემოდებული
მოწათფების აღსაზრდელად. ყმაწვილები ხუთი საათის
ნახევარზე დილით ფეხზე უნდა მდგარიყვნენ, პირი თავის
ხელით იქვე ეზოში ამოყვანილ ჰქონდა წყალით უნდა დაე-
ბანათ, ტანისამოსი და წაღები თვითონვე თავის ხელით
უნდა გაეწმინდათ და სალოცავად უნდა წამდგარიყვნენ.
კვირა-უქმე დღეებში მთელი რვა საათი ეკლესიაში უნდა
ფეხზე მდგარიყვნენ და ისე მოწიწებით და გულ-მხურვა-
ლედ უნდა შევედრებოდნენ ღმერთს. ვინც თამბაქოს
მოსწევდა, ან ბანქოს ითამაშებდა, იგი, რაც უნდა ნიჭი-
ერი ყოფილიყო, უექველად სასწავლებელს უნდა გამოთ-
ხოვებოდა საუკუნოდ. სხვა რამ მოზარდი სხეულისათვის
საფარჯიშებელი თამაში, გიმნასტიკაც აკრძალული იყო,
მხოლოდ მცირეს ხნობით შეიძლებოდა სასწავლებლის
პაწია ეზოში გასეირნება. წარმოიდგინეთ, ზაფხულობით
ორის თვით მოწათფეთა ჩვეულებრივი განთავისუფლება და
დათხოვნაც არ იცოდნენ იმ სასწავლებელში, თუ რა ხილი
იყო. საგნების სწავლებას წმინდა ცრუ კლასიკური ხასი-
ათი ჰქონდა. ერთს კვირაში ყველა გაკვეთილების მთელი
ნიხვარი მარტო ერთს ლათინურს ენას ექირა, ასე რომ,
სადეთო სჯულს, ლიუტერის კატეხისმოს და სხვებსაც
ლათინურად ასწავლიდნენ. ბერძნულსაც საძაგლად ასწავ-
ლიდნენ. ფრანგულ ენას, არითმეტიკას, ისტორიასაც ისე
ხილად ასწავლიდნენ და საზიზღრადაც. იმ სასწავლებელში
სულ ექვსი კლასი იყო და მთელი კურსის დასრულება-
საც ექვსი წელიწადი უნდებოდნენ. მხოლოდ ის, ვინც
მთავრობის თვალში ნიჭიერად ითვლებოდა, ერთის წლით

ადრე დაასრულებდა კურსს. ლესსინგიც ერთი ამ ბედნიერთაგანი შეიქმნა.

აფრანეუმში ლესსინგის საყვარელი პროფესორი იყო კლიმი, რომელმაც ზედმიწევნით იცოდა ფილოსოფია და მათემატიკა. კლიმის ჩაგონებით და ხელმძღვანელობით ლესსინგი შეუდგა წიგნების ბეჯითად კითხვას, ლიტერატურის საფუძვლიანად შესწავლას და განსაკუთრებული ყურადღება კლასიკურ მწერალთა პოეტურ ნაწარმოებს მიაქცია. ძალიან შეუყვარდა ჰომეროსი, ანაკრეონი, პლავტი, ტერენცი და თეოფრასტეც. ანაკრეონის გავლენის ქვეშ მყოფი ლესსინგი, ლირიკულ ლექსების წერას გააპყვა. ამ დროს მან ხელი აიღო თითქმის გაკვეთილების გაზეპირებაზე და სკოლაში ყოფნაც ძლიერ მოსძულდა. მთელს სამეცადინო დროს მხოლოდ ლექსების წერას და სხვადასხვა წიგნების კითხვას ანდომებდა. თვითონ დახშული ცხოვრება, კარ-ჩაკეტილ ოთხ კედელ შუა ყოფნა იმ სასწავლებლისა, უფრო ხელსაც უწყობდა თხიზელის, ენერგიით სავსე ნიჭიერი ყმაწვილი კაცის ამ გზით სიარულს და იგი, მართლაც, საფუძვლიანად გაეცნო ძველ მწერლებს გარდა, ახალ გერმანულს სამხატვრო ლიტერატურასაც. რამდენადაც უფრო-და-უფრო ვითარდებოდა ნიჭით და თვისი თავის ცნობაში შედიოდა, იმდენად უფრო-და-უფრო მეტი სკოლის ზიზღით და სიძულვილით აფესო ლესსინგს გული და, ბოლოს, იქამდის მივიდა საქმე, რომ მან ამ ხანებში დასწერა კომედია, სახელდობრ, „ახალგაზდა სწავლული“, სადაც შხამიანის დაცინვით გამოხატა ტიპი სასწავლებლის ქკუის კოლოფთა, ცრუ-მსწავლულთა. ეს კომედია ლესსინგმა მხოლოდ ორი წლის შემდეგ დაასრულა, სწორედ იმ დროს, როდესაც იგი უკვე ლეიპცილის სტუდენტი იყო. ამ კომედიას დიდი საბიო-

გრაფიო მნიშვნელობა აქვს. „კომედია მასწავლა ჩემი საკუთარი თავის ცნობა“, ამბობს ლესინგი და, მართლაც, იგი ღრმად ჩაუფიქრდა თავის მდგომარეობას და ქკუის განვითარებასთან ერთად გაივარჯიშა და დაიხელოვნა სალიტერატურო ნიჭი, რომლითაც ბუნებისაგან უხვად იყო დაჯილდოებული. სწორედ ამ დროს ეკუთვნის ლესინგის შესახებ დაწერილი შენიშვნები აფრანეუმის რექტორის მიერ, რომელიც ამბობს, რომ «არ მოიძებნება ცოდნის არც ერთი ნაწილი, რომელსაც არ შეებრძოლოს იმის მღელვარე სული, მაგრამ იმას ხშირად უნდა მოაგონოთ, რომ ასე უგანაჩენოდ ნუ ჰფანტავს და აწვრილმანებს თავის სულიერს საუნჯესო...»

როგორც მოგახსენეთ, ის საშუალო სასწავლებელი საშინლად შეზიზღდა, გული თან და თან აევსო «ნაღვლითა და შხამითა», და მშობელ მამას გული-ამოძღარი, ტირილით ემუდარებოდა, გამიყვანე და მომაშორე აქაურობას, თორემ დავიღუპებიო. გულკეთელმა მამამ შეიღს თავის თხოვნა მხოლოდ მაშინ აღუსრულა, როდესაც რექტორისაგან მიიღო შემდეგი წერილი: „ეს (ლესინგი) ისეთი ჯიშის კვიცია, რომელსაც ორჯელ მეტი საქმელი უნდება, ვიდრე სხვებს; ის გაკვეთილები, რომელნიც სხვებისათვის ძლიერ მძიმე და აუტანელია, შენი შეილისათვის ბატის ფრთის კალთაზე უმსუბუქესი და უადვილესია. ამიერიდგან იგი ჩვენთვის თითქმის აღარ გამოდგება».

ლესინგი აფრანეუმიდან პირდაპირ გადავიდა უნივერსიტეტში, სადაც მამამ სტიპენდია მოუხერხა და უშოვა. ლესინგი უნივერსიტეტის ვიწრო პროგრამისა და წეს-წყობილების მოთხოვნისადაც ექვემდებარებოდა. ეს იყო მიზაზი, რომ ხშირად მშობლები და პროფესო-

რები აქაც უსაყვედურებდნენ მას, რომ ყოველისთვის უგანაჩენოდ ედები და შენი გრძნობა-გონება იფანტება, წვრალმანდება სრულიად უბრალოდ და უხეიროდო. იგი, მართლაც, ყოველისთვის ეტანებოდა და რაიმე განსაზღვრულს ერთ გზას არ ადგა, თუმცა წიგნებს გატაცებით კითხულობდა და მიზნად თვით-განვითარების დიდი საქმე ჰქონდა წინ წამოყენებული. უნივერსიტეტში მან კარგად იგრძნო, რომ ამიერიდან იგი, ვერც ლეთის-მეტყველი მღვდელი შეიქმნებოდა, ვერც პედაგოგი საღვთის-მეტყველო დოღმატები იმის საშინელს მკრელსა და კრიტიკულს ნიქს სრულიადაც არ ეპიტნავებოდა, პედაგოგობაც ვერ გაიტაცებდა მას, რადგან, ლესინგის აზრით, პედაგოგი და პედანტი ერთი და იგივეა, სულსა და ხორცივით განუყრელნი არიან. მართლაც, საღვთის-მეტყველო და საპედაგოგიო ცოდნას ლესინგისებური კაცები ცხოვრების სახსრად ვერ გამოიყენებენ ხოლმე ლესინგს დიდი სურვილი ჰქონდა კრუკლასიციზმის საპყრობილის დახშულის და მოწამლულის ჰაერისათვის თავი დაეღწია, კოცხალი და ენერგიით სავსე გამოსულიყო და ქეშმარიტის მეცნიერების და ლიტერატურის შესწავლით: გაცნობოდა ქვეყანას და ცხოვრებას. სამწუხაროდ, ბუნების-მეტყველება, ე. ი., ნამდვილი და ქეშმარიტი მეცნიერება იმ დროს პრუსიაში ერთს უშველებელს საშიშროებას წარმოადგენდა და უნივერსიტეტებშიაც კი ძლიერ ვიწრო და უმნიშვნელო ფარგალი ჰქონდა შემოსაზღვრული. ამიტომაც, ლესინგი იძულებული შეიქმნა დასწაფებოდა და შეებოდა კლასიკურ განათლებას გაცნობას, ძველი ქვეყნების ცხოვრების ისტორიას. ლესინგმა ამ დროს უნივერსიტეტში მიაქცია აგრეთვე დიდი ყურადღება ახალი დროის ლიტერატურის და ხელოვნების

ვითარების საქმესაც. მრავლის უმრავლესი საინტერესო წიგნების კითხვა, და ამ წაკითხულის აზრის ნიჭიერად შეთვისებამ ლესსინგი ძალიან განაფითარა ჰკუა-გონებით, გაუჟარათო და გაუეარჯიშა აზრი და ძლიერს, მკაცრს ლოლიკურს მსჯელობასაც შეაჩვია.

ესლა კარგი და პატივცემული პროფესორების ლექციებაც ვეღარ აკმაყოფილებდა მას და ამიტომ ხშირად იტყოდა ხოლმე, რომ კარგი წიგნები და ლექციები, მართალია, რაიმეს შეგასწავლის, სისტემატიურ გზას დაახლოვებითაც გიჩვენებს, მაგრამ ნამდვილ ცოცხალ და მომქმედ კაცად, ნიჭიერებით და ენტუზიაზმით საესე მოღვაწედ ვერასოდეს ვერ გაგხდისო. ლესსინგი ამ დროს გაიტაცა თეატრმა... გერმანული თეატრის საქმე იმ დროს ძალიან უბედურს მდგომარეობაში იყო ჩავარდნილი. პრუსიის დიდი მბრძანებელი ფრიდრიხი II ძალიან სწყალობდა თეატრს და საფრანგეთიდან ზოსულ მსახიობთ მუდამ ათამაშებდა ხოლმე შიგ. საკუთარი გერმანული დრამა-კომედიები რაკი არ არსებობდა. ეს მსახიობნი ფრანგულიდან და ინგლისურიდან გადმოთარგმნილ დრამებსა და კომედიებს თამაშობდენ ყოველთვის...

ლესსინგმა ამ დროს დაბეჭდა ერთი უხეირო კომედია „დამონ, ანუ ჰეშმარიტი მეგობრობა“, სადაც, არც ადამიანის ხასიათი იხატება, არც სცენის ცოდნა. ამ კომედიას ეტყობა ცრუ კლასიციზმის და, განსაკუთრებით, იმისი მამათ-მთავრის კლოპშტოკის გავლენა. მაგრამ ლესსინგის მახვილი გრძნობა-გონება, იმისი უხიზელი კრიტიკული ნიჭი მაღე მიიზიდა რეალურ ცხოვრების მრავალ-გვარობამ და კლოპშტოკის «გენიოსურს» კილოს და ფორმას საჰუდამოდ ზიზლით განშორდა, რამდენადაც

ლესსინგი წინად აღმერთებდა კლოპშტოკს, იმდენად ახლა იმას ზიზლით უყურებდა, და საშინელის ირონიით გულს უსერავდა. „მესიადის“ სახელოვანს ავტორს იგი შხამიანის ენით დასცინის: «ვინ არ ადიდებს კლოპშტოკს? მაგრამ განა ყველა კიოხულობს იმას? არა. ჩვენი სურვილია, რომ დიდებას მცირედ გვიძღვნიდენ, ხოლო გულმოდგინებითა და ხალისით კი გვკითხულობდენ. მრავალი უნიჭო მომღერალი იმის ლექსებს მღერის, იმას ადიდებს მრავლის უმრავლესი უმეცარი კრიტიკოსი, იმას ჰბაძავს ხომ ამდენი სულელი და გამოჩენილი... გალობა, რომელსაც დიდ აღტაცებაში მოჰყავს ქაობის ბაყაყი... ეს გალობა ხომ, რასაკვირველია, უნდა იყვეს ნამდილი ბაყაყის ყიყინი“. თუ „დიდებულს“ კლოპშტოკს ასეთი სიტყვებით უმწარებდა სიცოცხლეს, ადვილად წარმოსადგენია, ამ დროს სხვებს, კლოპშტოკზე გაცილებით უფრო უნიჭოებს, თუ როგორ გამწარებითა და დაუზოგველად უთხრდა იგი სამარეს... ლესსინგი ძალიან დიდი ტალანტის მქონე ახალ-გაზდა კაცი იყო, გამოჩენილ კლასიკურ ნწერალთა ნაწარმოებზე აღზრდილი, ახალი ლიტერატურის ზედ-მიწევნით მცოდნე და, რასაკვირველია, იგი უფრო განვითარდებოდა მაშინ, როდესაც უნივერსიტეტში ბუნების-მეტყველების და ფილოსოფიის გაცნობას შეუდგებოდა. ლესსინგი ძალიან ხშირად დადიოდა ბოტანიკის და ქიმიის ლექციების მოსასმენად და უნდოდა შეესწავლა მედიცინა. ფილოსოფოსების ნაწერებში უფრო გაიტაცეს იგი და, განსაკუთრებით, ცნობილის ვოლფის თხზულებანი შეიყვარა. ამ დროს ლესსინგი ისე ძლიერად განვითარდა და დაბრძენდა, რომ ყოველ ნაბიჯს კაცის მოქმედებისას და გრძნობა-გონების ნაწარმოებისას დაუწყო ყურება წმინდა საისტორიო

ფილოსოფიურის შეხედულობით. პირველ საქმედ ლეს-სინგს მაინც თეატრი მიაჩნდა... სტატიებისა და ნათარგმნებისაგან რაც ფულს შოობდა, სულ ერთიანად თეატრის ბილეთებზე ხაჯავდა; ასე გასინჯეთ, ფრანგულ და ინგლისურ ღრამებს და კომედიებსაც იმ იმედით სთარგმნიდა, რომ თეატრში დასაჯდომი სკამის ბილეთი უფასო ჰქონოდა.

კომედია „ახალ-გაზნდა სწავლული“, რომელიც ლეს-სინგმა ორის წლის წინად დასწერა, დიდად განათლებულის პროფესორის კესტნერის ხელ-მძღვანელობით შეასწორა, კარგად შეამუშავა, და ისე წარუდგინა მს.ხიობს ქალს ნეიბერს, რომელმაც ლესსინგი ძლიერ შეაქო და უწოდა მას წინამორბედი გერმანული ნაციონალურის ღრამისა. მ.ღე ეს კომედია წარმოსადგენად დადგეს სცენაზე და დიდი შთაბეჭდილება გამოიწვია და საოცარი ზედ-მოქმედებაც მოახდინა მაყურებელ საზოგადოებაზე, რადგან მასში ცოცხლად არის დახატული ისეთი ტიპი, რომელსაც იცნობდა მთელი ლეიპცილი. მართალი რომ სთქვას კაცმა, ეს პიესა არც ისე სანაქებო და ვასაოცარი იყო მაინცა და მაინც, როგორც ბევრს ეგონა. კი, მომქმედი პირები პიესაში ცოცხლად არიან დახატულნი, ავტორს არც კომიკური სახე ნაწერისა არ გადაუქცევია კარიკატურად, მაგრამ კომედია ს მაინც ძლიერ ეტყობა მიბაძვა, ფრანგულ კომედიებიდან ზოგიერთ ადგილის თითქმის პირ და პირ გადმოწერა. მთელი ნიჭი ლესსინგის მიმართულია ახალ-გაზნდა პედანტის დამისის ცოცხლად დახატვაზე. დამისის ხასიათი ფრჩხად შნოიანად და თავიდან ბოლომდე უმეტესაკლებოდ გაატარა ავტორმა. განსაკუთრებით დიდი ნიჭიერებით გამოხატული აქვს ავტორს ის ფსიხოლოგიური წამი, როდესაც ახალგაზნდა სწავლუ-

ლი შეიტყობს თავის დისსერტაციის სამწუხარო ამბავს. ბერლინელ მეგობარს, რომელსაც დამისმა გაუგზავნა თვისი ნაშრომი, ვერ გაუბედავს აკადემიაში იმის წარდგენა, რადგან ავტორს, თურმე, ვერ გაუგია ტემაც, უმთავრესი საგანი, რაზედაც უნდა ემუშავნა.—აკადემიამ ტემად დანიშნა გამოჩენილის ფილოსოფოსის ლეიბნიცის მონადეზის შესახებ საგნის სრული განხილვა და ეს საგანი უნდა გამოორკვეულიყო ფილოსოფიურის და ისტორიულის მხრით. ახალგაზდა პედანტს კი ეგონა, რომ სიტყვის მონადის ღრამატიკული აზრი უნდა აეხსნაო, და დასწერა მთელი უშველებელი ტრაქტატი იმის შესახებ, თუ როგორ, რა აზრით უხმარია სხვა და სხვა დროს, სხვა და სხვა სწავლულს ეს სიტყვა. რა თქმა უნდა, რომ აკადემიის ტემასა და დამისის დისსერტაციის შორის „დიდი ზღვარია“... ამ ამბავმა დამისს ელდა დასცა და გულგახეთქილია, გამწარებული მთელს პრუსიას ემუქრება. ის ღრმად დარწმუნებულია, რომ კეშმარტი გენიოსი არის, მაგრამ მუხთალი წუთი-სოფლის უბრალო მომაკვდავთ არა სწამთ დამისის გენიოსობა. „ოჰ, თქვე გამოჩურჩუტებულო ნემცებო! დიახ, რა საკვირველია, რომ ღირსეულად დაფასებული არ იქმნას ისეთი ნაწარმოები, როგორიც ჩემი დისსერტაცია, საჭიროა, რომ სხვებიც ჩემსავით გენიოსები იყვნენ!! თქვენ საუკუნოდ ბარბაროსულ უმეცრებაში უნდა დარჩეთ, და იქმნებით მუდამ თქვენი გონება-მახვილ შეზობელთათვის დაცუნის საგნად! მაგრამ ჩემი ასეთი შეურაცხებისათვის მე თქვენზე შურს ვიძიებ! ამიერიდან უარს ვყრფ ნემენცობას და იმის სახელ-წოდებას აღარ ვატარებ, მე ჩემს უმადურს მამულს საუკუნოდ განეშორდები“...

მამა ლესსინგისა ძალიან შეწუხებული იყო, როდეს

საც თავისი შვილის ესეთი საქციელი გაიგო, და წერილი მისწერა, სადაც იგი სთხოვდა ლესინგს, თეატრი და აქტიორ-აქტრისებთან ტლინკვა მიეტოვებინა, თორემ ბოლოს საქმე იქამდის მივა, რომ სტიპენდიას წაგართმევენო. მაინც მშობლებს ათას-ნაირს უმსგავსო ქორებს უზიდავდენ შვილის შესახებ. 1748 წელს, როდესაც ლესინგმა ზამთარი სახლში, მშობლებთან გაატარა, გარდაწყვეტილ თხოვდენ მას, რომ თეატრისთვის თავი დაენებებია და მამა-პაპის გზას დადგომოდა... იმავე წლის ახალ გამოზახუბულზე უნივერსიტეტის სტუდენტი შინიდან ისევ ლეიპცილში დაბრუნდა და საექიმო ფაკულტეტზე დაეწერა. მაგრამ ლესინგს თეატრი უფრო იზიდავდა, ვიდრე მედიცინა. ამ დროს ლესინგმა კიდევ დაიწყო ერთი ტრაგედიის „გიანგირი, ანუ უარყოფილი ტანტი“ს თხზვა, მაგრამ ვეღარ დააბოლოვა. რამდენიმე ხნის შემდეგ, ლესინგის სალიტერატურო მოღვაწეობა ერთბაშად შესწყდა. თურმე ნუ იტყვი, მისის მოხუცებული მამის სიტყვები გამარჯვდა. ერთმა ვიღაც მსახიობმა გულკეთილი სტუდენტი მწარედ მოატყუა. მსახიობს სტუდენტი თავდებად დადგომოდა; მსახიობი ვენაში წაბძანებულყო, იქ ლამაზად ადგილიც ემოვნა და თავის დამხსნელი ყმაწვილი კაცი გაბრაზებულ ფულის გამსესხებელს ჩაუგდო ხელში. ამ დროს ლესინგი ძლიერ უნუგეშო მდგომარეობაში იყო. იმას ჰყავდა ერთი კარგი მეგობარი მილიუსი, მაგრამ ისიც ბერლინს წავიდა. ის იყო იმ დღეებში ლესინგის ბიძაშვილი, ვიტტენბერგის უნივერსიტეტის სტუდენტი ლეიპცილში სტუმრად იყო, და აქედან ლესინგი თავის ბიძაშვილს გაჰყვა ვიტტენბერგში, საიდანაც ლესინგს ბერლინს უნდოდა წასვლა.

II

ვიტტენბერგში ლესსინგი ავად გახდა და ბერლინს ველარ წავიდა. იგი დაეწერა სიექიმო ფაკულტეტზე იქაურს უნივერსიტეტში, მაგრამ ერთ თავად ფილოსოფიას სწავლაობდა და პოლიტიკურ საქმეებს აღევნებდა თვალყურს. ამ დროს ლესსინგი მოაურიგდა ვენის თეატრის დირექტორს ლეიხტენშტაინის სწერდა კომედიებს. ვიტტენბერგში ლესსინგი მაინც ძლიერ შეწუხებული იყო ნივთიერად და, როდესაც იმისი მეგობარი მილიუსი ბერლინში მიიწვიეს ერთი დიდი გაზეთის რედაქტორად, ლესსინგმაც იმ წამსვე მიატოვა ვიტტენბერგი და გასწია თავის მეგობართან... მილიუსი აღტაცებით მიეგება ლესსინგს, ოთახი მიუჩინა, ჩააცვა სუფთად, საზრდო მისცა და ისე მოუხერხა საქმე, რომ იმ დიდი გაზეთის გამომცემლის ბიბლიოთეკაც ჩააბარეს. ლესსინგსაც ეს უნდოდა... მას მიანდევს კრიტიკისა და რეცენზიების განკუთვალვა და, რაც ახალი წიგნი მოვიდოდა რედაქციაში, იმით განხილვას სინიღისიერად სწერდა. მაგრამ გაზეთი მალე დაიხურა და შემდეგ თვით მილიუსმა დაიწყო გაზეთის გამოცემა. მილიუსის გაზეთში ლესსინგმა დაბეჭდა ერთი მოხატობა: „განდევილი“ და კომედია „ხნიერი ქალწული“.

ბერლინში გადასვლა ლესსინგისა იმის მშობლებს თოფიდან გასროლილს გახურებულ ტყვიასავით მოხვდათ გულში. მშობლებმა ველარ აიტანეს შვილის ესეთი დანაშაული და მისწერეს მას საშინლად ცხარე და მწარე წერილი, სადაც ლანძლავდნენ შვილს და დიდად უსაყვედურებდნენ, რომ დაივიწყა ღმერთი და მშობლები. ლესსინგი გაუმაგრდა მშობლების მკაცრს საყვედურს და სულ დათქმული, ტკბილი პასუხი მისწერა მოხუცებულებს..

ლესსინგმა მაინც გადაწყვიტა ბერლინში დარჩენა და დრამატულ მოღვაწეობას შეეუდგა... მან ფრანგულიდან გადმოთარგმნა რამდენიმე ტრაგედია და დასწერა კომედია «ეზრაელნი».. ლესსინგი ძალიან ბევრ დროს ანდომებდა თარგმანებს და საყურნალო მუშაობას. მან გადმოთარგმნა „რომის ისტორია“ როლლენისა, შვენიერად შეისწავლა ჰისპანური და იტალიური ენები და გიუდიგერთან ერთად რედაქტორობდა გაზეთს, რომელიც იკვლევდა ისტორიას და თეატრალურ ხელოვნების თანამედროვე მდგომარეობას. ამ დროს ლესსინგმა დაიწყო ერთი ახალი ტრაგედია, სახელდობრ, „გენცი“, მაგრამ ველარ დაასრულა, რადგან ცუდს ყოფაში იყო, და დამშეულს ქაბუქს, არ იცოდა რა ექნა ..

ბერლინში ცხოვრებამ ლესსინგს დიდი სარგებლობა მოუტანა. იგი გაეცნო საზოგადოებას, საფრანგეთიდან მოსულ ფრანცუზებს, რომელთა სიტყვა-პასუხი, ქცევა შეითვისა, ასე რომ ფრანგულადაც დაიწყო თავისუფლად კომედიაების წერა... ლესსინგის ფხიზელი კრიტიკული ნიჭი იმასაც კარგად მიხვდა, თუ რისი წარმომადგენლები იყვნენ ეს ცრუ-კლასსიცოზმის მიმდევარი ფრანცუზები, რა ხასიათი და მიმართულებაც ჰქონდა თვით ბერლინელთა მაშინდელს განათლებას და ლიტერატურას. ბერლინში ლესსინგი გაეცნო ფილოსოფიის პროფესორს კენიგს, რომელიც ბერნიდან გამოესტუმრებიათ, როგორც თავისუფალი და საშიშარი მოაზრე. კენიგის წყალობით ლესსინგმა გაიცნო ძვალი ბერლინისა, ის უპირატესი საზოგადოება, სადაც ბრწყინავდა და მეფობდა ვოლტერი, რომელსაც თითქმის აღმერთებდა პრუსიის თვით-მპყრობელი ფრიდრიჰი II, დიდი, ბერლინში ერთი გაზეთის თანამშრომლად მიიწვიეს ლესსინგი და „სამეცნიერო განყო-

ფილებს“ რედაქტორობა მიანდკეს. ლესსინგს სწორედ თვისი ნიჭისა და ცოდნის შესაფერ სფერაში მოუხდა მუშაობა, და მანაც ჯერ კიდევ ოც და ორის წლის ქაბუკმა, გამოიჩინა შესანიშნავი კრიტიკული ნიჭი და სწორდა ფრიად საყურადღებო კრიტიკულ წერილებს. მთელი განათლებული პრუსია, და ასე გასინჯეთ, მოხუცებული მამა იმისიც, ადევნებდა ახლა თვალ-ყურს შვილის სტატიებს და მოწონდა... ყველასთვის აშკარა იყო, რომ ლესსინგი სალიტერატურო რეპუტაციას დაიმსახურებდა ბერლინში, მაგრამ, რაღაც საფათერაკოდ, ამ დროს ლესსინგს ერთბაშად შეტაკება მოუხდა ვოლტერთან, რომელმაც დიდი ზარალი და ვნება მოუტანა ჩვენს ახალ-გაზდა ლიტერატორს.... შევჩერდეთ აქ, რომ მოკლედ მაინც გავიცნოთ ეს ამბავი.

საქმე, აი, როგორ იყო: ვოლტერის მდივანი რიშე მეგობარი იყო ლესსინგის, რომელსაც ჯერ ერთი დაუბეჭდელი ხელ-ნაწერი თხზულება ვოლტერისა „Siécle de Louis XIV“ ათხოვა. საზოგადოება დიდის ამბით და მოუთბენელობითა უცდიდა ამ თხზულების დასტამბვას. რიშემ თუმცა სთხოვა ლესსინგს, რომ ეს თხზულება არავისთვის ეთხოვებინა, მაგრამ ლესსინგთან შემთხვევით მივიდა იმისი მეგობარი, რომელმაც ვოლტერის ნაწარმოები თან წაიღო. ლესსინგის მეგობარს მეტიჩარობით მოუვიდა, აღბად, რომ ეს თხზულება ერთ გრაფის ოჯახობას აჩვენა. აქვე, ამ გრაფის ოჯახშივე ნახა ეს წიგნი ვოლტერის ერთმა პატივის მცემელმა და მეგობარმა ქალმა, რომელსაც ეს ამბავი გველის ნაკბენივით მოხვდა გულზედ. მან დიდად უსაყვედურა ვოლტერს, რომ მე შენი წიგნის ერთი ეგზემპლიარიც არ მითავაზე, და სხვებს კი კაი ხანია მიუღრათ და საქვეყნოდ დაატარებენო. ვოლ-

ტერი, როგორც მოგვხსენებათ, ძლიერ თავ-მოყვარე, წვრილმანი ფილოსოფოსი გახლდათ და, როდესაც გაიგო ეს ამბავი იმ ქალისა, საშინლად გაბრაზდა.. იმ წამსვე უბრძანა თავის მდივანს, რომ წიგნი წაერთმია ლესსინგისათვის და იქვე გაეჩინა. აჰ დროს, თურმე, ლესსინგიც ვიტტენბერგში წასულიყო და ვოლტერის თხზულებაც თან წაეღო, რადგან ბოლომდის არ დაესრულებინა ამისი კითხვა. ვოლტერმა იფიქრა, ალბად, ლესსინგს უნდა გადათარგმნოს, ან გადააკეთოს ის ნაწარმოები და ცალკე წიგნად დასტამბოსო. ვოლტერი ბრაზით და ნაღველით აივსო. ფილოსოფოსმა ახალ-გაზდა მწერალს სრულიად უსაბუთოთ მატყუარა და ქურდი უწოდა და თავისი მდივანი კი დაითხოვა. ვოლტერმა მისწერა ლესსინგს წერილი, რომელიც წარმოადგენს ვოლტერის ვიწრო თავ-მოყვარეობის, მედიდურობის და ამპარტავნულის სიტყვა ჰასუზის მარგალიტს. ვოლტერი იწერება, დამიბრუნე წიგნი და დასტამბვის შემდეგ შევიძლია გადათარგმნო ნემენცურს, თუნდ იტალიურს ენაზეო.. ლესსინგმა მისწერა ვოლტერს ლათინურ ენაზე ბარათი, რომელიც ვოლტერის ქაღალდებში დღემდისაც ვერ უბოვიათ ლიტერატურის ისტორიკოსებს. ლესსინგმა წერილთან ერთად წიგნიც დაუბრუნა ავტორს, რომელიც ნემენცურს და იტალიურ ენაზე გადათარგმნას კა არ ჰფიქრობდა, ყოველგან და ყოველთვის ლესსინგს საშინლად ლანძღავდა და ზნეობით დაცემულად, გაფუჭებულად გამოჰყავდა. ვოლტერს, როგორც ვიცით, იმ დროს მთელს ვეროპაში დიდი სახელი ჰქონდა გავარდნილი და მასთან ლესსინგის დატაკების ისტორიამ მთელი პრუსია ააღაპარა და ლესსინგის რეპუტაცია დიდად შელახა. ლესსინგმა კარგად იცოდა, თუ რა დიდი „სკანდალი“ და საჩი-

ერები აუტეხა ფილოსოფოსმა საბირეო სპეკულიაციის შესახებ ერთს ბერლინელს ურიას. ამ სკანდალის და საჩივრების გამო, ლესსინგი ვოლტერს ძალიან კრიტიკულად უყურობდა და ვოლტერის შესახებ დაცინვით ეპიგრამებსაც სწერდა გაზეთში. ერთს ეპიგრამაში, მაგალითად, ლესსინგი ეკიბხება თავის-თავს: „დიდებული პოეტის რისთვის შეიქნა ესე მდიდარ საძაგელო ძუნწად? და უპასუხებს: დიახ, ეგ იმისთვის მოხდა, რომ ბედმა წინაღვე განსაზღვრა, რომ ყოველი ქვეშარიტი პოეტი შიმშილით უნდა მოკვდესო. .

ლესსინგი დარჩა ვიტტენბერგში, სადაც უნივერსიტეტის წიგნთ-საცავში დიდი ხალასით მეცადინეობდა და ემზადებოდა სამაგისტრო ეკზამენის დასაქერად. 1752 წ. 29 აპრილს მან მიიღო „თავისუფალ ხელოვნებას მაგისტრობის“ ხარისხი და გამოეფხოვა უნივერსიტეტს. მამა ურჩევდა შეიღს, საპროფესორო კათედრა დაეჭირა, მაგრამ ლესსინგმა ამის მაგივრად თავისი ნაწერები დასტამბა ექვს ნაწილად. პირველი ნაწილი, სადაც მოთავსებულია ავტორის სალირიკო ლექსები და რომელთაც სალიტერატურო მოქმედება აქვს, ლესსინგს პირველ ხარახოვან პოეტის სახელს ვერ მიანიჭებს. შესანიშნავია უფრო ლესსინგის ეპიგრამები, სადაც ლიტერატურის ბევრს უნიკო წარმომადგენლებს უხამიანად დასცინის. მაგრამ ირონიის უხამს საზღვარი არა აქვს იქ, სადაც ლესსინგი ვოლტერს ეხება. ერთს ალაგს იგი სწერს ვოლტერსა და ებრაელ ბნკარის შორის ამტყდარს საჩივრებისა და დავიდარაბის ამპაფს და, სხვათა შორის, აი რას ამბობს: „უცბიერესი ურია მთელს ბერლინში ცდილობდა, რომ პოეტი მოეტყუებინა. მოტყუილება ვერ მოუხერხდა. რატომ? ჰა, აღბად იმიტომ, რომ პოეტს თვით აპოლ-

ლონის წყალობდა! არა; მიზეზი უფრო მარტივია: პოეტი უფრო დიდი „პლუტი“ და ცბიერი, გაქნილი იყო, ვიდრე ბერლინელი ურია“... ეპიგრამებს მისდევს ლესსინგის შესანიშნავი „კრიტიკულა წერილები“, სადაც ავტორის მახვილ-გონიერება, მართლაც გასაშტერებელია. ამ წერილებში ლესსინგი დაეტაკა იმ დროის სახელ-განთქმულ ავტორიტეტებს და ლიტერატურას აუჩინა სრულიად ახალი გზა და მიმართულება...

პირველი სტატია „კრიტიკულ წერილების“ შეეხება ჟან-ჟაკ რუსსოს შესანიშნავ პასუხს, რომელიც მიუვო მან დიჟონის აკადემიის მიერ აღძრულს ტემას: მეცნიერების და ხელოვნების გავლენა ზნეოაზე. ფრიად საინტერესოა რუსსოს მსოფლიოზე შეხედულება, რომელმაც მისცა დასაწყისი მრავლის უმრავლესს მოძღვრებას, რომელნიც დღესაც ებრძვიან ცივილიზაციას. ყოველს თავის ნაწიერში ეტყობა რუსსოს უკიდურესი რადიკალობა, პრაქტიკულს მოქმედებაში კი უარყოფა იმისი, რასაც ემსახურება აზრით და უმოძღვრებს კაცობრიობას. პირველმა იმისმა ნაშრომმა: ესმარება თუ არა მეცნიერების და ხელოვნების წარმატება ზნეობა-ზნსიეთების განწმენდას, თუ განხრწნალებას? ავტორს ევროპაში ერთბაშად განუაქცა სახელი ბრწყინვალე დიდი მოაზრისა და ყველა იმ დასკვნამდე მივიდა, რომ იგი უარსჰყოფს მეცნიერებას, ხელოვნებას, ლიტერატურას, კულტურას, რომელმაც დააშორა კაცობრიობა ბუნებრივად ბედნიერად ცხოვრებას. რუსსო ამტკიცებდა, რომ მეცნიერებამ, ხელოვნებამ და მთლად ცივილიზაციამ ზნეობით გაანადგურა კაცობრიობა და თავის თანამედროვე საზოგადოებას დაეტაკა თავ-შეუკავებელის მღელვარებით. მაგრამ რუსსოს მალე უკანვე თან შიაცხს თვისი მოძღვრების უკიდურესობანი. მან განაცხადა, რომ იგი უარს ყოფს

მაგნებელს კულტურას და მზად არის ირწმუნოს კარგი კულტურის სასარგებლო მხარეები; რომ საჭიროა გავარჩიოთ ცხოვრების ბუნებრივ საფეხურებზე აღზრდილი ბუნებისავე შვილი გაწესრიგებულ სამოქალაქო ცხოვრებაში აღზრდილ ადამიანისაგან. თუმცა რუსსო ხატავს ხელოვნების და ლიტერატურის გამხრწნელ თვისებას, მაგრამ იგი, საზოგადოდ, არ უარჰყუას არც ერთს, არც მეორეს და სახეში აქვს მხოლოდ თავის თანამედროვე, უშინაარსო და უმსგავსი ლიტერატურა—ხელოვნება და დიდად ჰსურს პრაქტიკულად თვითონვე მოახდინოს რეფორმები ამ სამფლობელოში; და, ამიტომაც, იგი სწერს ბევრ რომანს, სადაც გამოყვანილია კაცის ბუნებრივი, შეუღლებელი და კულტურის მიერ ხელ-უხლებელი თვისებანი... რუსსოს არ უნდა კაცობრიობას დაუბრუნოს წინად ყოფილის, ველურის ადამიანის უმეცრება; იმას ჰსურს მხოლოდ კაცობრიობას მიანიჭოს „გონივრული შეუღებლობა“ და ცნობიერი გულ-მარტივობა, სიალალ-მართლე. ერთის სიტყვით, იგი მოწადინებულაა ზნეობრივად აღზარდოს კაცობრიობა და სულ ერთიანად გარდაქმნას იმის არსება, გრძობა-გონება. სოციალურ და პოლიტიკურ საქმეთა შესახებაც უმწვერვალესი რადიკალი იყო რუსსო, მაგრამ ამის განმარტებას აქ ადგილი არა აქვს... ლესინგი გაეცნო რუსსოს მსჯელობას და იმის შესახებ, სხვათა შორის, სწერს: „უნებურად გებადებო გულში დიდი საიდუმლო პატივისცემა იმ კაცისადმი, რომელსაც ჰსურს კეთილ-მოქმედი ზნეობის დაცვა ყოველგვარ ამიოდ-მორწმუნეობისაგან — თითქმის იმ შემთხვევაშიაც, როდესაც იგი თავის ქადაგებაშიაც კი ძლიერ შორს მიდის... ჩვენ შეგვეძლო ბევრი იმის მოძღვრების საწინააღმდეგო აზრები გვეთქვა იმისთვის. ჩვენ შეგვეძლო“

გვეთქვა, რომ აღორძინება სწავლა-მეცნიერებისა და ზნეობის განხრწნა, ანუ სახელმწიფოთა დაცემა—ეს ორი საგანია, რომელიც, შესაძლებელია, ერთი მეორის დროს მოხდეს, მაგრამ ერთი მეორესთან ისეთი დამოკიდებულება აქვს, როგორც მიზეზს მოქმედებასთან. ქვეყანაზე ყველაფერს თვისი საზღვარი აქვს. სახელმწიფო იზრდება მანამდის, სანამ ამ ზრდის საზღვარს არ მიაღწევს; სანამ სახელმწიფო იზრდება, მანამდის იზრდება იქ მეცნიერებაც და ხელოვნებაც. ამიტომ, როდესაც სახელმწიფო დაეცემა, მეცნიერებისა და ხელოვნების ბრალი კი არ არის იმის დაღუპვა, არამედ იმის, რომ ქვეყანაზედ მუდამ და საუკუნოდ არაფერი არ იზრდება... მართალია, ქვეყანა მოქალაქეთა ათინა დაიღუპა, მაგრამ განა კეთილ-მომქმედი ზნეობის მექანი სპარტა კი გადურჩა ამ ხვედრს?... მეცნიერების და ხელოვნების ცუდად მოხმარება, გამოყენება ჰრყენის და ხრწნის ხალხის ზნე-ხასიათს; მაგრამ მეცნიერება, ხელოვნება კი არ არის თავის თავად, ბუნებრივად გამხრწნელი და გამრყენელი. ნუ თუ მხატვრობა დამნაშავეა იმაში, რომ რომელიმე მხატვარი ცუდად გამოიყენებს და მოიხმარს მას, როდესაც გამოხატავს უმართებულოდ და საძაგლად საგნებს? განა პოეზია იმიტომ უნდა ავითვალწუნოთ და შევიძულოთ, რომ ზოგიერთი პოეტი ჩირქსა სცხებს, ბილწავს მას უგვანო და საზიზღარი საქციელით? ერთსაც და მეორესაც ადვალად შეუძლია ემსახუროს სათნოებას და კეთილ მოქმედების ზნე-ხასიათს. ხელოვნება ყოველთვის ისეთია, როგორც ჩვენა გვსურს იმათი ყოფა“...

როგორც ვხედავთ, რუსსოს მოძღვრებას ლესინგი არ ეთანხმება, მაგრამ ღაინც ამტკიცებს, რომ ბედნიერი იქნებოდა საფრანგეთი, ამ გვარი მქადაგებელნი ბევრი

რომ ჰყავდეს მასო. რუსსოს ამ გვარი ქადაგებანი, რასაკვირველია, მეცნიერებას და ხელოვნებას ვერ მოსპობს, მაგრამ სამაგიეროდ, ცოტად მაინც გვიხსნიდა უმსგავს და უნიკოთა ნაწერებიდანო... „კრიტიკულს წერილებში“ უფრო საყურადღებოა „მესსიადის“ ავტორზე დაწერილი სტატია. ლესსინგმა ამ შესანიშნავი სტატიით სრულიად ბოლო მოუღო კლოპშტოკს და იმის მიმდევარ მწერლებს. ოკ-და-ორის წლის ახალ-გაზდა კრიტიკოსის სტატიამ ძლიერა ზედმოქმედება და შთაბეჭდილება მოახდინა ლიტერატურაში. ამ სტატიამ მთელი პრუსია ააღაპარაკა. ყოველი წრისა და მიმართულების მწერალმა წარმოსთქვა თავისი აზრი ამ შესანიშნავ სტატიის შესახებ. სხვათა შორის, სწავლული ზულცერი ამ სტატიას ძლიერ აქებდა, თუმცა იმასაც ამბობდა, რომ ლესსინგი ჯერ-ჯერობით ძალიან ახალ-გაზდააო. მსწავლული ღვთის-მეტყველი სპალდინგი „მესსიადის“ შესახებ დაწერილს კრიტიკას უწოდებდა „ზრდილობიანს და სამართლიანს“. თვით დიდებულმა კლოპშტოკმა, რასაკვირველია, ჩვეულებრივად, როგორც „დიდებულთ“ იციან ხოლმე, პასუხის ღირსიც არ გახადა ახალ-გაზდა კრიტიკოსი. იმისი შეურყეველი ავტორიტეტობა თითქოს დიპლომატურად უთითებდა თავის ყურ-მოკრილებს: თქვენ ებრძოლეთ ლიტერატურის ცაზე ახლად ამოსულს მნათობს... მე კიო... მართალი რომ ვსთქვათ, იმათ ლესსინგი სძულდათ და ამასთანავე ეშინოდათ კიდევ... გაცხარებულმა და დაუზოგველმა კრიტიკული წერილების წერამ ლესსინგს გაუმრავლა აუარებელი რიცხვი მტრებისა, რომელნიც ათას გვარ უმსგავსო ქორებს ავრცელებდნენ მაზე. ლესსინგი, რასაკვირველია, არ შეუშინდა მტრებს და საშინელის მღელვარებით და ენერგიით ებრძოდა მათ. მტრებმა ლესსინ-

გი იმით დასაჯეს, რომ დააბეზღეს იგი მეფე ფრიდრიჰს, რომელსაც მას შემდეგ კრიტიკოსის სახელის გაგონებაც კი საშინლად ეზოზლებოდა... ლესსინგი თანდათან შორდებოდა იმ საზოგადოებას, სადაც ვოლტერის სახელს და სხვების, „დიდებულთა“ ავტორიტეტს დაებრძავებინა ხალხი და სხვა უფრო განათლებულს და მღვიძარებით სავსე, ფხიზელს წრეს გაეცნო. ლესსინგის მეგობართა შორის უნდა დავასახელოთ გამოჩენილი ფილოსოფოსი და დიდი რეფორმატორი ურია მოსე რენდელსონი, რომლის ნათელი არსება და ჰუმანური მსოფლიოზე შეხედულება ლესსინგს ძალიან ანცვიფრებდა, და სახელოვანს სპინოზას უღარებდა მას. ლესსინგის კომედია „ებრაელნი“ და შესანიშნავი ნაწარმოები მთელ მსოფლიო ლიტერატურაში „ნათან ბრძენი“ თითქმის ხატვენ იმის მეგობრის, მენდელსონის ზნეობის სახელს, ხასიათს და ყოფაქცევას. განათლებული დესპოტი ფრიდრიჰ II, ფილოსოფოსი ვოლტერი და სხვა დიდებულნი და „ძლიერნი ამა სოფლისა“ საშინელი მტრები იყვნენ ურიების, მაგრამ ლესსინგი ვერ შეაშინა ამ გარემოებამ და თვისი თავი დაჩაგრულ ერის მომხრედ გამოაცხადა საქვეყნოდ. ამ დროს ლესსინგი გაეცნო აგრეთვე განათლებულ ბატიონან მამულიშვილენს, პოეტებს ბწიგნების გამომცემლებს, რომელნიც აქეზებდნენ და ახალისებდნენ ლესსინგს და იგიც, მართლა, მთელს თავის ძალ ღონეს და დროს ანდომებდა ლიტერატურას. — ლესსინგის წინანდელ დრამატიულს ნაწერებს თითქმის ცრუ-კლასიკური ხასიათი ატყვია. ბოლოს კი ლესსინგი სრულაად განთავისუფლდა ამ მიმართულებისაგან და იმის კომედიებში იხატება სინამდვილე, მომქმედ პირთა ცხოვრება. ლესსინგი ძალიან მალე მიხვდა მთელი მაშინდელი ლიტერატურის დიდს ნაკლს

და შეუდგა ინგლისურ ბელეტრისტულ და დრამა-
ტიულ ლიტერატურას და, განსაკუთრებით, დიდი შექსპირის
შესწავლას. მაგრამ, სამწუხაროდ, შექსპირის საფუძვე-
ლიანად შესწავლას ლესსინგის ნიჭი ააცილა, ეგრედ წოდებულ
ბუღმა, სანტიმენტალურ ხასიათის ლიტერატურამ... დი-
დად გასაკვირველია, მამაცურს, მხნეობით სავსე და განუ-
ყოფელი ბუნების პატრონს ლესსინგს, რად შეუყვარდა
დაუსრულებელი სცენები გულ-ჩვილობისა, გრძნობა მო-
რეული და ატირებული კაცის ცრემლები და წუთი-სოფ-
ლის საცოდავთა სულის უნიადაგო მწუხარებანი! აქ მტკიც-
დება ის ფაქტი, რომ ლიტერატურის საერთო მიმართუ-
ლებას ვერ ასცდა წინაპირველად ისეთი უდიდესი ტა-
ლანტის მექონი კაციც, როგორც ლესსინგი იყო, და ამ
გავლენის ქვეშ დასწერა ტრაგედია «სარასამპსონი». საფ-
რანგეთის ლიტერატურაში სანტიმენტალური მიმართულებ-
ის წარმომადგენელი იყო დიდი მოაზრე ფილოსოფოსი
დიდრო. ამ უკეთილშობილესი ენციკლოპედისტის მეო-
ხებით კრუ კლასიკურმა სკოლამ საუკუნოდ დაჰკარგა უპი-
რატესობა და გზა დაუთმო ლიტერატურის ახალს ვითა-
რებას. ახალი სანტიმენტალური მიმართულება ბურჟუაზიის
ცხოვრებიდან იღებდა მასალას და უარს ჰყოფდა დაქანებულ
რიტორიკას, მაღალს კილოს, საგმირო. დიდებულს
სახეთა დახატვას, რომელიც მხოლოდ მეფეების, გამოჩენილ
სარდალთა და უპირატეს კარის-კაცთა გარეშემო ტრია-
ლებდა. ლესსინგს უნდოდა ეს ახალი მიმართულება ნე-
მენკების ლიტერატურაშიაც შემოეტანა და დასწერა
როგორც ვსთქვით, ტრაგედია „სარა სამპსონ“, რომლის
ბერლინის სცენაზე დადგამ ამტორს გაუგდო დიდი სა-
ხელი მთელს პრუსიაში. სწორედ იმავე დროს, როდესაც
სწერდა «სარა სამპსონს», ლესსინგმა დაიწყო ისეთი ნა-

წარმოების წერა, რომელიც პირ და პირ ნემნენცურ სახალხო სულსა და ხასიათს ჰხატავდა, მაგრამ იგი დაუსრულებელი დარჩა ავტორს.

ახალი ტრაგედიის წარმოდგენის შემდეგ, ლესსინგი სტოვება ბერლიანს და მიდის ლეიპცილს. აქ ლესსინგი მეგობრებმა გააცნეს ერთ ლეიპცილელ მდიდარ ვაჭრის შვილს — ვინკლერს, რომელიც აპირებდა მოგზაურობას პოლანდიაში, ინგლისში, საფრანგეთში და იტალიაში, და ეძებდა ისეთს კაცს, რომელსაც ცოდნოდა ამ ხალხების ენა, ლიტერატურა, ისტორია და თანაც გაყოლოდა იმას. ამ ვაჭრის შვილს ურჩიეს, რომ ლესსინგი წაეყვანა. ვინკლერიც დაჰყაზულდა. ლესსინგს მეგობრები ურჩევდნენ პირობის ხელწერილით შეკროდა ვაჭრის შვილს. ლესსინგი, თვის მხრით, პატიოსნად და სანიდოსიერად შეუდგა თავის ვალდებულების აღსრულებას და ძალიან საფუძვლიანად შეისწავლა სხვა და სხვა ხალხთა ხელოვნების ისტორია. გამგზავრების წინად ლესსინგი მუზეუმების გასაცნობად ქ. დრეზდენს წავიდა და იქ მოულოდნელად წაატყდა თავის მშობლებს, რომელთაც ფულების შესახებ მცირე რაზი მოლაპარაკება ჰქონდათ ფრეიბურგელ მღვდელთან.

1756 წელს, გაზაფხულზე, ვინკლერი ლესსინგითურთ გაემგზავრა გალბერშტატს, სადაც ინახულეს ლესსინგის მეგობარი პოეტი ელიში, მერე — ბრაუნშვეილს, საცა გასინჯეს მუზეი და მივიდნენ ვოლფენბიუტელს, რომ იქაური შესანიშნავი წიგნთსაცავი დაეთვალიერებინათ. მოგზაურებმა ჰამბურლიც ინახულეს და განზრახვა ჰქონდათ მთელი პოლანდია შამოეარათ, მაგრამ უეკრად ამსტერდამში ცნობა მივიდა, რომ შვიდი წლის ომი

დაიწყო და პრუსიელების ჯარმა ლეიპცილი აიღო. ვინკლერი იმ წამსვე გაბრუნდა ლეიპცილს. ლესსინგმა ც მთელი ზამთარი იმის სახლში გაატარა. ვინკლერი და ლესსინგი სრულიად სხვა და სხვა პოლიტიკური რწმენისა და შეხედულობის კაცები იყვნენ. ვინკლერი იყო ნამ დვილი საქსონელი პატრიოტი და საშინლად სძულდა პრუსია, ლესსინგი კი ფრიდრიჰ II სთვლიდა გერმანიის საერო გმირად. პოლიტიკური რწმენის სხვა და სხვაობა შეიქმნა იმის მიზეზი, რომ ამ ორ კაცს ერთმანეთს შორის ჩხუბი მოუვიდათ და ვინკლერმა თავის სახლიდან დაითხოვა ლესსინგი, და ვაჭრის შვილმა არც ის ფული მისცა, რომელიც პირობის ძალით ლესსინგს ერგებოდა. ლესსინგმა ვინკლერს დაუწყო საჩივარი, რომელიც გაგრძელდა მთელი შვიდი წელიწადი და, ბოლოს, მოიგო მან საქმე, მაგრამ იმ ფულების ნახევარზე მეტიც საჩივრის წარმოებას მოუწია. ლესსინგი ამ დროს ძალიან ღარიბად იყო და მხოლოდ თარგმანებში აღებული ფულებით იბრუნებდა სულს. ლესსინგი მაინც თვალ-ყურს ადევნებდა პოლიტიკურ ამბებს და დაიწყო ახალი ტრაგედია *«ემილია ჰაფლტუტი»*, რომელსაც ნელ-ნელა და დიდის გაჭირებით სწერდა. გარდა ამისა, ლესსინგმა შეისწავლა შეაბთა საგმირო ამბები და სცდილობდა რამე სამუშაო ეშოვა აქ, მაგრამ ამაოდ: ვერასფერს გახდა 1758 წელს, მაისის თვეში, ისევ ბერლიონს გასწია *)

ხომლედა

(შემდეგი იქნება)

*) 1. წყაროები: Die Lessing—Legende Eine Rettung von Frau Mehring. Stuttgart, 1893.

2. Лессинг, его время, его жизнь и деятельность (с вступлением и поэзией), П. Г. Чернышевского, изд. М. Н. Чернышевского. Спб., 1893 г. цена 2 руб.

3. «Лессинг, его жизнь и литературная деятельность». М. Фидицова,

4. «Лессинг, как драматург», Ф. Андерсона, спб. 1887 г.

ს ა ქ ა რ თ ი ე მ ლ ო ს

დედა-ქალაქი

ტფილისი

გაგრძელება *.

ქალაქში მოტანილ ალაფით თამარი აშენებდა და ამკობდა სასახლეებს და ტაძრებს, დედოფალი დიდს საბოძვარს იმეტებდა პალესტინას, სინას, შავ მთას, ათონს და სხ. ტაძრებისათვის. 1187 წ. თამარმა სულთან სალადინს შეაქლია 200,000 დინარი იმ ჯვარში, რომელიც სარკინოზთ მოეტაცნათ იერუსალიმიდგან და რომელზედაც ჯვარცმულ იყო მაცხოვარი.

თამარს ტფილისს გარეშე ჰქონდა სასახლენი შემდეგს ადგილებში: ნაჭარმაგეკს (ეს სასახლე იყო სალზინო და საზაფხულო), თოღას (კახეთში), დედათფლას წყაროს (ქიზიყში), კეკეუთს, ანუ ციხე-დარბაზს (ქუთაისის ახლოს), აგარანს (სომხეთს), გელათს, წარსიას (სამცხეში), თამარას-ცაჩეს (ბათუმის ახლოს), ღაზუფს (მთიულეთში). ბაჭყალიას (თშავეთში), კოღას (სამცხეში), ცხუმს, ფცხეს (აბასთუმანი), ბეჟანას (ტფილისის ახლოს), საცა თამარმა ააშენა ტაძარი, რომლის „გასაოცარი ქანდა-

*) იხ „კრებული“ № 2.

კება ამტკიცებს, თუ რა მაღალ ხარისხამდე აყვანილი იყო მაშინდელი საეკლესიო ხელოვნება“, ამბობს ბაქრაძე (ვახუშტი გვ. 218). აი როგორ აგვიწერს თამარის სასახლეს მისი თანამედროვე შავთელი:

„თუ ვუქო სრანი, მე ამას რანი, გავლა-ვანისა
შემკულობანი,
მტილ-სამოთხენი, თვალთ სამ-ოთხენი, ზედ ავაზანთა
შექმნულობანი,
კართა სტოვანი, ერთა სტოლანი, იპოდრომისა განხ-
მულობანი,
სახმრად ლანკანთა, თანა პინაკთა, ბადახშნით ხელ ჰყვეს
შექმნულობანი.

ტახტ-საჯდომელნი, მკამკამებელნი, სარდიონითა
ხურუზმს შემკულნი,
მისაყრდნობელნი, ძნელ-საცნობელნი, სამოთხით ნაძღ-
უნნი თვით უდნობელნი;
ოქრო-ვერცხლებრივ, ჰბრწყინავს ცეცხლებრივ, კედელ-
ყურენი ფიქლით ძერწილნი;
ბივრილიონით, ლიგვრილიონით ურთიერთობით შორის
შთათხილნი.

...გვირგვინოსანსა, პორფიროსანსა, უხდების ჰყრობა
სკიპტრისა ხელსა,
ვინც იწყოს რიცხვი, იქმნას ურიცხვი გოარი
მათგან დანათვალითა;
რიყე თუალისა, წინ ნათალისა, წყალნი მგზებარობა
შიგან აღითა;
ჰსჩანს მარგალიტი, არ თუ აღიტი, ოდენ ბურთისა სა-
ბურთალითა;
აქუს ზარდახჩანი, მას ხე-ბაღ¹ანი, ლუსკუმებრ მათუკ²
დასაკრძალითა

იაგუნდისა, სხუა რად უნდი? ჯამები იყვის ლალ-
ფირუზისა,
იყვის ქურქელთა, სხუათ უცხო ფერთა, სიმრავლით
დება თვით ურიცხვისა;
ბევრად ძეს გორი, ერთა საგორი, ზოდი ოქროსა,
მისგან თლილისა;
ისმის მგოსანთა, ვით საფირონთა, ხმანი ებნისა და
წინწილისა.
გუნდ მწყობრი დასი, მას ბევრ ათასი, ჰყავს დიდებულ-
თა დიდ-გვარ თავადთა.
...თვით ბქეთა ბქელი, მტკიცე ბქელი, მეწდე სიტყუათა
სიმართლისათა,
...სწავლის მოძღუარი, საშვებლის ღვარი, სიწმინდისაა
ცხოვრების თვალი...
ჰსჯულისა ლარი, ქვეყნისა ლარი, გამდიდრებული ფრი-
ად ყოვლითა.
...არ გასტეხს ფიცსა, თვით დანამტკიცსა; ჰე ჰედ
იყოსა ანუ თუ არად.
ერი რჩეული, ნიკთა წვეული, მისგანვე იქმნეს კეთილ-
სახმარად“...

თამარიცა და მისი მამაც გარდაიცვალნენ ტფი-
ლისში, გიორგი მეფემ რომ მიიძინა საუკუნოდ, მაშინ
თამარი ისნის სასახლეში მარტოდ მარტო იყო, ხოლო
მისი მამიდა რუსუდანი, თამარის გამზრდელი, იყო
სამშვილდეს. დიდებულნი და პატრიარქი წავიდნენ
და მოიყვანეს რუსუდანი, სასახლეში რომ შემობრძან-
და მამიდა, თამარი დახვდა მეტად დალონებული და
ვაეპით მტირალი. დაიტირეს მეფე და იგლოვეს ერთს
წელიწადს „ბნელსა შინა მჯდომარეთ“.

თამარი ნაქარმაგვეის სასახლეში იყო, რომ გამო-
აწინდა რაღაც სენი, რომელმაც ლოგინად ჩააგდო. იგი
ტახტზე დააწვინეს და მოიყვანეს ტფილისს, ხოლო
აქედგან წაიყვანეს აგარანს მაგრამ ვერც ჰავამა და
ვერც მკურნალებმა ვერა უშველეს-რა. თან-და-თან
სენი უძლიერდებოდა. იგი ისევ ქალაქს მოიყვანეს და
აქ გარდაიცვალა „მზე ქართველთა“ 18 იანვარს 1213
წელს. შეიტყო-რა ერმა მისი განსვენება, ძაძითა და
ფლასით შეიმოსა და იგლოვა დიდი და'აკლისი. გვამი
მეფისა ჩაასვენეს კუბოში და მიიტანეს მცხეთას და იქ
დასდევს რაოდენიმე დღეს, რათა ერს თაყვანი ეცა
საყვარელის დედოფლის ნაშთისათვის. მერმე წაასვენეს
გელათს და დაასაფლავეს საგვარეულო სამარხში.

მოგვყავს აქვე თუშ-ფშავ-ხევისურთა მიერ თამარის
დატირების ნაწყვეტი ერთ გალექსილ საქართველოს
ისტორიიდან:

მოადგნენ თუშ-ფშავ-ხევისურნი მეფისა სახლსა ჩვეულნი,
„გვიჩვენეთ ჩვენი პატრონი!“
შეუძღვნენ, სრასა შევიდნენ, ვით მტერზედ გამარჯვებულნი.

როს განიცადეს კუბო და ოქროსა ტახტსა დებული,
„რა არსო ესე, რა არსო?“ შეიქმნენ განცვიფრებული.
იქმნება მეფე ძილად წვეს! იყავით დაწყნარებული,
ნურვინ ყაყანებთ, დაჩუმიდით, ვიყვენეთო გაჩუმებული!“

„რად არ ასდგები, ბატონო, შენ არ ხარ ჩვეულ ძილისა,
ამ საერძელ შენი ტახტს წოლა ჩვენ არ გვაჯსოვსო გმირისა,
მოსვლევართ შენნი ერთგულნი, არ მხსოვნნი შენგნით ჭირისა,
ვა-თუ ჩვენ მიერ გწყენოდეს, გვეო მოხსენებად ძვირისა!“

მოიხადეს თავსა ქუდი, იარალი შემოიხსნეს,
იწყეს მოთქმა საშინელი. არღვისა დაეკათხნეს...

მოსტკმიან ხმასა მთიულნი, ფანტურით საწყლად სტირიან:
„ვაჰ, ჩვენო ძმანო თუშ-ფშაენო!“ — უბატონობას ჩივიან. —
«ხევსურნო ციხის ამღებნ.ა!» — ხმა მაღლა ამას ყვირიან, —
„აჲ ვინა გვიყოს თამარის მაგიერობა! — ყივიან.

„ვაჰ, მთ-ს ხალხნო, ბატონი გვიწყობის, გვწყობის გულითა,
არც ჩვენი ესპის სიტყვის თქმა, გაგვირდა შორად სულითა,
ხომ ჰხედავთ, ჩვენნო მოძმენო, მეფე არს ჩვენზე ლულითა!
ვიციტ. შენს უკან არ ვარკ ვართ, ვიქმნენით ყოვლნი კრულითა!“

„მშვიდობით, დიდო მეფეო, მშვიდობით გმირად მბრძოლო და,
მშვიდობით, ეროგულთ მოწყალევე, მშვიდობით, ობოლთ მზრდე-
ლო და,
მშვიდობით, ბრძენო სიტყვითა, მშვიდობით, მტერთა მკვლელო და!
ვით გესალმებით, არ ვიციტ, სად გაქვს საცხოვროდ ბოლოდა!“

„რად ესალმებით, მოყმენო!“ — ურთიერთს ეუბნებოდეს:
«თან წაგვიყვანე, ბატონო, გული შენთანა გვეყვებოდეს,
იქნება მარტოს მტერი გხვდეს, თუშთ ხმა არ გეყურებოდეს.
ჩვენთვინ სირცხვილ არს, ფშაე-ხევსურ რომე არ შენთან კვდე-
ბოდეს!“

„მშვიდობით, თუშთა იმედო, მშვიდობით, ფშაველთ მყვარო და,
მშვიდობით, ზევსურთ საუნჯევე, მშვიდობით, მტერთა მმზარო-და.
მშვიდობით, არაგველთ ძალო, მშვიდობით, ქსნელთა მძღვარო-და,
ერთობლივ გიორგიელთა, მეცხვარ-მწყემს წინამძღვარო-და!..»

საქართველო და მასთან საჭახტო ქალაქი ტფი-
ლისი, დამტკბარნი და განდიდებულნი დიდთა მეფეთა
ძღვევა-მოსილობით, იმედით შეჰყურებდა მომავალს,
მრავალთა დიდ-დიდთა გამარჯვებათ მოუპოვეს ერს
ქონებრივი და ზნეობრივი ძალა, რწმენა თვისის მარ-
ჯვენისა და თვისის სამშობლოს სიმტკიცისა. ქართვე-
ლთა მეფეებმა აღუფრთოვანეს სული არა თუ მარტო
ქართველებს, არამედ თათარ-არაბთაგან ყოვლად და-
ჩაგრულ და შევიწროებულ სომეხთაც. ვარდან დიდი
ამბობს: „...გიორგი მესამემ დვინი აიღო 1163 წ. და

აქ ნახა, რომ მეწითების მინარეთებზე ელაგა ოდესმე თათართაგან მოხარშულ ქრისტიანეთა (სომეხთა) თავები. გიორგიმ ამოსწყვიტა მრავალნი მამადიანნი, მათვე ჩამოალაგებინა თავის ქალანი, ოქრო-ქსოვილ ფარჩებში შეახვევინა, კუბოებში ააწყობინა და მერე მათვე მუყრებს (ქადაგებს) ზურგზე წამოჰკიდა ეს კუბოები და ფეხშიშველთ წამოადებინა ქალაქ ტფილისის (ვახუშტი, გვ. 208. შენ. 3).

ამ გვართა შემთხვევათ არ შეეძლოთ არ აღეფრთოვანათ მრავალ-ტანჯული ერი და მერმისის სასოება არ ჩაენერკათ მის სულ-გულში.

უეჭველია, საქართველოს სამეფო დიდ იმპერიად შეიქმნებოდა და ტფილისი ამ იმპერიის სასაყდროდ გახდებოდა, თუ კიდევ ასიოდე წელიწადი მაინც თავისუფლად ყოფილიყო. როგორც ვუწყით, ტფილისის აღებიდან (დავით აღმაშენებლის მიერ) ვიდრე მის გაოხრებამდე ჯალალედდინისაგან გავიდა სულ 104 წ. (1122 წლიდან 1226 წ.) და ამ დროს განმავლობაში საქართველოს საზღვრებად შეიქმნა; კასპიის ზღვა, დარუბანდი, დაღისტანი, ჩაჩანი, ყიზილეთი, ჩრდილო ოსეთი, ჩერქესი, ჯიქეთი, ტრაპიზუნტი, საცა თამარმა დააარსა ცალკე იმპერია და მისცა იგი ალექსი კომნიანოსს, კარნუ ქალაქი (არზერუმი), კარი (ყარსი), დვინი, ანისი და არგვის მარცხენა მხარე კასპიის ზღვამდე; ასე რომ ამ საზღვრებში ქართველთა მეფეებმა შემოჰკრიბეს მრავალნი სამეფო-სამთავროები, რომელნიც ბაგრატ მესამემდე ცალ-ცალკე სუბოგრობდნენ, და ამ გაუქმებულ სამთავრო-სამეფოების გვირგვინოსანთა უფლება თავიანთ ხელმწიფებას შეჰმატეს. ეს გაუქმებულნი სახელმწიფოანი იყვნენ: აფხაზეთი (შემო-

უერთდა საქართველოს 985 წ.), ტაო და კლარჯეთი, კახეთ-ჰერეთი, ჩრდილოეთი სომხეთი, აღრიბეჟანი, ბარდა, შაქი, შარვანი, დარუბანდი. და თუმცა კავკასიონის მწვერვალი შეიქმნა მიჯნად საქართველოსა, გარნა კავკასიონის ჩრდილოეთ მხარეს მოსახლე ერთაც ჰქონდათ საეკლესიო და საპოლიტიკო დამოკიდებულება ქართველებთან.

ღიახ, უმეტესი განდიდება მოელოდა ტფილისსა და საქართველოს, მაგრამ მონგოლებმა (თათრებმა) დაააცალეს.

სულ მცირე ხანს (თამარის სიკვდილის შემდეგ) იშვებდა საქართველოს მეფე ლაშა გიორგი მეოთხე სულ რაოდენიმე წელიწადს „მზიარულითა პირითა ლაშა მოვლიდის სამეფოსა თვისსა: გარდავიდის აჯამეთს განსაგებელად საქმეთა, ნადირობდის ცხუმს და აფხაზეთს, და განაგნის საქმენი, სთველთა შთავიდის ტფილისს, საზამთროდ დადგის დუინს სომითისას, ზაფხულით აღვიდის თავად მტკვრისად და დადგის კოლას, და მოვიდიან მის წინაშე მოხარკენი“. (ქ. ცხ. გვ. 341)...

აჭიის შუაგული—ჩინეთსა, ციმბირსა და კასპიის ზღვას შორის—ქველადგანვე ითვლებოდა აკვნად მწყემს ურდოებისა—თათართა (მონგოლთა ანუ გუნთა), ოსმალთა (თურქთა) და სკვითთა. იგინი იყვნენ ბრიყენი, უმეცარნი, სქამდენ ცხენის უმს ღორცს, სცხოვრობდნენ კარვებში, ხოლო ლაშქრობის დროს მთელის თავისის ბარგი-ბარზანითა და ცოლ-შვილით აიშლებოდნენ ხოლმე და საომრად წავილდოდნენ: ჩინგის-ყაენმა (1206—1227 წ.) შეჰყარა რამდენიმე მილიონი თათრობა და თურქმანობა და გაემართა მთელის მსოფ-

ლიოს დასაპყრობად. 1210—1214 წელს მათ დაიპყრეს 90 ქალაქი ჩინეთისა და მათ შორის სატახტო ქალაქი პეკინი. 1218—1224 წელს 700,000 მონგოლი მიესია ხორაზმის სასულთანოს, გაუღიტა 160,000 ხორაზმელი. სულთანი მოჰამედე გაიქცა, მაგრამ მალე დაიღუპა კასპიის ზღვის კუნძულზე; ხოლო მონგოლებს დარჩათ ოტორი, კოგენდი, ბუხარა, სამარყანდი, ხორაზმი, ჰერითი, მერვი, ნიშაბური, ბალხი, ყანდაარი და ხორასანი. მოჰამედის შვილი ჯელალედდინი სასტიკად შეება მონგოლებს, მაგრამ დამარცხდა და გაიქცა. მცირე ხნის განმავლობაში (1227—1295 წ.) მონგოლებმა დაიპყრეს მთელი აზია და ევროპის უმეტესი ნაწილი და თავზარი დასცეს აღმოსავლეთსა, დასავლეთსა, სამხრეთსა და ჩრდილოეთს.

ჯელალედდინის დამარცხების შემდეგ ჩინგისხანის შვილებმა გამოსწიეს დასავლეთისკენ, შემოუარეს კასპის ზღვას, გადმოიარეს მდ. ვოლგაზე და დარუბანდის კარით საქართველოს შემოესივნენ (1120 წ.) და დაიწყეს სომხითის აოხრება. ლაშა გიორგიმ შეჰყარა 90,000 მეომარი და თავს დაესხა ბერდუჯის (საგომის) ნაპირას დაბანაკებულ მტერს. ქართველნი იძლივნენ, გამოიქცნენ და მოვიდნენ ტფილისს მწუხარენი. მტერი დაედევნა მათ, მოაწია სამშვიდ ლომდე და უკანვე გაბრუნდა და შეესია ადრიბეჟანს, და 1222 წ. ისევ შემოება ქართველობას, რომელთაც გაუჟლიტა 30,000 მეომარი *) და შემდეგ ამისა დარუბანდის კარით წა-

*) კ. ვ. პეტკანოვი. История монголовъ на армянск. источникамъ, გამოც. I-ლი, გვ. 2—3. 70. კირაკოსის თქმით მონგოლთა პირველი შემოსევა საქართველოში მოხდა 1121 წ.

ვიდა ყარაყორუმს, მონგოლთა სატახტო ქალაქი, რომელიც შუაგულს აზიაში იყო.

ამისთანა უბედურებამ მთელი საქართველო და მასთან ერთად ტფილისიც დიდს მწუხარებაში ჩააგდო, რადგან საქართველოს „დროშა უჭლეველი დავით აღმაშენებლისაგან აქამომდე, ძლეულ იქმნა“. ამ მწუხარებამ თან გადიტანა ლაშა გიორგი (13 იანვ. 1223 წ.) და გამეფდა მისი დაჲ რუსუდანი.

გარნა დამარცხებული ჯელალედდინი ისევ შეეხება მონგოლებს, მაგრამ ძლეულ იქმნა და 140,000 კაცით გამოიქცა ჩვენკენ. სპარსეთი დაემორჩილა თათრებს. ჯელალედდინი შემოვიდა ადრიბეჟანს, აიღო განჯა და იქიდგან შემოესია სომხთს (24 იანვ. 1225 წ.) და დაიწყო რბევა და ოხრება ქვეყნისა. რუსუდანმა 70,000 მეომარი ჩააბარა იოანე მხარგრძელს ო წარგზავნა მტრის წინააღმდეგ. მტერი იღვა მდ. გარნისზედ და მას შეეხება ქართველების მეწინავე რაზმი, რომელსაც მეთაურობდნენ შალვა და იოანე ახალციხელნი. შენივთდა ომი ფიცხელი და სასტიკი. ქართველების მეწინავე რაზმი იძლია; შალვამა და იოანემ სთხოვეს იოანე მხარგრძელს მოშველება, მაგრამ მოლაღატე სპასალარმა არ უშველა და გამოიქცა. ჯელალედდინმა გასწყვიტა მოწინააღმდეგენი და შემოუთვალა რუსუდანს: „ცალკ-ცალკე

გზა და გზა ივინი ყლეტავდნენ ხალხსა, პირუტყვსა და ძაღლებსაც კი. მათ მოაწიეს ტფილისამდე და გაბრუნდნენ შამქორისაკენ. ლაშა შეეხება მათ ზუნანს, მაგრამ დამარცხდა. თათრებმა მოხვეჭეს ალაფი და წავიდნენ თავიანთ ურდოში, რომელიც იყო ბარდავსა და ბელაქანს, საიდანაც იწყეს ქვეყნის რბევა-ოხრება (იხ. II გამოც. იმავე ისტორიისა, გვ. 1—3).

ვერ მოვერევით თათრებს, შევერთდეთ და ერთად ვბრძოთ“. მაგრამ რუსულანმა იცოდა, რომ ჯელალედდინს საქართველოს გაძლიერების სურვილი კი არა ჰქონდა, არამედ აქ მეფობა უნდოდა, ამიტომ უარი შეუთვალა. ჯელალედდინმა სომხეთის რბევა-აოხრობით და მამაკაცთა ქლევით გამოკლო სომხეთი და მოადგა ტფილისს, რომელიც ფრიად გაემაგრებინა დედოფალს და თვითონ იმერეთს წასულიყო. ჯელალედდინი ვერ აიღებდა ამ ქალაქს, დასძენს მემატთანე, თუ შინა-გამცემი არ გამოჩენილიყო. ამ დროს ქალაქში იყო სპარსელთა რაზმი, რომელმაც შინა-გამცემლობა იკისრა და მტერს ქალაქის კარი გაუღო. ყანეი შემოვიდა ქალაქში 9 მაისს 1226 წ. და... დაღეწა შენობანი, გაჟლიტა 100,000-მდე ქრისტიანე ვრი (ამათ შორის 70.000 სული იყო ქალაქის მუდმივი მკვიდრი მოსახლე და დანარჩენი სოფლებიდან შემოახიზნული), ჩამოაგდო სიონის გუმბათი, ზედ ტახტი დაადგა და იქიდგან უყურებდა ქალაქის ქუჩა-შუკებში რუებრ მომდინარე სისხლის ნაკადულებს; ხოლო ეს არ იკმარა დიდმა „მეფემ“, სიონის ღეთის-მშობლის ხატი პირადმა დააგდო ავლაბრის ხიდზედ და რომელი ქრისტიანიც არ დააფურთხებდა მას და ფეხით არ გასთელავედა, მას თავს აგდებინებდა და მტკვარში ჰკრიდა. ტფილისის განადგურების შემდეგ ყანემა შეუსია ჯარი კახეთს, ქართლსა, სამცხესა, ანისსა და ააოხრა. სპარსნიო, ამბოზს კირაკოასი, არა თუ ტფილისში, არამედ ყველგან სასირცხოს ტყაუებს სჭრიდნენ მამაკაცებს, დედაკაცებს აუპატიურებდნენ, ეკლესიებსა და სახლებს ანგრევდნენ, ჯვრებსა და ხატებს ლეწავდნენ“ (გვ. 8).

ჯელალედდინი საქართველოს აოხრებაში იყო გარ-

თული, რომ შემოესმა, თათრები მოდიანო. იგი წავიდა ადარბადაგანს და შემწეობა ითხოვა ხალიფასაგან. მაგრამ თათრების სიახლოვემ შეაშინა და ისევ ტფილისისაკენ გამოემართა. რუსუდანმა შეჰკრიბა დიდი ჯარი და ტფილისიდან ბოლნისს წარგზავნა და თავს დაასხა იქ მდგომარე მტერს. პირველი გამარჯვება ქართველებს დარჩათ, მაგრამ მეორე ვებმაზედ იძლივნენ და გამოიქცნენ. მტერი შემოვიდა ტფილისს (1229 წ.) და რაც გადარჩენოდა შეუმუსრაღი, შეჰმუსრა *). გარნა მტაცებელს ყვესაღ ფიალი მალე გაეცსო სამსალითა. 1230 წ. მონგოლებმა ალყა შემოარტყეს განჯას და აიღეს 1225 წ., შემდეგ 1226 წლის ზაფხულს შემოვიდნენ საქართველოს. ჯელალი გაიქცა ტფილისიდან ყარსისაკენ, მაგრამ მას დაეწივნენ მონგოლნი ბასიანს, მიხი ჯარი გაიფანტა, იგი მარტო დარჩა და მოკლულ იქმნა მწყემსისაგან. თათრები გამობრუნდნენ, მოაოხრეს ვალაშკერტი, ხლათი და მოვიდნენ განჯას (1227 წ.) ზღ დაიპყრეს დარუბანდს აქეთი ქვეყნები: შარვანი, მულამი, ყაბალა, ჰერეთ-კახეთი, სომხითი, რუსუდანი ტფილისს ველარ დადგა და ქუთაისს წავიდა, ხოლო გოქა მუხაძეს „ამცნო, უკეთუ მოვიდნენ თათარნი, მოსწვი ტფილისი, თვინიერ პალატისა და ისანთა, რათა სადგომად არღარა იპყრან, ვითარ ხვარაზმელთა“, და მუხაძემაც შეასრულა ბრძანება დედოფლისა: მოახლოვდნენ-რა თათარნი, „მოწვა სრულიად ქალაქი და თვით პალატი

---

*) ნასაღი ამბავს, რომ ჯელაღდის მიერ შეორედ ტფილისის აღების მიზენა ის აუღო. რომ მის მიერ ტფილისის გამგედ დაეყენებულს შერსუღ-მუღქს ქართველები აუჯანუღენა (ვახუშტი, გვ. 228. შენ. 1).

და ისანნი, და ესრეთ მოოხრდა ქალაქი ტფილისისა“.

თათარნი შემოვიდნენ ქალაქს და იწყეს მისი შენება, ხოლო მათი რაზმები, „მსგავსად მკალთა“, მოედნენ ლიხს აქეთს საქართველოს—კახეთს, ქართლს, სომხითს, სამცხეს, ჯავახეთს, არტანს, კოლას, ტაოს, კლარჯეთს, ანისს და დვინს და ნაცარტუტა აადინეს ქვეყანას. გაიფიქრა იმდენი ქრისტიანი, რომ მათი მოკლული გვამით გაივსო „ყოველნი ალაგნი: ქალაქნი, სოფელნი, ველნი, ტყენი, მთანი და კეენი, თვინიერ სიმაგრეთა, და თუ სადამე დარჴომილ იყო ასეთი ალაგი, საესე იყო ტყეებითა და გოდებითა“. „მამადედანი ხედვიდეს მოკლულთა შვილთა და შვილნი მამადედათა მკვდართა მდებარეთა, სხვანი ძმათა და ნათესაეთა და დათა თვისთა იავარად წარსხმულთა, ცოლთა და შვილთა და ყოველსა სიმდიდრესა მათსა წინაშე მათსა განბნეულსა. ესეოდენნი ჴარნი იქმნეს თათართაგან, რომელ უმრავლესნი ქართველნი ციხეთა და მაგართა ადგილთა დაუტეობდეს და შეივლტოდეს ყოველნივე კავკასიად, მთიულეთს“ და სხ. ამისთანა ყოფამ სრულიად დაარღვია საქართველოს ერთობა: რუსულანი იმერეთს გამაგრდა, „ძლიერნი ერისთავთა ერისთავნი“ (ამერეთისანი) ცალკ-ცალკე განდგნენ და ანუ სრულიად მოოხრდნენ. შველასა და შეწვენას არსაიდგან მოელოდნენ, რადგან საქართველოს გარეშემო თათრებს ეჭირათ და თვით ბიზანტიასაც ფრიად უჭირდა, ვინაიდგან მთელს მცირე აზიას გაუბატონდა სულტანი ყიასდინ, ქმარი თამარისა, რუსულანის ასულისა, რომელიც დღე-დღეზე მოელოდა თათართა თავს-დასხმას. საქართველოს სახსნელად და ჴირთა სალხინებლად ერთილა საღსარი იყო დაშთენილი—შერიგება და და-

ზავება თათრებთან. ეს ზავი კიდევ შეიკრა. რუსუდანის ძე დავითი, მონღოლთაგან ნარინად (სეფის პირად) წოდებული, გამოცხადებულ იქმნა მეფედ საქართველოისა, და მიეცა მას ტფილისი და სამშვილდე. რუსუდანი ჩამობრძანდა ტფილისს, მიეგებნენ მას წარჩინებულნი მისნი და „ესრეთ კვალად ეგო სრული სამეფოა ბრძანებასა ქვეშე რუსუდან დედოფლისა“.

გარნა რუსუდანის ხელმწიფობაში იყო მხოლოდ აჩრდილი მეფობისა, ვინაიდან ქვეყანას ჰმართავდნენ და განავებდნენ თათართა ნოინნი, განჯას დაბანაკებულნი. რუსუდანის ძე დავითი ნოინებმა წარგზავნეს ყარაყარუმს მანგუყაენის წინაშე, რათა სამეფო იერლაცი (სიგელი) მიეღო მისგან. რუსუდანის ასული თამარი ქმრის ძალმომრეობითა და გვემით იძულებულ იქმნა გათათრებულიყო. რუსუდანის ძმის წული დავითი ყიასდინ სულტანს ჩაეგდო ორმოში და უკვე ხუთის წლის განმავლობაში მზის სინათლე არ ენახა. უნუგეშოდ დარჩენილი დედოფალი „ნაღვლითა და ტირილითა მწარედ იღეოდა“. იგი დასწეულდა და გარდაიცვალა ტფილისს, საიდგანაც მისი გვამი წაასვენეს გელათს და დაკრძალეს სამარხსა „მამათა მათთა“.

უმეფოდ და უნუგეშოდ დარჩნენ ქართველნი. აღარ იცოდნენ, რა ექმნათ. „თვითოეული თავადი თავისა თვისისათვის გაავებდა და ზრუნვიდა, თვითოეული მთავარი ერთსა რომელსამე ნიინს (თათართა ბეგ-

ლარბევს) მიემხრო. ამასთან ნოინებმა გაჰყვეს საქართველო და დანიშნეს „ბევრის“ (10,000) მთავარნი: ევარსლან ბაკურციხელს მიათვალეს ლაშქარი კახეთ-ჰერეთისა, კამბეჩიანისა ტფილისიდან შამახიმდე, გრიგოლ სურამელს ქართლი, გამრეკელსა თორელს ჯავახეთი და სამცხე არზრუმამდე, ცოტნე დადიანსა და რაჭის ერისთავს „ყოველი იმერი სამეფო“, ვარამ გაგელს სომხითი. ამის შემდეგ ნოინებმა წაასხეს ქართველნი (და თათარნი და წავიდნენ აღმუთის დასაპყრობად. ეს ომი უკიდს წელს გაგრძელდა. ამასობაში ზემორეხსენებული ევარსლან, „კაცი საკვირველი და მხედრობისა ცოდნითა აღსავსე, ესრეთ განდიდნა, კინლა და მეფობისა სახელისა დებადმდე, და ყოველი ქართველთა ნათესავი ბრძანებასა მისსა ჰმორიღებდეს, ვითარცა მეფესა და თვით ყოველნი მთავარნიცა და დიდი და პატიოსანი შანშე მანდათურთუხუცესი და ვარამ გაგელი“.

შამს მყოფ თურქმანთ შეიტყვეს რა ქართველთა ჯარის წასვლა აღმუთის და უმეფოდ დარჩენა საქართველოს, 60,000 მეომარნი შემოესივნენ ვალაშქარს და იწყეს მისი რბევა-ოხრება. მანდატურთ უხუცესმა შანშემ შეჰკრიბა 30,000 მეომარი, დაეცა მტრებს, სძლია და განაბნია. ეს ომი ის იყო გათავდა, რომ სამესხეთი

შემოესია ეზინკის სულტანი ურიცხვის ლაშქრით, მოვიდა ბანას, შემოესია ოლთისს. შევშელნი, კლარჯნი, კოლა-არტანელნი და ციხისჯვარელი და სამცხის სპასალარი ყვარყვარე 10,000 მეომრით შეებნენ მტერს და სახელოვანად გაიმარჯვეს. (ამ სახელოვანს ომს უწოდეს „ბანის ჯვარი“).

ქვეყნის გაჭირებას ბოლო აღარ უჩანდა. ამ შფოთით აღსავსე დროს ქართველთა მთავარნი შეითქვენ, შეიყარნენ კობტის-თავს (ჯავახეთში), და მოინდომეს სამშობლოს განთავისუფლება. ეს მთავარნი იყვნენ: შანშე ჯაყელი (ყვარყვარე სპასალარის მამა), ეგარსლან, ცოტნე დადიანი, ვარამ გაგელი, ყვარყვარე, შოთა—კუპრო, თორელი გამრეკელი, სარგის თმოგველი, ამერნი და იმერნი. გარნა ნოინებმა შეიტყვეს და შეიპყრეს შეთქმულნი, ხოლო ამათ თავი იმართლეს ცრუ ჩვენებით: „ჩვენ ამად შევიყარენით, რომ განვაგოთ თქვენი ხარკიო“. მათაც შეიწყნარეს ესრეთი განმარტება და განათავისუფლეს შეპყრობილნი.

მოთავე ქართველებმა საჭიროდ დაინახეს მოეცვანათ ლაშას ძე დავითი და მეფედ დაესვათ. ამიტომ ქარმადან ნოინს მოახსენეს: ნარინ დავითი წარგიგზავნიათ ყარაყურუმს, დედოფალი რუსუდან გარდაგვეცვალა, უმეფოდ დავითით, ერთურთს ავეშაღენით და, ვეკობთ, რომ ვისმე დავემორილოთ, თუ არა ჩვენთა მეფეთა შთამომავალს. ხოლო ლაშას ძე დავითი პატიმრად ჰყავს სულტანსა ყიასდინს. გთხოვთ იგი გამოიხსნათ და გაამეფოთ ჩვენზედა“. ქარმადანმა შეუსრულა თხოვნა. შკიდს წელიწადს ჯურღმულს მწყვდეული დავით სოსლანი მოიყვანეს საქართველოს; მას სიხარუ-

ლით მიეგებნენ ყოველნი, გარდა ეგარსლან ბაკურციხელისა. ნოინებმა დავითს ვერ დაუმტკიცეს მეფობა და წარგზავნეს მანგუ ყაენის წინაშე ყარაყურუმს, საცა იგი, ნარინ დავითთან ერთად, დაშთა ნ წელიწადს, ხოლო საქართველოში მანგუმ 60,000 მეომრით გამოგზავნა ყაენად თვისი შვილი ულო. ადარბადაგანს მას გამოეცხადნენ ყველა ნოინები და ეგარსლანი, რომელსა უკვე „უმეტეს მეფისა მორჩილებდენ ყოველნი წარჩინებულნი საქართველოსანი“.

მალე მანგუ ყაენი მოკვდა და ყარაყურუმს გახელმწიფდა მისი შვილი ყუბულყაენი, რომელმაც ორთავე დავითები გამოუგზავნა ულუყაენს და შემოუთვალა, რომელსაც გნებავს, იმას მიეცი საქართველოს მეფობა და გინდ ორივენი გაამეფეო. ულომ უკანასკნელი არჩია, მეფობა დაუმტკიცა მათ და წარმოგზავნა ქართლს. იმერნი და ამერნი მიეგებნენ მათ ალტალს, თაყვანი სცეს, მოიყვანეს და დასვეს იგინი „ტახტსა მამათა მათთასა ტფილისს“. მეფენი მშურად ეპყრობოდნენ ერთმანეთს, მსახურებდენ ულოყაენს და ხარკს აღწევდნენ მას. მეფეთა შორის უპირატესობა დავით სოსლანს ეკუთვნოდა; პირველად იმისთვის, რომ იგი იყო ლაშას ძე და მეორეთ იმიტომ, რომ იგი დავით ნარინზე უხუცესი იყო. ულუყაენს უფრო უყვარდა სოსლან დავითი, რომელიც ქართველთა ჯარით აღმუთს წარგზავნა. ნარინ დავითი ყაენმა დაიზარა ბარდავს, მაგრამ იგი გაიქცა იმერეთს, სადაც სიხარულით მიიღეს და გაამეფეს ქუთაისს.

თუმცა ტფილისი უმეფოდ დარჩა, მაგრამ იგი ამ დროს ძლიერ გადიდდა და გამშვენდა. დავით მეფე რომ სალაშქროდ წავიდა, აქ დასტოვა „განმეღ“ სა-

მეფოისა და სახლისა თვისისა ჯიქური, რომელმაც ისანს ააშენა სამეფო პალატი „განგებითა დიდითა“; ამის გამგეობის ყამს „სრულიად სამეფოსა შინა მპარავი და ავაზაკი არა იპოვებოდა და თუ სადა გამოჩნდის, ძელსა ჩამოჰკიდებდნენ. ამანვე „მაცის ბუნება“ კანონი—ფხოელნი „მოხარკე და მეჯორე“ ჰყენა.

ალმუთის ლაშქრობა დასრულდა ბრწყინვალე გამარჯვებით. ქართველთა და თათართაგან შემუსრვილ იქმნა მტერი და მთელი აუარებელი სიმდიდრე მოაღებულ იქმნა. ქართველნი მეფითურთ დაბრუნდნენ ტფილისს. ყარაყურუმის ყაენის ბრძანებით ამ დროს მოვიდა არღუნი და მძიმე ხარკი შეაწერა საქართველოს და ამასთან დავით სოსლანის სამეფოს შეაწერა ლაშქარში გამოსაყვანად „ცხრასა გლეხსა სრულია მიწისა მქონებელსა ერთი ლაშქარს წარმავალი“, და ამ ანგარიშით გამოჩნდა, რომ მეფეს სალაშქროდ უნდა გამოეყვანა 90,000 მეომარი. არღუნმა ხარკის მოსახვევად ტფილისში დასტოვა სპარსელი ხოჯა-აზიზი, კაცი უდიერი, და „განაწესა: რაცა განისყიდებოდეს ტფილისსა ასსა თეთრსა ზედა სამი თეთრი საყაენოდ აიღებოდეს“. ხოჯა-აზიზი უფროდ ერთგულად ასრულებდა არღუნის ბრძანებას და თვით მეფესაც ხარკს ახდევინებდა: „თუ სამხარეულოსა მეფისასა ცხვარი გინა კრავი ისყიდებოდა, მასზედაცა ხორაჯა წაუღებდნენ, რომელსა იგი ტალმად უწოდდეს“, დასქენს შემატიანე. ესრეთი შევიწროება მეფემ ვეღარ მოითბინა და განიკუთნა განდგომოდა თათრებს. ამ დროს ყაენმა დავით მეფე დაიბარა სალაშქროდ ეგვიპტის სულტნის წინააღმდეგ. მეფე წავიდა ჯავახეთს და იქ გამოაცხადა თვისი განდგომა; მას მიემხრნენ იქაურნი ქართველნი. ულომ

დამარცხა ეგვიპტის სულთანი და მოვიდა ყარაბაღს და აქედგან შეუსია რაზმი საქართველოს. თათრებმა განვლეს ტფილისი, წავიდნენ და შეებნენ ქართველებს. მეფე დამარცხდა და წავიდა შავშეთსა და კლარჯეთს და იჭიდგან ქუთაისს. ნარინ დავითმა სიხარულით მიიღო იგი. მეფეები მორიგდნენ და შუაზედ გაიყვეს საქართველო და აგრეთვე გაიყვეს: „საჭურჭლენი ორად, ტფილისი ორად, ქუთაისი ორად, თავად-ერისთავნი ორად, და ესე ვირე ნიკოფსიიდგან დარუბანდამდე“. ულუ-ყაენმა შემოირიგა მეფე დავითი და მისცა მას ტფილისი და ხოჯა აზიზიკ ხელში ჩაუგდო. მეფე მოვიდა ტფილისს და შეირთო ცოლად ჰორმადან ნოინის ასული ესუქან.

ამ დროს საქართველოში მოვიდნენ (დარუბანდის კარით) ორნი დედაკაცი—ლიმ და აჩავ და თან მოიყვანეს მრავალნი თავადნი და აგრეთვე მცირე წლოვანნი შეილნი—ფარეჯან და ბაყათარ ოსნი. მეფემ ესენი დაასახლა ზოგი ქალაქ ტფილისში, ზოგი დმანისს და ზოგი ჟინვანს.

ულო რომ მოკვდა, გაყვენდა მისი ძე აბალა. მას შემოებრძოლა ბერქა-ყაენი დარუბანდისა. მან გადმოვლო შირვანი, კახეთ-ჰერეთი და მოვიდა ტფილისამდე, ააოხრა ქვეყანა და დადგა გარესჯის მთებში. აქ დასნეულდა და დაბრუნდა.

დავით სოსლანის უფროსს შვილს ერქვა გიორგი. იგი იყო ფრიად კეთილი, მზნე და ახოვანი. 18 წლისა რომ შეიქმნა, დასნეულდა და აღესრულა. გვამი მისი დაასვენეს სიონის ტაძარში, დაიტირეს მოქალაქეებმა და სამეფო სახლობამ და მერე წაასვენეს ღ დასაფლავეს მცხეთას. ეს მწუხარება მეფემ ვერ აიტანა და მალე

თვითონაც გარდაიცვალა (1270 წ.) გამეფდა მისი ძე დიმიტრი, თავდადებულად წოდებული, უხვი, მოწყალე. მან განამშვენა და დაამშვიდა ქალაქი ტფილისი. მემატთანე ამბობს, რომ მეფესა „ჩვეულებაჲ აქტუნდა: აღილის საფასე და აღდგის ღამე, და მოვლის ქალაქი და მოიხილნის გლახაკნი, დაფრდომილნი და ოპოლნი და თვისითა კელითა მისცემდის ყოველთა“. მეფემ სასახლეში, ისანს ააშენა მონასტერი—მეტეხთა ღვთისმშობლისა და შეამკო. შემდეგ ტრაპიზონის იმპერატორის ასული მოიყვანა ტფილისს და შეირთო ცოლად, ხოლო თვისი და თამარი მიათხოვა არღუნის შვილს. საქართველოში პურიჲა და ღვინის მოსავალი დიდი იყო და ქალაქში უხვობა და სიიაფე ყოვლისავე. გარნა სიხარული ხალხს გაუმწარა საშინელმა მიწის ძვრამ, რომელმაც დააქცია საყდარნი, მონასტერნი, ციხენი, სახლნი; კლდენი დაიშალნენ, „მიწა განიპო და წყალი, მსგავსი კუბრისა, აღმოიჭრა; ხენი მალაღნი დაეცნიან და ირყეოდიან“. დაიქცა აწყვერის საყდარი და მცხეთის ტაძარი. სამცხეს მოსწყდა ურიცხვი სული. ღლოვა და ზარი იდგა ყოველგან.

აბაღა ყაენმა თათართა და ქართველთა ლაშქარი მეფე დიმიტრიტურთ წარგზავნა ეგვიპტეს დასაპყრობად. აქ ისეთი სიგმირე და ძლევა-მოსილობა გამოიჩინეს ქართველებმა და უმეტეს მათმა სარდალმა დიმიტრი მეფემ, რომ განაკვირეს არა თუ მოწინააღმდეგე მტერნი, არამედ თვით მოკავშირე თათარნიც. როცა ლაშქრობიდან დაბრუნდნენ, თათრებმა აბაღა ყაენს მოახსენეს, რომ მეფე დიმიტრი „თენგარცმეთუ ქაურქურბაჲ, ბულარმეთუ ბუირლაჯი“, რომელიც მონგო-

ლთა ერთ ნიშნავს: „ვითა ღმერთი გრგვინვიდეს, ვითა აქლემი ბუღრობდეს“.

აბალას შემდეგ გაყვენდა მისი შვილი არღუნი. მას განუდგა ბუღა, რომელსაც მიემზრნენ სხვა-და-სხვა ნოინები. არღუნმა მტერნი დაამარცხა და გაულიტა მოწინააღმდეგე ნოინებიც. მეფე დიმიტრისაც მოღალატეობა შემოსწამა და დაიბარა ურდოს. დიმიტრი ფრიად დაღონდა. მოუწოდა ტფილისს მოწინავე ქართველთ და ითათბირა მათთან: „მე შემიძლიან, ეუბნებოდა კრებას მეფე, წავიდე მთიულეთს და თავი ვიხსნა განძვინებულ მტრისაგან. გარნა ამას არ ვიზამ, რადგან თუ გავიქცევი, სამეფოს ამიოხრებს. დეე, დავიღუპო მე და არა მთელი საყვარელი ჩემი სამეფო. თავს ვდებ სამშობლოს სადღეგრძელოდ“. მსმენელნი ტირილდნენ. აბრაამ კათალიკოზმა და ეპისკოპოსებმა დალოცეს მეფე, შეავედრეს ღმერთს და გაისტუმრეს. ყენი შრისხანედ დაუხვდა მეფეს. გააძარცვინა იგი და საპრობილეში ჩააგდო. ხოლო თავისი კაცი გამოგზავნა ქალაქს, ააწერინა მეფის ქონება და წააღებინა ურდოში. მეფის სიმდიდრე იყო უთვალავი, უამრავი. ამის შემდეგ მეფე გამოაყვანინა საპრობილიდგან, აცემინა არგნითა და გადასცა ჯალათებს, რომელთაც წარჰკვეთეს თავი (1289 წ. 12 მარტს). მეფის გვამი ქართველებმა გამოიასყიდეს, იმ დროს იქ მყოფ ტფილისის მოვაჭრეებს გამოატანეს. იგი დამარხეს მცხეთას და შეირაცხა წმიდათა შორის.

1289 წ.—1318 წლამდე მეფობდნენ ვახტანგი II, დავით VI; გიორგი და ვახტანგ III. ამ დროს მონგოლებმა ისე გააოხრეს ტფილისი და ამერეთი, რომ დაუნგრეველი შენობა აღარ დარჩა, აღარსად იყო თესვა,

გახშირდა სერა და ხოცვა. ქვეყანას მოველინა ისეთი შიმშილი, რომ „მძორსა არა წმინდასა ურიდად ჰამდეს. სავესე იყვნეს უბანნი, ფოლორცნი, გზანი, მინდორნი, ქალაქნი და სოფელნი მკვდრებითა; ყრმანი მკერდთა დედათა ძუძუთა ლეშეთა წოვლიან“.

ეს ვაება დასრულდა გიორგი ბრწყინვალის მეფობაში (1318—1346 წ.). ასი წელიწადი იყო, რაც თათარნი ფლობდნენ საქართველოს (ამერეთს, იმერეთი თავისუფალი იყო მათგან). ამ დროს განმავლობაში საქართველოში მყოფნი მონგოლნი თანდათან დასუსტდნენ, გახრწნეს თვის შორის ერთურთის სიმტკიცე, დაარღვიეს ერთობა, ნოინები და ყაენები ერთურთს გადაეკიდნენ და გადაემტერნენ. ასრე, ამ ბარბაროსებმა თვითვე მოამზადეს ნიადაგი თვისის დამარცხებისა და დაღუპვისა. ოღონდ საჭირო იყო საქართველოს გამოსჩენოდა ნიჭიერი და შემმაერთებელი მეფე, რომ მტერნი შემუსრვილ-იყვნენ და ჩაცვივნულ-იყვნენ იმ თხრილში, რომელსაც იგინი ერთურთსა და დამონებულ ერთ უთხრიდნენ. ესრეთი მეფეც მოველინა საქრისტიანოს. და ეს იყო დიმიტრი თავდადებულის შვილი გიორგი, ბექას ასულის ნათელასაგან დაბნელებულ საქართველოს გასანათებლად შობილი.

ნოინებმა რომ მოჰკლეს მუსაილყაენი და თვისთვიად განდგნენ, გიორგი ბრწყინვალემ შემოიკრიბა ლაშქარი, შემუსრა თათართა ძლიერება და გარეკა იგინი საქართველოდგან. მოიწვია სიქართველოს დიდებულნი ცივის მთაზედ ღურ'ნი გაყლიტა ღმათ მაგიერ ერთგულნი კაცნი განამწესა. შემდეგ დაიპყრა რანი, შირვანი, დარუბანდი, ოსეთი, იმერეთ-აფხაზეთი, სამცხე-კლარჯეთი, სომხითი; მოიყვანა მთიულთა ჰაეროვანნი კაცნი ტფილისს და შეუდგინა მათ სამართალი. ასრე, გიორ-

გი მეფემ „სიბრძნე-გონიერებითა თვისითა დაფანტული ივერია კვალად შემოიკრიბნა და დაიმონნა, ვითარცა დავით აღმაშენებელმან, განაგნა და აღაშენნა ქვეყანანი, სჯული და სამოქალაქო წესნი განაბრწყინვა, ეკლესიანი დარღვეულნი აღაშენნა, განაახლნა, რანი, შირვანი და მოვაკანი მოხარკე ჰყო თვისად“. დიდებული მეფე გიორგი გარდაიკვალა ტფილისს (1346 წ.).

მონგოლების საქართველოდგან გარეკის შემდეგ გავიდა 60 წელიწადი და ქალაქი ტფილისი, გამშვენებული და განდიდებული მეფეების მიერ, ისევ გაანადგურა ცნობილმა ლანგ-თემურმა. ამ „მხეცის ბუნება“ კაცის მძინვარებას საქართველოში გვიხასიათებს მისი ცხოვრება.

„ქართლ. ცხ.“ თქმით თემური გვარტომობით იყო ჩინციზი სამარყანელი. ჩინგიზთა გვარი შთამომავალი იყო ერთის მდიდარ ქალის—(ინციზისა*), რომელიც უქმროდ და დაუწინდავად მიდგომილ იქმნა და შვა ძე თემური. მამა ახლად შობილისა იყო სული ბნელისა.

გიბზონის სიტყვით, **) თემური დაიბადა სამარყანდის ახლო მდებარე სოფელს ზებზარს; იგი იყო ბერლარის გვარისა; მისი წინაპარი ყარაშარ ნევიანი იყო ჩალათაის ვეზირად. იგინი დაუნათესავდნენ მონგოლთა იმპერატორებს ***). ზებზარს მათ ჰყვანდათ

---

*) ჩინციზი, ე. ი. ჩინელი ქალი.

**) М. Гибзонъ. Исторія унѣка и разрушенія римской имперіи, ч. VII, гл. 170 და სხვ.

***) ყარაყურუმას უყენნი: ჩინციზი, აქრათა (აქრათანი), ქუქ, მანგუ, უბუღ; საქართველო-საბერძნეთის უყენნი: უღო,

„თუმანი“ (10,000 ლაშქარი). თემური დაიბადა იმ დროს (1335 წ., ე. ი. 11-ის წლით ადრე გიორგი ბრწყინვალის გარდაცვალებისა), როდესაც მონგოლთა იმპერია აირია, ჩაღათაის შთამოება მოისპო, ემიგრებმა იწყეს განცალკევება და როდესაც ყაშგარის ხანები გეტებითა და ყალმუხებით შემოესივნენ მონგოლიას. თემური ჯერ თორმეტი წლისა იყო, რომ საომრად გამოვიდა, 25 წლისა იყო. რომ შემუსრა გეტები. გარნა მცირე ბრძოლაში მტრებმა გაიმარჯვეს, თემური 7 კაცით გაიქცა და 60 ღლის განმავლობაში დაწანწალებდა უდაბნოებში. გეტებმა აიკლეს და შეაძრწუნეს მისი სამშობლო. მან ველარ მოითმინა უდაბნოში ყოფნა და სამშობლოში დაბრუნდა. მას მიემხრნენ მოგვარტომე ერნი. თემურმა დაამარცხა მტრები და გარეკა. 34 წლისა იყო თემური, რომ მთელი ერის „ყურულთამ“ (კრებამ) იგი გამოაცხადა მონგოლთა იმპერატორად (1370 წელს).

იმავე გიბზონის სიტყვით *) თემურმა დაიპყრა ქარიზი, ყანდაარი, სპარსეთი ოქსიდგან ტვიგროსის მდინარემდე და სპარსეთის სრუტემდე. შირვანისა და ალბანიის მფლობელმა (საქართველოს მეფემ) მას თავი დაუკრა და მიართვა ფარჩეული, ცხენები და ძვირფასი ქვები. მან დაამარცხა ედესის თურქმანნი, რომელნიც თავყანს სცემდნენ შავს ვერძს. ქრისტიანე ქართველებმა უარჰყვეს მაჰმადიანობა და ბატონობა თემურისა. თე-

---

ქე მანგუ ყაენისა, ახადა ულუს ქე, აჰმადა ახაღას შმა, არღუნ ახაღას ქე, ქედთუქონ, არღუნას შმა, ყაზან არღუნის ქე, ხარბანდი, უღ ჯათ სულტანი და მუსათა ყაენი.

*) იქვე, გვ. 178

მურმა სამ გზის ილაშქრა ამ ქვეყანაში და ეს ლაშქრობა ქართველობაზედ მას ჩაუთვალეს „ყაზავათად“ (საღვთო ომად). მფლობელი ტფილისისა შეიქმნა მის მოკავშირედ და მეგობრად. დაპყრობილ იქმნა აგრეთვე ყიზილეთი. ამ ქვეყნის მთავარი თოხთამიში ჩადილოეთ მონგოლიის მფლობელად დასვა (1390-1396 წ.). ამ თოხთამიშმა უღალატა მას, შეჰყარა მხედრობანი ბოლგარიისა, ჩერქეზებისა და რუსეთისა და 90,000 კაცით შეეწია შუაგულ მონგოლიას და გადასწვა თემურის სასახლეები. გარნა თემურმა სძლია მას, მივიდა ყიზილეთს, დაიპყრა ეს ქვეყანა და რუსეთი, გადასწვა აზოვი, სერად და აშტახ რანი. 1398-1399 წელს მან დაიპყრა ინდოეთი და დაიბანაკა მდ. განგეს ნაპირზედ. აქ დემისას მიიღო ცნობა შესახებ ქართველებისა და ანატოლიის ერთა აჯანყებისა. ინდოეთი დახარკა, დაბრუნდა სამარყანდს, შეჰყარა ლაშქარი უთვალავი, უამრავი, წამოვიდა დასავლეთისკენ და პირველად ქართველთა ქრისტიანებს დაეცა. ხოლო ქართველების ძალა, აქაური შეუვალე მთები იყო და მაგარი ციხეები. თუმცა ზამთარი იყო, გარნა ყველა დაბრკოლებანი გადალახა თემურის სიმზნემა და რიხიანობამ. ქართველები დაემორჩილნენ მას (1398 წ.) და აღუთქვეს: ზოგმა ხარკის ძლევა და ზოგმა ყურანის რწმენა, გარნა არა მცირედმა ნაწილმა სჯულის ღალატს წამებით სიკვდილი არა. საქართველოს მთებიდგან რომ ჩამოდიოდა თემური, ოსმალთა სულთნის ბაიაზეთის ელნი გამოეცხადნენ, გარნა ამ ელჩობილდგან არა გამოვიდა რა, და ორის წლის შემდეგ (1400 წ.) შეიზნენ თემური და ბაიაზეთი, რომელთაგან პირველს თავის სწორი და დარი არავინ მიაჩნდა დედამიწაზე. ხოლო მეორე დარწმუნე

ბული იყო, რომ მასზე ძლიერი ხელმწიფე არსად იყო. თემური შეესია მცირე აზიას, აიღო ქალაქი სიჯა (სე-ბასტია) და ცოცხლად დაამარხვინა 4,000 სომეხი. აქედ-გან ჩავლო ასურეთი, აიღო ალექსო, რომელიც მოირ-წყა აღამიანთა სისხლით. კცთა მოკვეთილ თავებისა-გან თემურმა ააგებინა მაღალი გოდლები და კოშკები. ასრე იქცეოდა იგი ყველგან. მანვე დედამიწასთან გა-ასწორა დამასკი და ხარკად დაადო 10,000,000 ოქრო. შემდეგ აიღო ბაღდადი და ააგო გოდოლი 90,000 კაცის მოჭრილ თავებით. აქედგან იგი ხელახლა შევიდა საქართველოში და მერე 800,000 მეომრით თავს და-ესხა ბაიაზეთს, რომელსაც ჰყვანდა 400,000 მებრძოლი და ამას გარდა 40,000 იენგიარი და 20,000 ვერო-პელი. თემურმა დაღწა და მტვრად აქცია მტრის ძლიერება, შეიპყრო ბაიაზეთი და გალიაში ჩასო, ხო-ლო მთელი მისი ბარგი-ბარხანა და აუარებელი სიმ-დიდრე ხელთ იგდო. თემურის შვილი-შვილმა მაჰმედმა დაიპყრა მთელი მხარე აზია ზღვამდე. ამ ამბავმა თავ-ზარი დასცა ევროპასა, აზიასა და აფრიკას. თემურმა განიზრახა დაეპყრო მთელი ევროპა, რომლის ხელმწი-ფენი ძრწოდენ შიშით და მოციქულს-მოციქულზე უგ-ზავნიდნენ თემურს და სთხოვდნენ შეწყალებასა და ხარკის აღებით დაკმაყოფილებას. თემური კი არა ჩქა-რობდა. მისი სურვილი იყო დაეპირა მთელი აფრიკა, გიბრალტარის სრუტით გადასულიყო ევროპას, დაე-მონავა იგი და რუსეთით შინ დაბრუნებულიყო. გარნა ეს ლაშქრობა არ მოხერხდა. ეგვიპტის სულთანი მო-წიწებით დაემორჩილა თემურს, გამოუგზავნა სირაქლე-მები და მრ. ძღვენი, აღუთქვა ხარკის ძღვევა, მეოთვ-ში ლოცვა მის სადღეგრძელოდ და ფულის კრა მისის

სახელის ზედ-აღნიშნვით. ევროპიის მაგიერ მან ლაშქარი წარგზავნა ჩინეთის დასაპყრობად, თვითონაც აიბარგა, შევიდა საქართველოში, დააბოლოვა მისი დაპყრობა, იზამთრა არეჯის ნაპირას და სპარსეთით შინ დაბრუნდა და გარდაიცვალა 70 წლისა 1405 წელს. ასრეა გიბბონით.

აი, ასეთ ძლიერ ხელმწიფისათვის პასუხი უნდა გაეცა მონგოლთა წინანდელ ყაენებისაგან ახლად განთავისუფლებულ საქართველოს, ახლად-შეკავშირებულ შვერთებულ ქვეყანას; ჯერ ისევ სუსტს საქართველოს უნდა ებრძოლა ლანგ-თემურთან 17 წლის განმავლობაში (1586-1403 წ.). მწარე იყო ეს სასმელი, გარნა, სხვებთან ერთად, უნდა შეესვათ მისგან ქართველებსაც. აქ საკიროა ჩვენი მატეიანის სიტყვაც დაეუროთო.

სპარსეთის დაპყრობის შემდეგ თემურმა გამოსწია საქართველოსკენ, შემოვიდა სომხეთს, მოსრა ერი, დაანგრია სიმაგრენი, მადღა კარს (ყარსს), დაანგრია იგი და იქ დაიბანაკა საზამთროდ. ხოლო ზამთარი იყო ფრიად ყინვიანი. ამ დროს საქართველოში მეფობდა გიორგი ბრწყინვალის შვილი-შვილი ბაგრატ V (1360-1395). სამცხის ათაბაგი ბექა, მზილველი თემურის ძლიერებისა, განუღვა ბაგრატს, გამოეცხადა თემურს და მორჩილობა აღუთქვა. თემურმა დააჯილდოვა იგი, უკანვე დააბრუნა და უბრძანა, მესხნი ამიერიდგან აღარ ემორჩილებოდნენ ბაგრატსო. ასევე განდგა ვირშელი შურდიას-შვილი, რომელიც ეახლა თემურს და წამოუძღვა მას. ამის გამგონე მეფემ იმერეთს გაგზავნა თვისი შვილი გიორგი, რათა იქაც არ განდგომილიყვნენ. ხოლო თვითონ შეუღლა მცირე კოშკების მაგრებას და

ხალხის დახიზნვას. თვითონ ცოლ-შვილით დადგა ტფილისს და გაამაგრა იგი. ერისთავი ვირშელი შურდიას-შვილი და კათალიკოზი ელიას შვეიდნენ ბებუშის ციხეში „დედანწულითა, ჯოგითა, ცხვრითა, ყოვლითა საყდრის შვილითურთ და ხიზნითა“. თემურს ეგონა, ბაგრატიც გამომეცხადება და დამემორჩილებაო. რა სცნა მისი გამაგრება, განძვინდა „მძლავრი იგი ზვაგი და ამპარტავანი“. მოვიდა და გარემოადგა ტფილისს და თვის სპასპეტებსა და სპასალარებს უბრძანა ბრძოლა ძლიერი და თავის გაწირვა. მეფეს თან-ჰყვა რჩეული ქაბუკები, თუმცაღა მრავალნი თავადნი წინადვე თავთავიანთ ციხეებში გამაგრებულიყვნენ და მეფეს არ ახლდნენ. მეფე შეიჭურვა ჯაქვ-ქურითა და გამოვიდა ქალაქ გარედ და შეუტია მტრებსა ისე, ვითარცა „მიეტევების გავაზი გუნდსა წეროთასა და ვითარცა ლომი მროწეულსა ზროხათასა“. შეიქმნა ომი სასტიკი, მოსწყდა მრავალი თათარი, გარნა თემურს ძრა ვერ აქნენ ვინეს, რადგან მტერს ჰყვანდა ურიცხვი ლაშქარი. ქართველნი დაილაღნენ და ტფილისის ციხეში შემობრუნდნენ. ასრე იბრძოდნენ ექვსი თვე. გაძნელდა ციხის აღება. დიდი იმპერატორი იხერხებოდა ჯავრითა. ბევრის ფიქრისა და ძიების შემდეგ მან უბრძანა, თათრებს გაეკეთებინათ რკინის ჩელტები (ლასტები) და ჩელტებ აფარებულებს იერიში მიეტანათ ქალაქზე. თათრებმა ასრე ჰქმნეს. ქართველებმა ვერა გააწყეს-რა. თათრები შეცვივდნენ ქალაქში და იავარ ჰყვეს ციხეში მყოფნი, რომელნიმე მოსრეს, რომელნიმე დაატყვევეს და მათ შორის მეფეცა და მისი მეუღლე ანნაც, ასული ტრაპიზონის იმპერატორის მანუელ III-ისა. მეფედედოფლის შეპყრობისა გამო თემური ფეხზე აღარ

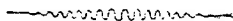
იღგა, მის სიხარულს საზღვარი აღარა ჰქონდა. მეფეს აიძულებდა იგი მიეღო მაჰმადიანობა. მეფეც დამორჩილდა, მხოლოდ გარეგნობით. თემურმა ქალაქში თავის ჯარი ჩააყენა და თვითონ წავიდა ყარაიას სანადიროდ. მეფე-დედოფალიც თან ახლდენ. ნადირობა-განცხრომის შემდეგ წავიდა ყარაბაღს და იქიღგან გამოგზავნა სპასალარი და უბრძანა დაერღვია ეკკლესია-შენობანი, გადაეხუა დაბანი და სოფელნი. სპასალარიც მოვიდა (1393 წ.) და მოიცვა ტფილისი და გარემო მისი. მტერნი არ ინდობდენ ყრმებს, დედებს, მოხუცებულებს და სამღვდლოთა დასს. ანგრევდნენ ტაძრებს და ციხეებს. სწვიდნენ მღვდლებს. ამავე დროს გაძარცვეს მცხეთის სვეტიცხოველი და მერე დაანგრის სრულიად ზღუდე პალატებითურთ; შემდეგ დაბრუნდნენ და გზა-გზა გადაბუგეს ყოველივე, რაც შეხვდათ. აგრეთვე დასწვეს ქვაბთახევის მონასტერი. აქ იმაღებოდნენ მრავალნი ქრისტიანენი, ბერნი და მონაზონნი. იგინი გამოიყვანეს, ეყვნები დაჰკიდეს და აცეკვეს (ამ დროს ერთმა დედაბერმა წამოიძახა: „ვაჟ ჩვენს დედაბრობასა, ეს რა გვეფლარუნებიან!“), შემდეგ შერეკეს ტაძარში და ცეცხლი წაუკიდეს. აქედგან წვითა, ტყვენვითა და ოხრებით ჩაიარეს და მივიდნენ რუისს, დაანგრის ციხენი, გოდოლნი და სიმაგრენი და ძირიანად აღმოფხვრეს რუისის ეკკლესია. გაანადგურეს-რა ქართლი, ახლა კახეთს შეესივნენ, შემუსრეს, მოცეცხლეს, დაატყვევეს ერი და წავიდნენ შაქს, საცა იყო ლანგთემური და მიულოცეს გამარჯვება. აქვე გამოეცხადნენ მას ყოველნი კავასიანნი, ლეკნი, შირვანელნი და გილან-მაზანდარელნი და მორჩილობა აღუთქვეს. გახარებული თემური მეფე ბაგრატს ჰპირდებოდა, თუ მაჰმადიანობას

ირწმუნებ, მეფობას დაგიბრუნებო. ბაგრატიმა უთხრა: „მიმიღია მაჰმადიანობაო. მომეცა ლაშქარი, რათა წარვიდე და მთელი ჩემი სამეფო გავამაჰმადიანო“. თემურს იამა და 12,000 მეომრით წარმოგზავნა. მეფემ საიღუმლოდ აცნობა თავის შვილს, ჯარჯ დაამზადე და თავს დაგვესხი ვიწროებშიო. გიორგიმაც აგრე ჰქმნა. დამალა ჯარი ნანიშნებს ვიწროებში. რა მოაწია მეფემ თათრებით გამოცვივდნენ ქართველნი და გასწყვიტეს ყველა თათარნი. მერე მივიდნენ, აიღეს ტფილისი. (1393 წ.) და ამოჟლიტეს მეციხოვნე თათრები. ეს ამბავი რომ მიუვიდა თემურს, დიდად შესწუხდა, „იშთვებოდა სულითა და განიხერხებოდა შურითა“. და იმზამთრა იქვე შაქს, მეორე წელიწადს მარტის თვეში წამოვიდა ბარდავს, აქ დასტოვა მძიმე სატვირთავნი, ნავეებით გადმოიყვანა ლაშქარი კახეთს და გამოემართა საქართველოს. ასაკლებად. გიორგი ბატონიშვილი და მისი მამა ქართველთა ლაშქრით მიეტევნენ თათრებს ომანის-ხევის ახლოს და ისე სასტიკად შეეებნენ (1394 წ.) „ვითარცა ლომი ჯოგთა კანჯართასა და ვითარცა მგელი თარათა თხათასა“. იქმნა ომი ძლიერი. ქართველებმა უკვე მისდრიკეს თათრები, მაგრამ ამ დროს თემურმა შემოუტია ყოვლის თავის ძალით. იძლივნენ ქართველნი, გამოიქცნენ და მთებს მიაშურეს. მტერი შემოვიდა ქართლს, საცა არავინ დაბედა, რადგან ყველანი მთებში შეხიზნულ იყვნენ. მტერმა მოაოხრა მოუოხრებელი და ყარაბაღს დაბრუნდა. ამ დროს გარდაიცვალა ბაგრატი და გამეფდა გიორგი. თემური შესამედ შემოესია საქართველოს აურაცხელის ჯარით და მოაწერა გიორგის: „საქართველო ჩემია და ჩემ ნებადაურთველად

გამეფებულხარ. გამოცხადდი წინაშე ჩემსა, რომ სრულიად არ აღვაოხრო საქართველო“. გიორგიმ მისწერა: „უფალი ამბარტავანთა შემუსრავს და მდაბალთა მოსცის მადლი. ჩვენ ბაგრატიონნი დავითის ტომისანი ვართ, არავის ვემორჩილებით, გარდა ღვთისა, ჩვენი უფლება საუკუნოა, გარნა მეფობა შენი აქაც მასწრაფლ წარმავალ არს და უმკვიდრო და მუნ შენთვის დამზადებულ არს ცეცხლი უშრეტი. მოდი და ვაძელ ჩვენის სისხლით და ჩვენის ძელებით. თუ არ მოხვალ, მე მოვალ“. განძინდა თემურ და მოვიდა (1396 წ.). მიეტევნენ ქართველნი „ვითარცა ცეცხლი თივათა“, შეიქმნა ომი ძლიერი, ქართველებმა გაუღიტეს მრავალი მტერი და შეაძრწუნეს თემურის ლაშქარი. მაგრამ თემურმა გაამხნევა მთელი თვისი ჯარი და მოაწვა დაღალულ ქართველებს. ესენი დამარცხდნენ და უკუიქცნენ.

მოსე ჯანაშვილი.

ქართული ძველი თქმულებანი.

გულბატაის.

ინათარკმნი

წინასიტყვაობა.

ულ-მტკივნეულად აღსანიშნია, რომ ჩვენი ძველი თქმულობა და ამჟამი ისპობა ხალხთა მეხსიერებისაგან; ვაჟბედე მათი შეკრება და დაბეჭდვა, თუმცა სავსებით ევროპულ წემის გარდმოცემის უსრულობას. წინ მიძღვის მხოლოდ ის სურვილი, რომ დავიხსნა ივინი სრული დავიწყებისაგან და თავს იმედს ვაძლეკ, იქნება თვით მათ მიიზიდონ ყურადღება რომელიმე ნიჰიერ თანამემამულისა, რომელმაც შეიძლება არ დაიწაროს მათი თანდა-პირველი მშვენიერების აღდგენა.

ექვი არა მაქვს, რომ ახალგაზდა მწერალი მოახერხებს, დაუბრუნოს მათ ის სიკეკლუცე და სიტურფე, რომელსაც ართმევს მათ ჩემი მოხუცებული ჩიფიფი. და თუ ხელააღად დაიპირეს მათ თვისი უწინდელი ადვილი ტომთა მეხსიერებაში, ჩემი შრომა იქნება სრულიად დაჯილდოებული, და მათ გადმომღებ მწერალთ გარდაეხადოს მადლოა ჩვენ თანამემამულეთაგან.

ამბავი XI საუკუნისა.

მეფის გიორგი I-ის დროს, მეთერთმეტე საუკუნეში სცხოვრებდა წარჩინებული სარდალი ქეურსი, სახელოვან თავად ორბელიანთ საგვარეულოდან. ცნობილია, რომ ამ თავადთ თვისი შთამომავლობა მოჰყავთ ჩინეთის იმპერატორებისაგან და არა-ერთხელ იყვნენ ნათესაურად დაკავშირებულნი ჩვენს მეფეებთან, რის გამოც მათი მდგომარეობა ქართველ მეფეთა კარზედ განსაკუთრებით სასიამოვნო იყო. ამას ისიც უნდა დაესძინოთ, რომ თავად ორბელიანთა გულ-მოდგინება და ერთგულება სრულს უფლებას აძლევდა მათ, რომ განსხვავებულნი ყოფილიყვნენ. მამა-პაპიდგან ექირათ მათ ადგილები სპარაპეტისა, ესე იგი დენერალისსიმუხისა ანუ მთლად ქართველთ ჯართა უფროსობისა, და აკვირვებდნენ ქვეყანას თავიანთ მამაცობით. როდესაც გიორგი ბერძენთ ებრძოდა, ქეურსი მტრებს ტყვედ ჩაუვარდა, და რადგანაც ეს მოხდა ბრძოლაში სოფელს შირიმნასთან, სადაც მრავალნი ქართველთ მხედართ მთავარნი დაიხოცნენ, მათ შორის სპარაპეტი რატი და ზაეატი, ქეურსის ძმანი; ამიტომ მეფეს დიდ ხანს ეგონა, რომ ქეურსიც მათთან იყო მკვდარი. მხოლოდ:

როდესაც მორიგებაზედ დაიწყეს ლაპარაკი იმპერატორმა ვასილ მეორემ წინადაუდლო მეფეს ქეურსის გაცვლა თოთხმეტს ციხეში: თითო, ტაოში, ბაზიანში, არტანში, კოლაში, ჯავახეთში, შავშეთში და სხვა და სხვა... გარდა ამისა სთხოვა ამანათად გიორგის შვილი, სამის წლის მემკვიდრე ბატონიშვილი ბაგრატი. მე ისე ვარ დავალებული თავადთ ორბელიანთ გვარისაგან, რომ მათთვის არ დავიშურებ ჩემს ნახევარ სამეფოსაო, უპასუხა მეფემ.

მორიგების დროს გარდასწყვიტეს, რომ მემკვიდრე ბატონიშვილი, როგორც ამანათი დაჰყოფდა კონსტანტინეპოლს მხოლოდ იმდენს ხანს, რაოდენიც საჭირო იქმნებოდა მშვიდობის ჩამოსაგდებად საბერძნეთის მართებლობის ზემოხსენებულს ციხეებში და არაოდეს სამს წელიწადზედ მეტს.

—

ზოგიერთნი პირნი ჰკიცხავდნენ მეფეს თოთხმეტის საუკეთესო ციხის მიცემისათვის ერთის კაცის სანაცვლოდ, მაგრამ ესენი ხალხმა კინაღამ გაგლიჯეს. საერთო რწმუნება თავადთ ორბელიანთ სამხედრო ნიჭის უსაზღვრო იყო და მრავალნი აღიარებდნენ: ოღონდ დაბრუნდეს ქეურსი, და მასთან არა თუ ჩვენს ციხეებს დავიბრუნებთ, არამედ, ღვთის შეწევნით, კიდევ თოთხმეტს სხვასაც შევიძინეთო.

მზიარულებას იმის დაბრუნების გამო არ ჰქონდა ბოლო და უმეტეს სხვათა მზიარულებდა თორმეტის წლის მისი ასული თამარ. უმძიმესი მწუხარება ამას მიადგა: მამის ტყვედ ჩავარდნის შემდეგ დაიხოცნენ დედა და ძმა.

რა დაინახა, რომ მას მარტო თამარ გამოეგება,

მოხუცებულის გამდლითა და რამდენიმე მსახურებით, მამაცი ქეურსი, რომლის თვალის მოკვრითაც უდიდესნი ლაშქარნი გარბოდნენ, ბავშურად ატირდა; მამა და ქალი მისცვიდნენ ერთი ერთმანეთს, გარდაეხვივნენ და დიდ ხანს ვეღარ განშორდნენ. სიხარულის კიჟინი დამსწრე ხალხისა დაღუშდა, ყველას მოაგონდათ უხვი თავადის მეუღლე და შვენიერი ყრმა განუშორებლად თან მყოფი, და მწუხარებამ დაჰრდილა სიხარული. ქეურსი პირველი მოვიდა გონებაზედ, მიუბრუნდა მიმგებებელთ და ყველანი შეიწვია თავის ეზოში და სთხოვა მიეღოთ მონაწილეობა მის ტაბლაში. თამარ ეცდებოდა, რომ თვისის აღერსით ჩემის მეუღლის მაგიერობა გასწიოს—სთქვა მან,—ღმერთი არვის აგდებს უმოწყალოდ: ტყვეობაში მომცა ვაჟი-შვილი იმის სამაგიეროდ, რომელიც მან მიიბარა. მერე მიუბრუნდა იგი ლამაზს ყმაწვილ კაცს, ზურგთ უკან მდგომარეს:—„პლინი, მოგვეხმარე შენს დასა და მე სტუმართ დახვედრაში“.

ყველამ ყურადღება მიაპყრეს პლინის, მაღალს, ტანადს, ნაზის სახის ნაქვთებით, რომელსაც უსათუო ბეჭედი ედვა დიდ-გვარეულ შთამამავლობისა. იგი გრძნობდა, რომ ყველას ყურადღება მიეპყრო, გაწითლდა და უნებურად დაბლა დაუშვა თვალი; ჩვენს მოკრძალებულ ქალებსავით, და ამ მოკრძვობით უფრო მიიზიდა საერთოდ მათი გული. მეჯლისში როგორც ქეურსმა ისე ყმაწვილ ქალ-ვაჟმა ყველა განაცვიფრეს თვისის აღერსიანობით.

მოხუცი, ყველასაგან პატივცემული აღექსანდრე, რომელსაც გულადობის და სამხედრო წარმართულების გამო უწოდეს სახელად მაკედონელი, მიუჯდა ქეურსსა და დაიწყო ასე: შენ ჭეშმარიტად სთქვი მოყვასო, რომ

ღმერთმა, ნაცვლად დაკარგული შვილისა მოგცა შენ ეს შევნიერი ყმაწვილი კაცი, რომლის სიყვარულს და შვილობრივს პატივის ცემას შენდამი ჩვენ ყველანი ვხედავთ და ვაფასებთ. მაინც ყველასათვის სასურველია, რომ ვიცოდეთ, ვინ არის ეგ და რად იშვილეთ შენ?

ჩემს ტყვეობაში, უპასუხა ქეურსმა, მომივლინა მე უფალმა მეგობარი; ის იყო გამოჩენილი სარდალი და საყვარელი იმპერატორისა, რომლისათვისაც არ იყო საჭირო ტყვესთან მეგობრობა, მაგრამ არ გავიღოდა დღე, რომ მე არ ვენახე. ჩვენ ვუამბობდით ერთი ერთმანეთს ჩვენი ასპარეზის მოგონებას და შევიყვარეთ ერთი ერთმანეთი, როგორც ორთა ძმათ. როდესაც მომივიდა ამბავი ცოლ-შვილის დახოცვისა, მისი მეგობრული თანაგრძნობა იყო ჩემთვის ერთად ერთი ნუჯეში. მან მიაშოთავისი ცხოვრება და მით შევიტყე, რომ იმასაც დაეკარგა თვისი საყვარელი მეუღლე პლინის დაბადების დღეს, რომლის სიცოცხლისათვის პირველს წელიწადებში თრთოდა ყოველს საათს. ყრმა არის ეხლა თვრამეტის წლისა, მრთელი არის, მაგრამ სუსტის სხეულისაა, და საჭიროა მზრუნველობითი მოვლა.

ჩემის აქეთ წამოსვლის წინად, გახდა აკად ჩემი მოკვასი და დამიბარა: „მე ვკვდები, და ვმადლობ ღმერთსა, რომ ეს მოხდა შენს აქ ყოფნაში. რადგანაც უშიშრად შემიძლიან ჩაგაბარო საუკეთესო ჩემი საუნჯე. აიკვანე პლინი სამაგიეროდ იმ შვილისა, რომელიც ღმერთმა გამოგწირა. ექიმების სიტყვით ამის სიმრთელისათვის საჭიროა ჩვენსაზე უფრო თბილი ჰაერი. თან წაიყვანე და იყავ ამისათვის ჩემი მაგიერი“. მე შევი-

ფიცე შევიყვარო და გავუბრთხილდე ამას, როგორც შვილსა; და იმედი მაქვს, რომ ღვთის შეწევნით აღვასრულებ ჩემს ფიცს,—დაასრულა ქეურსმა. შენ დამიკმაყოფილე ცნობის-მოყვარება ერთის მხრით, უთხრა ალექსანდრემ, ახლა ცოტა სხვა რამეც უნდა ამიხსნა, ამისთვის კი საჭიროა ჩვენი ცალკე ნახვა. მეც აგრეთვე გულით ვსწუხვარ ჩემი შვილის გამო, რომელიც ხელმწიფის ნებით მოექცა ყმაწვილ კაცთა შორის თან-მზღებელად საბერძნეთში, მემკვიდრე ბატონი შვილთან. თუმცა განშორება ჩვენი არ გასწევს სამსწელიწადზედ მეტს, მაგრამ ეს ხანი მე საუკუნედ მეჩვენება.

ამ სიტყვებით მოხუცნი გავიდნენ და როდესაც შემობრუნდნენ, მათ ხელთ ებყრათ ღვინით სავსე ჯიხვის ყანწები. მხიარულის სახით მიმართეს მათ მოლხინეთა: მოყვასნო,—სთქვა ალექსანდრემ,—მომილოცეთ და დამეხმარეთ მადლობა შევსწირო ქეურსს, რომელიც მძღვეს იმას, რაც კი არის საუკეთესო: მე დავწინდე ამისი ქალი ჩემს შვილზედ.

ყველამ მრავალი მილოცვა მიუძღვნა და ნადიმობამ კარგა ხანს გასტანა. ქეურსი და ალექსანდრე ხშირად ხედიდნენ ერთი ერთმანეთს, ალექსანდრე ყოველთვის ეშურებოდა შეეტყობინებინა ყველა ამბავი შვილისა; სხვათა შორის შეიტყეს, რომ ყმაწვილ კაცთ ბაკრატის მზღებელთა ასწავლიდნენ ყველა ევროპიულს ენებსა და მეცნიერებას. ქეურსი დაფიქრდა:

მე მივეც ჩემს ქალსა სრული ქართული აღზრდა, ამან არ იცის არც ევროპიული ენები, არც ის ხელოვნება, რომლითაც იზიდვენ იქაურნი დედაკაცები ყმაწვილ კაცთა. შენს-შვილს არ ეწვენოს ეს უცნაურად?

— მომეცით ნება წარმოვსთქვა სიტყვა, მოულოდ-
ნელად მოისმა ბრწყინვალე ნაზი ხმა პლინისა, — მო-
ხუცთ მოიხედეს მისკენ. იგი იდგა მათ წინაშე აღელვებ-
ული. სთქვიო, უთხრეს მათ ერთის ხმით. — განსვენებულს
მამა-ჩემს არაფერი შურდა ჩემის განათლებისათვის; მე
მასწავლიდნენ ყველას, რასაც ჩვენში ასწავლიდნენ.
სიბრძნე შეძლეოდა ადვილად და, თუ ნებას მიბოძებთ,
დიდის სიხარულით გარდავსცემ ჩემა ცოდნას ჩემს დას,
რომელსაც დიდი სურვილი აქვს განვითარებისა.

ნება დართული ჰქონდათ და იმ დღიდან ქალ-
ვაჟნი განუშორებელნი იყვნენ. პლინის ხელთმძღვა-
ნელობით თამარმა მალე შეისწავლა ნამდვილად ბერძ-
ნული ენა; ერთად გულისხმობდნენ მწერალთა, საუ-
კეთესო ადგილთ ზეპირ-გაკვეთითა. თამარის საკვირ-
ველს ხმას ეტყობოდა გაუმჯობესობა, როდესაც მან
შეისწავლა პლინისაგან შეთანხმება საკრავის ჰანგისა.
იშოვეს ჩანგი და მთელის საათობით დამღერდნენ საგრძ-
ნობელ ლექსთა. ყმაწვილ ქალ-ვაჟთათვის დღენი,
კვირანი, თვეები მსწრაფლად გარბოდნენ; ესენი სრუ-
ლი ბედნიერნი იყვნენ და დიდ ხანს არ იცოდენ, თუ
როგორი ძვირფასნი შეიქმნენ ერთი ერთმანეთისათვის.
ბოლოს დროს გრძნობამ გაიღვიძა. ქეურსის მათდამი
სიყვარულში დარწმუნებულთ, მათ უშიშრად გამოუცხა-
დეს მას თვისი განზრახვა, მაგრამ ქეურსმა რა ერთხელ
სიტყვა მისცა აღექსანდრეს, თავის თავს არ აძლევდა
ნებას, რომ პირობა დაერღვია. სწავლას თავი დაანე-
ბებინეს; პლინის მას აღეკრძალა თამარის ნახვა, თუ არ
მამის თანა-დასწრებით. ყმაწვილ ქალ-ვაჟთ ბედნიერება
უცბად გარდაექცათ მდაგველ მწუხარებად, რომელსაც

იღუმალ თანაუგრძნობდა გულითადი მათი მოტრფიალე ქეურსი.

ამ ტანჯვის რამდენიმე დღის შემდეგ პლინიმ ველარ შესძლო და ხელთ იგდო შემთხვევა იღუმალად ენახა თამარი. ცრემლით ევედრებოდა ის მას გაქცევის მასთან საბერძნეთში და იქ დაქორწინებას, მაგრამ ვერც ხვეწნითა და ვერც ცრემლით ვერ დააჯერა, რომ ის გამოსულიყო მამის მორჩილებიდან.

შენი ცოლი უნდა იყოს იმოდენად უკეთესი სხვებზედ, რამოდენადაც შენ თვით ხარ უმჯობესი ყველაზედ ქვეყანაზე, ეუბნებოდა თამარი, განა შეიძლება შენგან შერთვა ლტოლვისა?!

არა პლინი, მოვიცადოთ, ღმერთს ყველა შეუქლიან, ყველას ხედავს, ყველა იცის, ყველას ქეშმარიტებით ღირსეულად აფასებს. იმან იცის, ჩვენი უნახაობა ს.მძიმოა თუ არა ჩვენთვის, და მე დარწმუნებული ვარ, რომ თუ ჩვენ არას მოვახდენთ იმის საწყენს, ის თვითონ აგვიწენს ღონისძიებას, მოსპოს ჩვენი განშორება; მხოლოდ შენ ნუ დამივიწყებ და... ნუ სძებნი იღუმალად ჩემს ნახვას...

დილა-საღამოა, დღე და ღამ შესთხოვდა თამარ ღმერთსა, რომ იგინი არ დაეშორებია, და ღმერთმაც შეიხმინა მისი ლოცვა: ერთხელ მოხუცი გამდღის თან-ხლებით და მსახურებით, გაემგზავრა თამარ სალოცავად ერთ მოშორებულს მონასტერში, სადაც სცხოვრებდა ბერი მკაცრის ცხოვრების, დიდნი მემარხულე, მავედრებელი და მოღვაწე. ამას გამოუცხადა, თამარმა თავისი მწუხარება, და მოხუკმა შეიყვანა იგი თავის ბაღაში, იქ ყველას თვალ წინ დაიწყა მასზედ ლოცვა. უცებ წამოვიდა საშინელი ღრუბელი,

განაბრწყინვა ელვამ, მოისმა ხმა ქუხილისა ერთი ერთმანეთზედ ხანგრძლივი და ძლიერი. იქ მდგომარენი შიშით მიწას დაემხვნენ. ბოლოს დროს მეხის ხმა დაწყნარდა.

აღსდექით, მოისმა ხმა მოხუცისა—უფალმა გვისმინა ჩვენ ცოდვილთა და ნუგეში სცა თამარს!

სად არის თამარ? ჰკითხეს გარეშე მდგომარეთა. აი, უპასუხა ბერმა, და დაანახვა მშვენიერი, სურნელოვანი ზამბახი უცბად აღმოჩენილი იმის ბაღში.

ღმერთმა იგი ყვაკილად გარდააქცია! — აუხსნა მან. გარეშე მდგომარეთა არ სჯეროდათ. — გამდელი მოჰყვა ღრიალს, რომ თამარი დამალა ცბიერმა ბებერმაო; დაავიწყდა შიში ღვთისა და წყრომა ქეთრისისა, მან დააყარა წევლა და ლანძღვა, მსახურნი, რომელნიც უმეტესად თათრები იყვნენ, გაჩრიკეს მთლად მონასტერი, სულ გარეშემორტყმული ტყე და ბუჩქები, და რა ვერსად იპოვეს თამარი, მოჰკლეს წმინდა ბერი, და დასწვეს მონასტერი. დაიწვა საუკუნო შენობა, დაიწვა ქვითკირის ზღუდე, დაიწვენენ ასის წლის ხეები, დაიწვა ვეება წიგნთ-საცავი, დაიწვა მთლად ნაკლულევანი ქონება ბერებისა.

არ დაიწვა მხოლოდ ერთი ტაძარი და თეთრი ზამბახი, რომლადაც გარდაიქცა თამარი.

ამის შემტყობნი ქეთრისი და პლინი გაეშურნენ მონასტრის ფერფლისაკენ. საყდარში არვინ იყო, დანარჩენი-კი წარმოადგენდა ღია მინდორს ნახშირისა და ნაცრისას. არსად იყო ძებნა თამარისა, მხოლოდ ამ ფერფლ შორის გაზდილიყო თეთრი ზამბახი, ჩვილი და მშვენიერ-სურნელოვანი. პლინი პირველი მიუახლოვდა მას და ასტირდა, უკან მიჰყვამას ქეთრისი

და შეჰკრთა გაკვირვებით, მან შეამცნია, რომ როდესაც პლინის ცრემლი დასდიოდა გარშემო ზამბახის კუთხეებს და ქვათა, ჩვილნი მისი ფურცელნი ყვითლდებოდნენ იქვიანობისაგან, როდესაც კი სწვეთდნენ ზამბახზედ, იგი წითლდებოდა ბედნიერებისაგან.

შენა ხარ თამარ! — ჰკითხა მამამ. დაჰქროლა წყნარმა ნიავმა, და როგორც ქეურსმა ისე პლინიმ ცხადათ გაიგონეს, როგორ მის შრიალში, ზამბახის ფურცელთა ამოიღეს ხმა: მე ვარ!

უნუგეშო ქეურსმა ვერ აიტანა ქალის დაკარგვა და იქვე მწუხარებისაგან გარდაიცვალა; საბრალო პლინიმ ისე დიდ ხანს და ბევრი იტირა, ისეთის მხურვალეებით ევედრებოდა ღმერთს, რომ შეერთებულიყო იგი თამართან, რომ ღმერთმა ბოლოს ის წვიმად გარდააქცია.

გაგონილი მაქვს, რომ უწინდელს დროში, რა დაიწყებოდა გვალვა, გარეშემო სოფლების მცხოვრებელნი მიეშურებოდნენ დატოვებულს ეკკლესიისაკენ, რომლის გარეშომო იზრდებოდნენ მრავლად ზამბახნი; ჰკრეფდნენ სავსე კალთებს, სურნელოვან საშოვარს გაშლიდნენ ხოლმე მინდორზედ და ბაღებში და ჭვენი ყმაწვილი ქალნი იმღერდნენ თამარის გალობას, კეთილ ხმიან ლექსთ-წყობას ისევ სურნელოვანს ზეწმინდას, როგორც იყო გალობა მათგან ქებული ტურფა ყვავილისა. ეს არის საკუთარი ვედრება თამარისა, ყოველი მის უმანკო რწმუნებისა ღვთის ძლიერებაზედ და თავდება პლინის მოხმობით, რომელიც, ამბობენ, მოვა ხოლმე კეთილის მომცემელ თბილ წვიმად. ესეც გამიგონია, რომ ამ ზამბახთ აქვსთ თურმე იშვიათი თვისება, ხან გაწითლებისა და ხან გაყვითლე-

ბისა და ჩვენ ყმაწვილ ქალთაც სცოდნიათ, რაღაც მკითხაობასავით: თვითოეულად დანიშნენ თითო ყვავილსა და წვიმის შემდეგ მიდიან მის საპოვნელად; თუ გაყვითლებული დახვდათ, გრძნობა იმი:ი ბედისა საეჭვოა და თუ გაწითლებული, იმი:ს სიყვარულზედ ეწვი აღარ არის.—არ ვიცი, თუ დარა ეს ჩვეულება?

ყოველთვის ვწუხვარ, როდესაც რომელიმე ამ გვარი მოთხრობა დავიწყებს ეძლევა! ჩვენს ძველებურს თქმულობაში იმდენი სიწმინდე, პატიოსნობა, უმაღლესობა იყო, რომ ესეც საკმარისი იყო გასაწკორთნელად. ეკროპიელ ხალხთა ჩვეულება იქმნება იკოს უფრო მიმზიდველი, მხოლოდ მათში არ არის სრულებით, ისეთი წრფელი, ბავშური თავვანის-ცემა ყველა პატიოსნობისა, როგორც ჩვენს ძველებურ ჩვეულებაშია, რომელთაც ჭეშმარიტად შეიძლება ვუწოდოთ „გალობა სათნოებისა“.

თითო ჩვენი მოთხრობა ახალგაზდა მწერალთ ხელში შეიძლება იქნეს გამოუღვეველი ტურფა განძი. მე კი, მოხუცმა ავად-მყოფმა, უქლურმა მწუხარებისა და ნაკლებულობისა გამო, როგორ ვიკისრომათი აღწერა?! მე აღარ მაქვს ის ნორი, მახვილი სიტყვები, ის ნაზი ფერები, რომლითაც საჭიროა იხატებოდნენ ამ გვარი ბრწყინვალე სურათები.

მე მხოლოდ ვსწერ ამათ მისთვის, რომ აქ არავინ იცის ეს, და სამწუხაროც იქნებოდა ჩემის სიკვდილის შემდეგ სრულიად გამქრალიყო კიდევ... იქმნება ვინმე ჩემზედ უფრო ყმაწვილმა და ჩემზედ ხელოვანმა იკისროს გადმოღება მათი უმეტესი წარმტაცი ენით, უმეტეს პოეტურ, უმეტეს ღირსეულ მათ თვითარს მშვენიერებით.

ქავკასიის სამოსწავლო ოლქის მზრუნველის
1897 წ. ანგარიშის ბამო.

ჩვენი საზოგადოება და მისი წარმომადგენელი ინტელიგენცია თითქმის არაფრით არ ყურადღებას არ აქცევს სწავლა-განათლების გავრცელებას ჩვენს სამშობლოში. მისი ურვა და ზრუნვა ამ შემთხვევაში მარტოდ მარტო თავის შვილების გამოზრდაში მდგომარეობს, უკეთ რომ ესთქვათ, ის მხოლოდ იმასა სცდილობს, რომ როგორმე თავისს შვილს, ანუ მის მზრუნველობაზე ბედით მიგდებულს თავის ძმას, თუ დას მოუპოვოს საამქვეყნო სამოთხის კარის გასაღები—დიპლომი. ამით თავდება ჩვენის ინტელიგენციის ყურადღება სწავლა-განათლების გავრცელების შესახებ ჩვენს ერში; მისი მონაწილეობა ამ დიად, საეროვნო არსებითის საქმის წინ წაწევაში მხოლოდ ამაში გამოიხატება! ვინ პირშავი დაემდურებოდა ჩვენ თანამედროვე მამას, თუ დედას, რომ ის თავისს შვილს აძლევდეს ნამდვილს სწავლას, სწავლას, რომელიც კაცს უმკვიდრებს კაცობას, ხდის „ხატად და მზგავსად ღეთისა“, ხდის უნცროსი ძმის „შემწედ და მფარველად, მისი ჭირის თუ ლხინის თანამოზიარედ, თვით-მომქმედ კაცად, გონიერ არსებად, სამშობლოს და თავისი ერის ერთგულ შვილად, მათი ინტერესების მხნე და ერთგულ დარაჯად...

მაშინ, როდესაც მთელის სახელმწიფოების (მაგ. ინგლისის) მოხარდ-თაობის სწავლა-განათლება კერძო კაცთადა საზოგადოებათა ხელშია, მაშინ ჩვენი საზოგადოება, რომელსაც უფრორე შექვერის ყოველი თვისი ძალი და ღონე მიჰქციოს სწავლა-განათლების გავრცელებას ხალხში, არც კი შეწყუხებულა, თავის-თავისთვის ანგარიში მიეცა, თუ რა ღონეს ჰლონობს ჩვენი მთავრობა ქართველთა შორის სწავლა-განათლების გასავრცელებლად და როგორი ნაბიჯით წინ თუ უკან მიდის ეს საქმე ჩვენში.

თუ სიმართლეს, ქეშპარიტებას არ შევეუშინდით და თვალი გავუსწორეთ, დავინახავთ, რომ ჩვენის ეგრედ წოდებულის ინტელიგენციის ცხრა მეათედს ან სრულიად არ ესმის თავისი ამ ქვეყნად მოვალეობა, ან და ცხოვრების შესახებ ბოდბელის აზრისაა! თუ თათო-ორილა გამოდის დღეს ჩვენში საზოგადო ასპარეზზე, გამოდის სიტყვით და არა ცოცხალ საქმით; ის სიტყვებით რახი-რუხობს, მაღალ ფარდებში დაფრინავს და ცოცხალს საქმეს კი განზე სამარცხვინოდ გაუბრძის! ჩვენ არა გვაქვს შესისხლხორცებული ის აზრი, რომ პატარა საქმეებით შენდება ეს წითისოფელი; თითქოს გვრცხვენია პატარა, გარნა სასარგებლო საქმეს მოვჰკიდოთ ხელი და ვებლაუქებით იმისთანა საქმეს, რისიც გაცეთება ჩვენ არ ძალ-გვიძს. მსხვრევა ჩვენი ძალი და ღონე გამოსვლისათანავე პირველ დაბრკოლებაზე. ფარ-ხმალს, ცხოვრებასთან საბრძოლველად ხელში აღებულს, სამარცხვინოდ ვყრით და ვერთვით თვალ-ახვევით, გონება-დახშულად, უაზროდ, უმიზნო (საზოგადო, რასაკვირველია) ცხოვრების ჭირ-ვარამით აღსავსე მიმდინარეობას!

ხალხი შევლასა გვთხოვს: გვეხვეწება, გვემუდარება— მიშველეთ, თუ მე ბნელი, უსწავლელი დავრჩი და ამით

ვიტანჯვი, შვილს მაინც, ჩემს ნუგეშს ამგვარ ყოფაში, რა ყოფაშიდაც მე ვილაგები, ნუ მაჩვენებთო, ცხოვრების გზა გაუნათეთ, მოეხმარეთ და მოიხმარეთო! და საწყალი წელზე ფეხებს იდგავს, უკანასკნელს იზოგავს და შეილის სწავლას ახმარს! და რიგიანად ახმარს კი?!

ამ საჭირ-ფარამო საკითხს ქვემოლ შევეხები და ავუხსნი შეძლებისამებრ და რამდენად გარემოება ხელს მომიწყობს. ეხლა კი ბატონ მზრუნველის საზოგადო დასკვნებს გაგაცნობთ... მე აქ შევეხები მხოლოდ კავკასიაში დაწინაურებულს სამს. გროვებას რუესებს, ქართველთა და სომხებს და ბოლოს დაწერილებით ცოტა-რამ ჩვენის პირველ-დაწყებითი სკოლების და მათი მოსწავლეების შესახებ, რამდენადაც ამის შესახებ იძლევა ანგარიში ცნობებს.

საანგარიშო 1897 წელს მთელს ოლქში (კავკასიაში) ყველა უწყების 4,858 სასწავლებელი იყო; მათ შორის საშუალო სასწავლებელი—67, დაბალი სასწავლებელი — 96 და პირველ-დაწყებითი სკოლები 4,695, რომელთა შორის ირიცხება 2,002 მუსულმანთა სკოლა (ჯამეებთან დაარსებული) და 42 ებრაელთა სკოლა. ანგარიშის აზრით, მუსულმანთა სკოლები სათვალავში ჩასაგდებნი არ არიანო, რადგანაც არც კი არიან ღირსნი მათ სასწავლებელი ვუწოდოთ თავისი უმნიშვნელობისა გამო სწავლა-განათლების მხრივ.

ეს სკოლები ჩრდილო და ამიერ კავკასიაზე არა თანასწორად განიყოფებიან: ჩრდილო კავკასიაში ორჯელ მეტი სკოლებია, ვიდრე ამიერ კავკასიაში.

ამ ისედაც მკირე რაცხვს სკოლებისას ანგარიშს უკლებს კიდევ სხვა და სხვა უწყების სკოლებსაც (1, 28^ა)

სკოლა), რადგანაც მათ შესახებ ცნობები სრული და მართალნი არ არიანო. ეს შეცდომად უნდა ჩაუთვალოს კაცმა ანგარიშს, რადგანაც მთელი უწყების სასულიერო სკოლები გამოირიცხული აქვს. ეს უკანასკნელნი, თუმც ჯერჯერობით სასურველ ნიადაგზე ვერ არიან დაყენებულნი, მაგრამ მომავალი კი კარგი უჩანთ.

მარტო სამოსწავლო ოლქის უწყებაში მყოფი პირველ-დაწყებითი სკოლები ვიანგარიშით, მაშინ თითო სკოლა მოდის ამიერ კავკასიაში 10,500 სულს მცხოვრებზე, ჩრდილო კავკასიაში კი—5,500 სულზე, ანუ მთელს კავკასიაში ერთი სკოლა მოდის ორთა შუა რიცხვით 7,700 სულს მცხოვრებზე. ესე იგი რომ 1000 მცხოვრებზე 150 სასკოლო ჰასაკისა მივიღოთ (ორთა შუა რიცხვით ასე გამოდის და მიღებული აქვსთ ეს ნორმა, როცა ნამდვილად არ იციან, რამდენია სასკოლო ჰასაკისა), მაშინ ერთს სკოლაზე მოდის 1,150 შეგირდი!

პირველ დაწყებითი სკოლები თანასწორად არ არიან დაყოფილნი სხვა-და-სხვა ეროვნებაზე; აბ, ერთი სკოლა რამდენ სულს მცხოვრებზე მოდის: 4,400 რუსზე ერთი, 5,900 ქართველზე ერთი, 14,900 სომეხზე ერთი და 30,000 მაჰმადის მმოსავზედ ერთი (27,000 თათარს ერთი სკოლა უწევს და 33,000 მთიულს ერთი)!!

მთელს კავკასიაში მოსწავლეთა რიცხვი ყველა უწყების სასწავლებლებში 209,353-ს უდრის. მარტო მზრუნველის ხელ-ქვეშ მყოფ სკოლებში კი (ამათვე რიცხვში შედის კერძო სასწავლებლებიც) სწავლობს 126,067 მოსწავლე, რომელთ შორის 95,838 ვაჟი და 30,229 ქალია.

სასულიერო უწყების ყველა სკოლებში სწავლობს 51, 774 მოსწავლე, რომელთა შორის 38,839 ვაჟი და 12,935 ქალია. სხვა უწყების სკოლებში 2,045 შეგირდია.

აქვე შევნიშნავთ, რომ სამს სომეხთა სასულიერო სემინარიაში მოსწავლეა 1,616 და ენშიაძინის აკადემიაში კი 182, სულ 1,798 მოსწავლე.

ამ რიგად ყველა უწყების სკოლებში, გარდამუსულმანთა სკოლებისა, 181,685 კაცი სწავლობს, მათ შორის 137,936 ვაჟი და 43,749 ქალია.

აქვე მოვიყვან პატარა ცხრილს, რომელშიაც მოვაქცევ რაოდენობას მოსწავლე რუსთა, ქართველთა და სომეხთა სხვა, და სხვა მზრუნველის ხელ-ქვეით მყოფ სკოლებში და როგორ სწავლობენ.

I. საშუალო სასწავლებლები:	რუსები		ქართველები.		სომეხები	
	რიც. შებ.	როგ. სწავ.	რიც. შებ.	როგ. სწავ.	რიც. შებ.	როგ. სწავ.
1) სავაჟო გიმნაზიები და პროგ.	2,621	76,3	841	78,2	1,782	75,0
2) რეალური სასწავლებლები . . .	1,671	71,2	196	60,3	686	69,3
3) საქალეო გიმნაზიები და პროგ. გიმნაზიები . . .	3,889	85,9	889	83,5	1,628	69,5
4) სამოსწავლო ინსტიტუტი და სემინარიები . . .	185	77,4	67	74,5	33	70,8
სულ . . .	8,366	—	1,993	—	4,125	—
პროცენტებით . . .	49,2	—	11,75	—	24,3	—
II. დაბალი სასწავლებლები:						
1) სამოქალაქო სასწავლებლები . . .	3,078	78,4	2,090	72,5	2,809	68,7
2) მთიულეთის სკოლები	232	82,9	24	90,5	25	85,2
3) მარამის სკოლები	180	89,2	38	90,5	425	71,4

4) სამკუწველო სკოლები	496	76,2	150	59,9	181	58,8
5) საზღვაოსნო კლასები	126	46,7	18	50,0	20	16,7
სულ	4,724	—	2,320	—	3,460	—
ზრატენტებით	38,8	—	19,0	—	28,9	—
III. ძეგლი და პლ. დაწ. სასწ.						
1) ძეგლი სასწ.	1,821	—	1,940	—	2,884	—
2) ზირგ. დაწ. სკ.	51,719	—	16,881	—	8,312	—
სულ	53,740	—	18,821	—	11,196	—
ზრატენტებით	55,5	—	19,4	—	11,6	—
სულ ერთად	66,848	—	23,134	—	18,781	—
ზრატენტებით	53,0	—	18,4	—	14,9	—

როგორც ამ ცხრილიდან სჩანს სამინისტრო, თუ კერძო სასწავლებლების მოსწავლეთა 53⁰/₀ რუსია, 18,4⁰/₀ ქართველი და 14,9⁰/₀ სომეხი. დანარჩენ ერების (ქათვლების, თათრების და სხვა) მოსწავლეთა რიცხვი უდრის 13,7⁰/₀.

კავკასიის სამოსწავლო ოლქის უწყებაში იმყოფება სულ 1,486 სასწავლებელი, რომელთაც საანგარიშო წელს შესანახავად დასჭირდათ 4,297,138 მანეთი. ამ ფულიდან 2,104,941 მან. საშუალო სასწავლებლებს მოუნდა, 624,738 მან. დაბალსასწავლებელთ, 4315,059 მ.) კერძო სასწავლებელთ და 1,252,400 მ კი პირველ დაწყებით სკოლებს.

ეს ბიუჯეტი ასე შემდგარა: ხაზინა 1,492,722 მ.,

ქალაქებისა თუ სოფლის საზოგადოებანი 1,144,180 მ.)* 1,316,747 მან. ამ უკანასკნელს სწავლის ფულის საწევლით იხდის საზოგადოება. პროცენტებით რომ ვიანგარიშოთ, ხაზინას ერგება $34,7\%$, საზოგადოებას კი— $65,3\%$.

ამ 18 წლის განმავლობაში (ბ. იანოვსკის დანიშვნილგან) ბიუჯეტს უმატნია თითქმის სამჯერ: 1879 წ. 1,11,000, საანგარიშო წელს კი 4,297,138 მან. ამ 18 წლის განმავლობაში ბიუჯეტს ასე უმატნია: ხაზინის წვლილს თითქმის ერთი სამად უმატნია, საზოგადოებისას თითქმის ერთი ოთხად და სასწავლო გარდასახადს თითქმის ერთი-ხუთად.

სხვა უწყების სკოლებზე საანგარიშო წელს დახარჯულია 1,575,618 მან., რომლიდანაც მარტო სასულიერო უწყებას დაუხარჯავს 751,821 მანეთი.

სულ სწავლა-განათლებაზე მთელ კავკასიაში დაიხარჯა საანგარიშო წელს 5,872,751 მანეთი. ეს ფული რომ გავჰყოთ თანასწორად მცხოვრებთა რიცხვზე ($9\frac{1}{4}$ მილიონი), გამოდის თითო მცხოვრებზე 62,7 კაპ.

აი, საზოგადო სურათი სწავლა-განათლების მდგომარეობისა მთელს კავკასიაში: ამ ცნობებიდან ნათლად წარმოიდგენს მკითხველი, თუ როგორ უკან ჩამორჩენილია ეს მხარე და რა საპნელოშია. ამის შემდეგ კაცს არ გაუკვირდება, გაზეთში ამოიკითხოს შეჰაძრუნებელი ამბავი, რომ გუჩიაში შვილებმა მოხუცებული დედა თვისი დიდალესო, აქაო და მზაკვაი ხარო;

---

*) ამ ფულადგან 89,694 მანეთა მოყუნდა თბილისის, ქუთაისის, სენაკის სათავად-ახნაურო სკოლებს და იათუმის და კავკავის „წ.-ბ. საზოგადოებას“ და წინამძღვარანთ-კარის სკოლებს.

რომ აფხაზეთში სალი-ანკარა წყაროს წყალის სმა ხმარებას იმიტომ დაანებაო თავი სოფელმა, რომ ორ-სამჯერ მეწყლე დედაკაცებს ვიღამაც კენჭები ესროლაო, და ეს ვიღაც სოფელმა არა წმინდად, ეშპაკად მიიღოო. აშკარაა, ქურდობა-ავაზაკობას და მკითხვე-მზაკვაობას ამ სიბნელეში ღრმად უდგას ფესვი.

ეს რიცხვები ნათლად ამტკიცებენ, რომ ჩვენ, კავკასიელთ გვინდა სკოლები, სკოლები და სკოლები!

ესლა ცოტა რამ დაწვრილებით ჩვენ, ქართველთა, სკოლების შესახებ.

როგორც ზევით შევნიშნეთ, პირველ-დაწყებათ სკოლების გავრცელებაში რუსების შემდეგ კავკასიაში პირველი ადგილი ჩვენ, ქართველებს გვიჭირავს. მათიულთა და თათართ თავი რომ დავანებოთ, ჩვენ ამ საქმეში თითქმის სამჯერ მეტი წინ-წასული ვყოფილვართ, ვიდრე ჩვენი მეზობელი სომხები, რადგანაც ერთი სკოლა ქართველთა შორის მოდის 5,900 მცხოვრებზე და სომხთა შორის 14,900-სზე. გარნა, აქვე შევნიშნავ, საშუალო სასწავლებელში მათი რიცხვი ორჯერ სჭარბობს ჩვენს მოსწავლეთა რიცხვს (24,3: 11,7) და დაბალ სასწავლებლებში კი თითქმის ერთ-ნახევარჯერ (28,3: 19).

«ანგარიშით» მთელი ქართველიაბა 1,404 ათასი სულთა*) (იმერეთში 936 ათასი და ამერეთში კი 468 ათასი სული). ამ სათვალავში არ არიან ჩაგდებული ჩვენი ძმანი —გამაჰმადიანებული ქართველები და აგრეთვე, ვკონებ, სამურზაყანოელნიც (50 ათასამდე), რომელთაც შეცდომით აფხაზებად ჰრაცხენ.

*) ეს ცნობა ან არას უტყუარად მისამსწევია. რედ.

ქართველებად არა ცნობილ ქართველთ რომ თავი დატანებოთ და მხოლოდ ოფიციალურად ცნობილ ქართველების ერთი მეზიდელი ავიღოთ, ვითარცა სასკოლო ჰასაკისა, გამოდის, რომ 200 ათასზე მეტი სასკოლო ჰარაკისა გვყალიბ. და ამათში არა უმეტეს 40 ათასისა სწავლობს, დანარჩენი 160 ათასი ბავშვი კი ღვთის ანაბარადაა დაგდებული: უბრალო წერა-კითხვა რაა, ამასაც ვეღარ ეღირსება თავის დღეში! აქედგან აშკარაა, რომ ხუთ-ექვსჯერ გავამრავლოთ სასოფლო სკოლები, მაინც ვეღარ დავუკმაყოფილებთ ხალხს პირველ-დაწყებითი სწავლის სურვილს: ასე ვართ ჩვენ დაშორებულინი სკოლას!

ჩვენი სასოფლო სკოლები თითქმის ამერ იმერეთში თანაბრად და დაწყოლებული: ამერეთში ერთი პირველ-დაწყებითი სკოლა მოდის 5, 6 ათას სულს მცხოვრებზე, ანუ სულ 84 სკოლა; იმერეთში კი ერთი სკოლა 6 ათას სულს მცხოვრებზე მოდის: სულ 157 სკოლაა *).

---

*) ჩვენ ხელთ არა გვაქვს ცნობანი, თუ რამდენი ქრთველი სწავლობს სხვა უწყების სკოლებში. ვიცით მხოლოდ, რომ ქართლ-კახეთში სწავლობს სასულიერო უწყების სკოლებში 5,106 მოსწავლე, გურია-სამეგრელოში—5,179, იმერეთისაში კი—3,646. სოხუმის ეპარქიაში ქრთველი სწავლობს დაახლოებით 980. თბილისისა და ქუთაისის სემინარიაებში და ექვს სასულიერო სასწავლებელში საანგარიშო წესს სწავლობდა 2,091 მოსწავლე. „ქრისტიანობის აღმად. საზოგადოების“ სკოლებში 814 შეკირდი. სულ სასულიერო უწყების სკოლებში—17,816. ქუთაისის და თბილისის სხვადასხვა უწყებების სკოლებში სწავლობს 1,299 შეკირდი.

ეხლა თვალი გადავაგლოთ თვით სკოლების რიცხვის ზრდა-გამრავლებას. 1863 წ. ამერეთში არსებობდა 10 პირველ დაწყებითი სკოლა და იმერეთში კი—5. და მერე კი ასე მატულობდა: თბილისის გუბ. ქუთაის გუბ.

1863 — 1872-მდე გაიხსნა:	—	16	—	13.
1873—1882 წ.	—	—	66	— 77.
1883—1891 წ.	—	—	16	— 23.
1892 — 1895 წ.	—	—	13	— 24.
1896 წელს	—	—	10	— 13.
და საანგარიშო 1897 წ.	—	—	22	— 20.

სულ 153 სკოლა 170 ს.

საერთოდ პირველ-დაწყებითი სკოლების შენობანი ჰლირს ამერეთში 198,000 მან., იმერეთში კი- 397,000 მ. ორთა შუა რიცხვით თითო სკოლის შენობა ამერეთში ჰლირს 2,000 მან., იმერეთში კი—2,150 მ. ამ ანგარიშით ამერეთში 81 სკოლის შენობა ჰლირს 168,000 მ., იმერეთში კი 157 სკოლის — 337,550 მ. საანგარიშო წელს ორთა შუა რიცხვით თითო სკოლას 300 ტომი წიგნი ჰქონდა ამერეთში, იმერეთში კი 281 ტ. წიგნი.

თითო მასწავლებელს ამერეთში ორთა შუარიცხვით წლიურად ეძლევა 275 მ. და იმერეთში 329 მ.

ამერეთის სოფლის მასწავლებლებში 9% საქალაქო და სასულიერო მასწავლებლებიღვან, ხოლო იმერეთში კი — 22%!

საერთოდ ერთს მეხუთედს სოფლის მასწავლებელთაგანს, ანგარიშის სიტყვით, მინდობილი საქმე ვერ მიჰყავს ჯეროვანად, სასურველად.

ქართველებად არა ცნობილ ქართველთ რომ თავი დაგანებოთ და მხოლოდ ოფიციალურად ცნობილ ქართველების ერთი მემზიდელი ავიღოთ, ვითარცა სასკოლო ჰასაკისა, გამოდის, რომ 200 ათასზე მეტი სასკოლო ჰარაკისა გვყალიბა. და ამათში არა უმეტეს 40 ათასისა სწავლობს, დანარჩენი 160 ათასი ბავშვი კი ღვთის ანაბარადაა დაგდებული: უბრალო წერა-კითხვა რაა, ამასაც ვეღარ ეღიარება თავის დღეში! აქედან აშკარაა, რომ ხუთ-ექვსჯერ გავამრავლოთ სასოფლო სკოლები, მაინც ვეღარ დაუკმაყოფილებთ ხალხს პირველ-დაწყებითი სწავლის სურვილს: ასე ვართ ჩვენ დაშორებული ბუნნი სკოლას!

ჩვენი სასოფლო სკოლები თითქმის ამერ იმერეთში თანაბრად და დაწინაღებული: ამერეთში ერთი პირველ-დაწყებითი სკოლა მოდის 5, რ ათას სულს მცხოვრებზე, ანუ სულ 84 სკოლაა; იმერეთში კი ერთი სკოლა რ ათას სულს მცხოვრებზე მოდის: სულ 157 სკოლაა *).

---

*) ჩვენ ხელთ არა გვაქვს ცნობანი, თუ რამდენი ქრ-აველა სწავლობს სხვა უწყების სკოლებში. ვიცით მხოლოდ, რომ ქართლ-კახეთში სწავლობს სასულიერო უწყების სკოლებში 5,106 მოსწავლე, გურია-სამეგრელოში—5,179, იმერეთისში კი—3,646. სოხუმის ეპარქიაში ქართველი სწავლობს დაახლოებით 980. თბილისისა და ქუთაისის სემინარებში და ექვს სასულიერო სასწავლებელში საანგარიშო წელს სწავლობდა 2,091 მოსწავლე. „ქრისტიანობის აღმად. საზოგადოების“ სკოლებში 814 შევირდი. სულ სასულიერო უწყების სკოლებში—17,816. ქუთაისისა და თბილისის სხვა-და-სხვა უწყებების სკოლებში სწავლობს 1,299 შევირდი.

ებლა თვალი გადავაგლოთ თვით სკოლების რიცხვის ზრდა-გამრავლებას. 1863 წ. ამერეთში არსებობდა 10 პირველ დაწყებითი სკოლა და იმერეთში კი—5. და მერე კი ასე მატულობდა: თბილისის გუბ. ქუთაის გუბ.

1863 — 1872-მდე გაიხსნა:	—	16	—	13.
1873—1882 წ.	—	—	66	— 77.
1883—1891 წ.	—	—	16	— 23.
1892 — 1895 წ.	—	—	13	— 24.
1896 წელს	—	—	10	— 13.
და საანგარიშო 1897 წ.	—	—	22	— 20.

სულ 153 სკოლა 170 ს.

საერთოდ პირველ-დაწყებითი სკოლების შენობანი ჰლირს ამერეთში 198,000 მან., იმერეთში კი— 397,000 მ. ორთა შუა რიცხვით თითო სკოლის შენობა ამერეთში ჰლირს 2,000 მან., იმერეთში კი—2,150 მ. ამ ანგარიშით ამერეთში 81 სკოლის შენობა ჰლირს 168,000 მ., იმერეთში კი 157 სკოლის—337,550 მ. საანგარიშო წელს ორთა შუა რიცხვით თითო სკოლას 300 ტომი წიგნი ჰქონდა ამერეთში, იმერეთში კი 281 ტ. წიგნი. თითო მასწავლებელს ამერეთში ორთა შუა რიცხვით წლიურად ეძლევა 275 მ. და იმერეთში 329 მ.

ამერეთის სოფლის მასწავლებლებში 9%⁰/₀ საქალაქო და სასულიერო მასწავლებლებიდგან, ხოლო იმერეთში კი— 22%⁰/₀!

საერთოდ ერთს მეხუთედს სოფლის მასწავლებელთაგანს, ანგარიშის სიტყვით, მინდობილი საქმე ვერ მიჰყავს ჯეროვანად, სასურველად.

როგორც ნათლად ჰხედავს მკითხველი, ამ უკანასკნელ ოცდა-ათ წლის განმავლობაში ჩვენს ხალხს სწავლა-განათლების სარბიელზე დიდი ნაბიჯი წინ წაუდგავს, რაიცა დიდად სანუგეშოა. გარნა ჩვენი წარმატება ამ სარბიელზე რომ შევეუდაროთ სხვა ერების იმავე ხნის წარმატებას - მაშინ სამწუხარო სურათს წარმოადგენს ჩვენი უკან ჩამორჩენა. ამ ოცდა-ათ წლის განმავლობაში ჩვენმა ხალხმა ცხადად დაუმტკიცა ქვეყანას, რომ ის ნიქიერი ხალხია და ზოგიერთების კუთხია: „ქართველი უნიკოაო“ უსაფუძვლოა; ამ საუკუნის მეორე ნახევარში ეს ნათლად დაუმტკიცეს ქვეყანას ჩვენი ერის წარმომადგენლებმა სხვა და სხვა სარბიელზე. ამათ თავი რომ დავანებოთ, ეს იქიდანაც ნათლად მტკიცდება, რომ ჩვენი მოზარდი თაობა სხვა კავკასიის ერების მოზარდ თაობას სწავლაში უკან არ ჩამორჩენია: ჩვენი შეგირდები საშუალო სასწავლებლებში სწავლაში რუსების და სომხების შეგირდებს უკან არა თუ არ რჩებიან, პირიქით ზოგჯერ უსწრებენ მიუხედავად იმისა, რომ მათთვის (ქართველ მოსწავლეთათვის) ამ სასწავლებლებში სწავლა უფრო ძნელია, ვიდრე რუსთა და გაქალაქებულ სომეხთა შეგირდათათვის.

დიდი სანუგეშოა ის, რომ ჩვენი ერი სწავლა-განათლებაში, თუმცა ტაატით, მაინც წინ მიდის. მაგრამ აქვე არ შეგვიძლიან არ შევნიშნოთ, რომ დღევანდელი ჩვენი პირველ-დაწყებითი სკოლა ძალიან ცუდათაა დაყენებული; და ამ მხარეს ჩვენის სკოლებისას ჩვენც ამ სტატიაში გვსურს შეძლების და გვარად მკითხველის ყურადღება მივაქციოთ.

საზოგადოდ რუქეთა და კერძოდ ჩვენს კვლავს საქართველოში ჯერ ჯერობით პირველ-დაწყებითი სკოლა სასურველ ნიადაგზე არ არის დაფუძნებული, დაყენებუ-

ლი. და ეს არც გასაკვირალია, რადგანაც მისი (სკოლის) არსება ასე მოკლეა (ორთა შუა რიცხვით 16 წელიწადია) და ამ ხნის განმავლობაში ყველა დაბრკოლების დაძლევა შეუძლებელიც იყო. მთა უფრო ძნელია სკოლის საქმის წეს-რიგზე დაყენება იქ, სადაც, როგორც ჩვენს საქართველოში, სამშობლო ენასთან და წერა-კითხვასთან სკოლა-შივე უნდა შეიძინონ და შეისწავლონ სახელმწიფო ენაც ბავშვებმა. ამისთანა სკოლებში საქმე ორკეცდება, რთულდება და ძნელდება. აქ გონიერებაა საჭირო, რომ სკოლა სკოლადვე დარჩეს, და არა სხვა აზრის და მისწრაფების აღსასრულებელ იარაღად გაიხადონ. ვიმეორებ ამწუხაროდ, სკოლა თავისს დანიშნულებას თითქმის ივიწყებს და ზოგიერთების არა სასურველ მისწრაფებათა შესასრულებელ იარაღად ხდება. ასე კი არ უყურებს უმაღლესი მთავრობა ამ საგანს. აი, სხვათა შორის რასა ბრძანებს დიდებული რეფორმატორი: სამოსწავლო მთავრობა არ უნდა აძლეოდეს არავის ნებას, სწავლა-განათლების გამაფრცვლელელი დაწესებულებანი ვინმემ იარაღად გადააქციოს პოლიტიკური მიზნებისათვის, მათ სახეში უნდა ჰქონდესთ მხოლოდ ერთადერთი უანგარო სამსახური განათლებისა, საზოგადო განათლების სისტემის თანდათან გაუმჯობესობით. ვუკვამ ზიჯველ-დაწყებით სასწავლებლებში სწავლება სამშობლო ენაზედ ქალაქისა და სოფლების მკვიდრთა, ვისი ბავშვებიც სასწავლებლებში დაიარებიან. პირველ-დაწყებით სასწავლებლების ზემო (მეორე) კლასებში ბავშვები იწაფებიან სამშობლო ენაზე კითხვასა და წერაში ანგარიშშიც; მათ ასწავლიან, პირველ-დაწყებით ცნობებს გარ-შემორტყმულ ბუნებისა და ადგილისას. გარდა ამისა საზოგადოების სურვილისამებრ მათ ასწავლიან კითხვასა და წერას რუსულად.

(სახალხო პირველ-დაწყ. სასწავლებელთა კანონების კრებულის მუხ. 42) სამწუხაროდ დღევანდელი ჩვენი სკოლა ამ ნათელს, კაცთ-მოყვარე აზრს დაჰშორებია...

აწინდელ ჩვენს სოფლის სკოლაში ბავშვი სწავლობს სულ სამ-ოთხ ზამთარს, და ამ მოკლე დროში რა უნდა შეითვისოს საწყალობა მოსწავლემ, ისედაც არა სასამოვნო პირობებში ჩაყენებულმა? რომ სკოლა პედაგოგის მოთხოვნებისამებრ იყოს დაყენებული და მოწყობილი, მაშინ მოგეცათ სიცოცხლე, ჩვენი სკოლა ნაყოფიერი გამოდგეს: ზემოდ მოყვანილ კანონისამებრ რომ სწავლა იწყებოდეს ჯერ ტბილ და წლოვანების შესაფერად შეთვისებულ დედა-ენაზე და მერე კოტ-კოტად გადადიოდეს სახელმწიფო ენაზედაც, რომ ეს ენა და სხვა სავალდებულო საგნები ისწავლებოდნენ შეგნებულად, სამშობლო ენის შემწეობით და არა მუნჯურად—მაშინ სულ სხვა იქნებოდა... სულ სხვასა ვხედავთ ეხლა. და საუბედუროდ საქმის არა სასურველად, ჯეროვანად დაუყენებლობის წყალობით თითქმის ეხლა სკოლიდგან ბავშვ არ გამოაქვს არც სახელმწიფო ენაზედ წერა-კითხვის ცოდნა და არც სამშობლო ენაზედ! ბავშვი სწავლობს სულ სამ-ოთხს ზამთარს, გამოდის სკოლიდგან და რას ვხედავთ? ორ-სამ წლის შემდეგ თითქმის ყველაფერი ავიწყდება, რაც დაუსწავლა. ჩვენ გვსურდა შეგვეტყო, რა შერჩათ ბავშვებს და რა შეიძინეს ცხოვრებისთვის გამოსადეგარი, და ამიტომ გამოვეცადეთ 8 კმაწვილი, (ხუთს ორ-კლასიანი სკოლა ჰქონდა გათავებული) სკოლიდგან გამოსვლას შემდეგ მესამე წელიწადში: ანც კრასის თითქმის ზეიდანად სახელისა და გვარის მოწერაც არ შეეძლო რუსულად, ქართულადაც რაღასაც ჯღაბნიდნენ. რუსულის ხსენებაც არ იცოდნენ, თუ მხედველობაში არ

მივიღებთ ცოდნას დამახინჯებულ კილოზე „ქილ-ბილ უ ბატუშკი“-ს სიმღერისას!..

მოვალენი ვართ ამ საქმეს დავებმართო, თუ ჩვენს მომავალს უარს არა ვჰყოფთ. ჩვენი შემწეობა ამ შემთხვევაში უნდა იყოს მიმართული, ერთის მხრით, შეგირდებისაკენ და მეორეს მხრით—მასწავლებელთაკენ. რაში უნდა მდგომარეობდეს ეს შემწეობა? ჯერ-ჯერობით, ჩვენის ფიქრით, აი რაში:

აუცილებლად საჭიროა, რომ ღარიბ შეგირდებს მივაწოდოთ უსასყიდლოდ სასწავლო ნივთები: ვინც სოფლის სკოლაში ყოფილა, ანუ მისი ვითარება იცის, იმან უეჭველად იცის, რომ ხშირად ბავშვი იძულებულია მშობელთა შეუძლებლობისა გამო სკოლას თავი დაანებოს და ისევ დაუბრუნდეს წიაღსა სიბნელისასა, მარტო იმიტომ, რომ სასწავლო ნივთები არა აქვს! მოდის საწყალი, ტირილისაგან თვალვინთვნილი ბავშვი და ეუბნება მასწავლებელს, რომ წიგნი არა აქვს და ამიტომ თავს ანებებს სასწავლებელს. რა ჰქნას ისედაც დატანჯულმა სოფლის მასწავლებელმა? ის იტანჯება, იწვის, იდაგება სულიერად, რომ მისი საყვარელი, შეიძლება, საუკეთესოც, შეგირდი ორიოდე აბაზის უქონლობისა გამო სამუდამოდ სიბნელეს უბრუნდება, სინათლეს ჰშორდება; მაგრამ ღონე არ შესწევს სურვილი შეისრულოს და დახმარება აღმოუჩინოს და ამით ბეჩაფი ბავშვი სკოლასვე დაუბრუნოს. მერწმუნეთ, რომ ეს ერთი უსაშინელესი სულიერი ტანჯვათაგანია პატროსან, თავისის საქმის გულით მოყვარე მასწავლებლისათვის! ვისაც არ გამოაუცდია, შეიძლება, არც კი მიხედეს ამ ტანჯვას.

და იცით, მკითხველო, ხშირად რა შედეგი მოჰყვება შეგირდთათვის ამ სასწავლო ნივთების მუქთად ძლევას?

—ცარიელი სკოლა ივსება შეგირდებით! მოვიყვან მაგალითს: ერთს ღარიბს სოჯელში მთავრობამ საერობო ფულებით სკოლა გახსნა. ამ სკოლაში სამ-ოთხის წლის განმავლობაში შეგირდთა რიცხვი ათს არ აღემატა. ეს გარემოება მასწავლებელმა მთავრობასთან ახსნა სასწავლო ნიუთების უქონლობით და სთხოვა შეგირდთათვის მუქთად ეძლიათ წიგნები და რვეულები; ამ საშუალებამ მოსწავლეთა რიცხვი ათიდგან ოთხმოც-და-ათამდე ასწია. აგრეთვე სასწავლო ნიუთების დროზე უქონლობით სწავლის საქმე ძალიან ბრკოლდება და ფერხდება: ზოგს რვეული არა აქვს, ზოგს წიგნი, ზოგს ესა და ზოგს ის; და ეს კი საქმეს აბრკოლებს.

როგორც ზევითაც შევნიშნეთ, ქართული ენა თითქმის განდევნილია დღეს სოჯელს სკოლადან. და მის აღსადგენად ერთი საუკეთესო საშუალებათაგანია—შინ საკითხავეი საბავშვო წიგნაკები, რითაც, სამწუხაროდ, ძალიან ღარიბია ჩვენი ლატერატურა. თვით ოლქის უფროსი (მზრუნველი) თავისს ცირკულიარებში არა ერთხელ აძლევს მასწავლებელთ დარიგებას, რომ ბავშვთა მიერ შინ სახლში წიგნაკების წაკითხვას დიდი მნიშვნელობა აქვს მისს სულიერ განვითარებაზე და ამიტომ ვალდებულადა ხდის მასწავლებელთ აქლან შესაფერი წიგნები მოსწავლეთ შინ წასაკითხავად და ამ საქმეში ბავშვთ უწინამძღვრონ. უფრორე ჩვენის სკოლებისთვის ამ წიგნაკებ დიდი მნიშვნელობა აქვს...

ებლა ცოტა რამ მასწავლებელზედაც. ქართველ საზოგადოება, ინტელიგენცია ვალდებულაა, თუ ჩვენის ერის მიმავალს უარს არ ჰყოფს, რაც შეიძლება, ქონებრივად და უფრორე ზნეობრივად დაეხმაროს ჩვენს სოჯელის მასწავლებლებს: ცოტაოდენ ქონებრივად უზრუნველ

ყოფილი და საზოგადოების თანაგრძნობით აღკურვილი, განვითარებული (შესაფერად, რასაკვირველია), თავის საქმის კარგად მკოდნე სოფლის მასწავლებელი, უქვევლია, სასურველს ნიადაგზე დააყენებს მი'დაში მინდობილ სკოლას: მას პირნათლად და საზოგადოებას სასარგებლოდ წაუძღვება... დღეს, როგორც, სამწუხაროდ, დამტკიცებულია, ნასწავლი ახალ-გაზდა მასწავლებელნი დიდ ხანს აღარ რჩებიან სოფლის მასწავლებლად და, მოიშორებენ თუ არა, როგორც მასწავლებელნი ეძახიან, „ბეგარა“ (სავალდებულო სამსახურს), მი'ზიან (უმეტესობა მაინც) მაშინვე სხვა სამსახურში, და ამით მოედანი ჰჩიებათ არა სასურველ პირთა. როგორც ზევით მოვიხსენე, ამერეთში მასწავლებელთა 9⁰/₀ დაბალ სასწავლებლიდანაა, ხოლო 22⁰/₀—იმერეთში, საერთოდ კი მასწავლებელთა 20⁰/₀ უფარგისია!

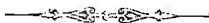
არც ზნეობრივი უფლება გვაქვს ვუკიჟინოთ ამ ყმაწვილთ: რატომ ანებებთო სკოლას თავს? რა ჰქნას საწყალიმა? მართალია, არა მარტო ერთითა პურიოთა ცხონდების აღამიანი! გარნა უბურობაც შეუძლებელია: დღევანდელი სოფლის მასწავლებელი ხშირად გამხმარ მქადზე და ყველის ნატებზე გადადის ხოლმე. ამას ისიც დაუმატეთ, რომ მისი „მომავალი“ შიმშილით აღმოხოკვისაგან არაფრით არ არის დაზღვეული!

რამდენადაც შეიძლება, უზარუნველ ჰყავით სოფლის მასწავლებელი, ხელი შეუწყვეთ მას თვითგანვითარებაში და ცოტაოდენ მიაქცეთ მას ყურადღება, აგრძნობინეთ მას, რომ ის საზოგადოების სასარგებლო წევრია, რომ მისა შრომა ფასდება... და ჰნახავთ, რის შემძლე ყოფილა სოფლის მასწავლებელი! ტყუილად კი არ ამბობენ, რომ გერმანიის სოფლის მასწავლებელმა აჯობა ფრანგებისასაო!

მგრწმუნეთ, რომ აქაც, დალოცვილ საქართველოშიაც, ბეჩავი სოფლის მასწავლებელი აჯობებს სიბნელეს, ხალხის უვიცობას, თუ კი მას ამაში ხელს შეუწყობენ

ამით ვათავებთ ამ ჩვენს შენიშვნებს, და შემდეგში, ვისარგებლებთ მკითხველის ყურადღებით და ისევ დავუბრუნდებით სოფლის სკოლას...

ჭამუთ-ბეი.

მანსალეგი

ქრისტიანობის დაცემის ღ ისლამის გავრცელების
ისტორიისა დასავლეთ საქართველოში.

III

შავშუთას და ამერსეკას გამაჰმადიანება.

(ნამუბრადა ამერსეკის სოფ. წყალსიმურას მცხოვრების
მოხუცის დომინოსის და სესვათაკან).

ჩვენს ბერს კაცებს მოგეწარ და ისინი ამბობდ-
ნენ, რომ თორთომ ხეობის გამაჰმადიანების შემდეგ
ტაო გამაჰმადიანდა და ამის შემდეგ ზარუშეთიო; ზა-
რუშეთის შემდეგ შავშეთი და შავშეთის შემდეგ იმერ-
სევი. ყველაზე გვიან აქარა და მაქაზელი გამაჰმადიანე-
ბულა. ამათ ასი წელიწადი უბრძოლიათ სჯულისთვის,
კინალამ მთლად ვაწყვეტილან. მერე ერთს ამათ ჭკუი-
ანს კაცთაგანს უთქვამს:

—ჯანუმ, რაზე ვიხოცავთ თავებს და ბედს ავად
ვაწყდებით აქა-იქ? ანერ სხვები გამაჰმადიანდნენ და
ჩვენც გავმაჰმადიანდეთო.

ჩვენ მოგვბაძეს მათ, ჩვენ შემდეგ მირატის ხევი გამაჰმადიანდა და მირატის ხევის შემდეგ აჰარელნი, მაგრამ ზოგი ხეობა აღრე, ზოგი გვიან. მე ვპკითხემას:

—ზარუშეთს თქვენ რომელ მხარეს უწოდებთ, ჩვენს ქითაბში (წიგნში) ზარუშეთი არსად მოიხსენება, ჩვენში ერუშეთს იტყვიან. საით სძევს ერუშეთი?

—შავშეთის გადაღმა, აღმოსავლით, არდაჰანის მხარეს, სადაც თვით არდაჰანი სძევს; აგერ შეხედე არსიანის, შავშეთის და არდაჰანის ტიტკლიკანა მთებს, აი იმ მთებს იქითა მდებარე ადგილებს ზარუშეთი ჰქვია.

მე ვკითხე:

—კარგად, ეხლა მივხვდი, რომ ჩვენს წიგნებში მოხსენებული ერუშეთი თქვენგზური ზარუშეთი უნდა იყოს. ეს, მე მგონია, მას შემდეგ უნდა შეცვლილიყოს, რაც ეს ქვეყანა ოსმალით დაიპირეს.

—აღბად, ასე იქმნება. ოსმალი შავშეთსაც სხვა სახელს უწოდებენ.

რა სახელს, ვკითხე მე.

—ხან „ნისლათას“, ხან „ნისლიანს“. ჩვენს ძველებს ასე უთქვამთ მათთვის და მათაც ეს სახელი ჩაუწერიათ თავიანთ ქითაბებში (წიგნებში).

—ეს კარგი; აბა, ეხლა ის მიაშბეთ, თუ შავშეთისა და იმერხევის ხალხი როგორ გამაჰმადიანდა?

—აი როგორ გამაჰმადიანდა: პირველი ღმერთის ბრძანება იყო და მერე ჩვენი მუჰამედისა. ქრისტიანი რომ გამაჰმადიანდება, ის უეჰველად სამოთხეში წავაო, იმას რაც უნდა ცოდვები ჰქონდეს, სიკვდილის შემდეგ ღმერთი აპატიებსო. ეს ამბები და ღვთის ბრძანება ჩვენ მალე ვერ შევიტყუთ. სანამ შევიტყუბლით, მანამდის

ოსმალეებს ვეწხუბებოდით, რა ზორი გვექონდა, მაგრამ არა გვესმოდა რა და უბრალოდ თავებს ვიხოცავდით. ასე, ჩვენ როცა ეს ამბები შევიტყუეთ, მაშინ ჩვენ ჩვენის ნებით გავმაჰმადიანდით, ვისაც არ უნდოდა გამაჰმადიანება, ისინი თქვენსკენ გამოიქცნენ. ვინც აქლარჩა, ყელამ თავჯანი-სცამაჰმადიანობას.

— პირველად ვინც გამაჰმადიანდა თქვენში, ის ხომ წმინდა, კარგი კაცი იყო?

— ოო, რასაკვირველია, რა ფიქრი უნდა, დიდი სუფთა კაცი ყოფილა.

— ვინ იყო ის კეთილი და წმინდა კაცი კაცი?

— აჯერ, შეხედე, აი იმ მთას, იმ მთის ხეობაზე სცევს სოფ. მიქელეთი; იმ სოფ. მიქელეთში ძველად ერთი ზენგინი (მდიდარი) კაცი სცხოვრებდა. ერუშეთი რომ გამაჰმადიანდა, მაშინ ეს კაციც გამაჰმადიანდა, სხვა ამის ნათესავები კი თქვენსკენ გამოიქცნენ, რადგანაც მათ გამაჰმადიანება არ ინდომეს.

— გვარად რას ეტყვიან იმ ძველს კაცი კაცს?

— იმ მემელექეთის სახელს, მიქელეთს, მიქელოღლის, მიქელაძეს, ესენი ზათ სულ აქაურები ყოფილან. მიტომ ჰქვიან ამ სოფელს და ხეობას მიქელეთი. მიქელაძეები დიდი გვარის ფაშეზიც ყოფილან გურჯისტანის დროს.

— მერე რა ჰქმნა იმ მიქელეთელმა დიდმა კაცმა? ეჭკითხე მე.

— იმან ის ჰქმნა, რომ გამაჰმადიანების შემდეგ ის დანიშნეს არდაჰანის უფროსად და ბეგიოზა მისცეს, რადგანაც ის ძალიან ცდილობდა ხალხის გამაჰმადიანებას. იმ დროს ერთი ჩვენი ძველებთაგანი არდაჰანში ჩასულა და მიქელაძეს გამოსცხადებია. მიქელაძეს უც-

ვნია, კარგად მიუღია და ამისთვის უთქვამს: ბიჭო, რაზე იხოცავთ თავებსაო, მაჰმადიანობა წმინდა სჯული ყოფილა; ქრისტიანი რომ გამაჰმადიანდება, ის პირდაპირ სამოთხეში წავაო. რაზე იჭირვებთ, იმანო, საქმეს, გამაჰმადიანდით და მოისვენეთ დავიდარაბისაგანაო.

ჩვენს ძველს სიტყვა მიუცია. მიქელოლოლის ამისთვის ერთი კარგი ცხენი უჩუქებია და ეს ისე გამოუსტუმრებია იმერხევში. ჩვენი ძველი აზნაურები ყოფილან, მთელი ხეობა მათ სჭერიათ, სოფ. წყალსიმერში მდგარან. ამათ შეუყურიათ იმერხევის ბეკიები და აღები: თურმანიძე, საღირასძე, ლომინაძე და მრავალიც სხვანი და უთქვამს მათთვის მაჰმადიანური სჯულის სიწმინდავე, სამოთხეში წასვლა, ცოდვების პატიება და არდაჰანის ბეგისაგან დაპირებული წყალობის მიღება. ესენი წასულან მალე არდაჰანში, უნახავთ მიქელაძე, იმას კარგად მიუღია, ყველაფერი სჯულის საქმეები შეუტყობინებია, თან ფადშაჰის მოწყალებას დაჰპირებია და ბოლოს გამოუსტუმრებია ესენი ჩვენსკენ. ესენი მოსულან შინ, მალე ამ ხეობების სოფლის ხალხი შეუყურიათ ერთად და თავიანთი სურვილი განუცხადებიათ. ხალხს მათი აზრი კარგად მიუღია, ამათ გახარებიათ კიდევ და უთქვამს:

— დიდის სიხარულით ვიწამებთ მუჰამედს და ნამდვილი მაჰმადიანები გავხდებით.

აქ მალე მოუყვანიათ ხოჯა-მოღებები და ხალხს თავის ნებით დაუწყია გამაჰმადიანება. რამდენიმე ხნის შემდეგ შავშეთისა და იმერხევის ხალხი მთლად გამაჰმადიანებულა. ამ დროს სოფ. წყალსიმერს, შუა სოფელში ეკლესია ყოფილა, ის ეკლესია დაუქცევიათ და ეკლესიის მასალით იმავე ალაგას დღევანდელი ჯამე

დაუდგავსთ. ამ ალაგას ახლა ახალი ჯამე სდგას. ასევე კიდევ სხვა სოფლებში გააკეთეს, ეკლესიები დააქციეს და ეკლესიის მასალით იმავე ადგილებზე ჯამეები დააკეთეს.

— რატომ ტბეთის ეკლესია კი არ დააქციეს? ვკითხე მე.

— ტბეთის ეკლესია იმიტომ არ დააქციეს, რადგანაც შავშეთი და იმერხევი ერთობ ადვილად გამაჰმადიანდა. აჭარელებსავე და მაჰახლელებსავე ამათ დიდი სისხლი არ დაუღვრიათ: როგორც უთხოვნიათ თუ არა, ესენი მაშინათვე გამაჰმადიანებულან ღმერთის ბრძანებით. ტბეთს რაღაზე დააქცევდნენ, მაგაზე უკეთესს რას გააკეთებდნენ, რომ დაექციათ? იმავთავითვე ეგ ჯამედ გადაუკეთებიათ. იმიტომ დარა ეს ქლესია აქამდის, თორემ ეს რომ ჯამედ არ ყოფილიყო გაკეთებული, იქნება აქამდის არც კი მოელწია.

— შენის ფიქრით, ეს რამდენი თაობა უნდა იყოს მას შემდეგ გადასული, რაც აქ მაჰმადიანობა შემოვიდა? ვკითხე მე.

— მეექვსე თაობა, რადგანაც ჩემი მამის მამა იტყოდა, რომ ჩემი ბაბა (მამა) ქრისტიანი ყოფილა და პატარა გაუმაჰმადიანებიათო. მას შემდეგ 300 წელიწადი უნდა იყოს გასული. მაჰმადიანები ასეთი კაცები არიან, რომ ტბეთი არ დააქციეს, ჯამეთ გადააკეთეს და ხალხს მისცეს სალოცავად, და თქვენ კი ჩვენი ახალციხის ჯამე ქლესიად (ეკლესია) ვადაკეთეთ; ზენგინები ჩამოჰკიდეთ და არახუნებთ.

სხვა ძველი კაცები ამ რიცხვს უარყოფენ და ამბობენ, რომ ამ ადგილების გამაჰმადიანებამდე 200 წე-

ლიწადზე მეტი არ უნდა იყოს გასულიო, ჩვენ ასე გაგვიკიაო.

ამის შესახებ საუბარი დაუწყვე და ავუხსენი საქმის ვითარება და ისიც, რომ ძველად ეს ჯამე ქართველების სალოცავად იყო-მეთქი, მაგრამ მან არ დაიჯერა და ეს კი მითხრა:

— ჩვენ ქლესიებსაც პატივს ვსცემთ, რადგანაც ჩვენ გურჯები ვყოფილვართ, მხოლოდ გამწენი ღმერთის ნებით ჩვენი ძველები გადაბრუნებულან. ამიტომ ჩვენ ჩვენი ძველების სალოცავები არ გვეჯავრება. ქლესიებს მიტომ აქცევდნენ, რომ დანაქცევის მასალით ჯამეს აკეთებდნენო. ტბეთს გარდა რამდენი კიდევ სხვა ეკლესიები არის დარჩენილი და ჯამეებათ გადაკეთებულიო. ხახულის ეკლესია, თორთომისკენ, ართვინიდან ნ დღის სავალზე, იშანას და პარხალას, ესენი დღეს სულ ჯამეებათ არის დაკეთებული. ამათზე იტყვიან შემდეგს: „ხახულის ეკლესიის სილამაზე, იშანის სიკრელე და პარხლის დაჯდომა და დასვენებაო“. ეს ეკლესიები თამარ მეფეს გაუკეთებია. ამის გაკეთებისთვის მას ფული დაკლებია. ამიტომ მას თავის ნაწნავი თმები მოუქრია, ის გაუყიდნია და იმით ანაღები ფულით შეუთავებია ხსენებული მონასტრები. ქვაბლიანი და ფოცხოვის ხალხიც მაშინ გამაჰმადიანებულან, ჩვენს ძველებთან ერთად. ზარზმაც მიტომ არ დააქციეს. რაც დიდი ეკლესიები არის დარჩენილი, ყველა ჯამეებათ იყო გადაკეთებული. ეწლა კი ისევ გურჯებს უთმობენ ამ ქლესიებს. ტბეთში მიტომ მოკშალეთ ჯამე და ცალკე დავდგით.

IV.

შავშეთას გაჭმამადიანება და ტბეთის ტამარა.

(ნაამბობი შავშეთის მჭმადიანას გორდასის მიერ, ტბეთის მამასხადისის მიერ, ღამისხადის და სსყათა მჭმადიანთა.)

ტბეთის ეკლესია ამ მხარეში პირველი ეკლესია არის, ასეთ ეკლესიას კაცი ვერსად ნახავს. მე ბევრი ეკლესია მინახავს, ბევრად ამაზე დიდი, მაგრამ ასეთი კობტა, ლამაზი ეკლესია კი არსად მინახავს. ამბობენ, რომ ეს ეკლესია თამარ დედოფალს გაუკეთებიაო. ჩვენი ბევრი კაცებიც იტყოდნენ ხოლმე, რომ თამარ მეფეც შიგ. ამ ეკლესიაში მარხიაო. თამარ დედოფალს აქ შავშეთში უცხოვრია, ეს ადგილები და ხალხი ძრიელ ჰყვარებია. ამ სოფლის ადგილები და ტყეები სულ შავშეთის ხალხისთვის დაუმტკიცებია. იგი ძალიან კარგი ხელმწიფე ყოფილა. იმის სიკვდილის შემდეგ აქ ოსმალები მოსულან და ყველაფერი, სოფლები და ადგილები აუღიათ. ხალხი თავის ნებით ჩაბარებია. ჩხუბი არ უქნიათ. მერე მამამადიანობაც შემოსულა. ჩვენი ძველებიც მალე გამამადიანებულან. ამათ ოსმალოსთვის უთხოვნიათ ასე:

— ჩვენ გამამადიანდებით, თქვენს ბრძანებას შევასრულებთ, მალოლ თქვენთან ერთი სათხოვარი საქმე გვაქვს; თუ ამას შეგვისრულებთ, მაშინ უფრო ერთგულნი ვიქნებით თქვენით.

— ბრძანეთ, სთქვით, უთხრეს ოსმალთა.

— ჩვენ ვითხოვთ, რომ ჩვენ გამამადიანების შემდეგ

ტბეთის ეკკლესია არ დააქციოთ, როდგანაც იმ ეკკლესიაში ჩვენი თამარ დედოფალი მარხია. იქ არის მისი მესველუხი. თუ ის დაგვიქციეთ, ჩვენ იმას ვერ მოვიტბენთ, მთლად გავწყდებით.

—ძრიელ კარგი, სალოცავ სახლის კედლებთან რა ხელი გვაქვს, რომ დავაქციოთ? იყოს მაგრე. ჩვენ ხელს არ ვახლებთ. ჩვენ ისევ თქვენს სალოცავად გავაკეთებთ, ჯამეთ გადავაკეთებთ.

—ნუ, შენი ქირიმე, ჩვენ სხვა სალოცავს გავაკეთებთ, ეგ მაგრე დარჩეს და დაკეტილი იყოს მისი კარები, გადაკეთებით იქმნება ჩვენ ღმერთი გაცირისხოთ. მიუგო ხალხმა.

ამათ ეგონათ, რომ ოსმალებმა ეს ადგილები დროებით აიღეს. ამათ აქედან მალე გავრეკავთ და მიტომ ეს ეკკლესია ჯამეთ რად გადავაკეთოთო. ის კი არა და, ოსმალებმა უფრო გაიმაგრეს ფეხი და შავშეთით სხვა ადგილების დაჭერაც დაიწყეს და ხალხსაც მაჰმადიანობა გამოუცხადეს. საქმესეგარიგად წავიდა. ხალხს ჯამეს კეთება დააწყებინეს, ამათ ჯამეს კეთება გაუძნელდათ. ერთმა სთქვა:

—პატონო, ჯამეს რალაზე ვაკეთებთ, ჩვენი სალოცავი აქ არ არის, გავალოთ მისი კარები და შიგ დავიწყეთ ლოცვა.

ხალხი თანახმა გახდა. მალე ოსმალთ გამოუცხადეს ეს ამბავი. ოსმალთ ნება მისცეს, მალე კარები გააღეს, შიგ შევიდნენ, მაჰმადიანებრ მოაწყვეს და ლოცვა დაიწყეს. შინარად პატარა ეკკლესია გააკეთეს, სადაც ზენგინები ყოფილა ჩამოკიდებული. ზენგინები და სხვა რამეები მიწაში დაუფლავთ. რაც ეს ეკკლესია

ჯამეთ არის გაკეთებული, მას შემდეგ სამაჰი წელიწადი იქნება.

— ეკკლესიის ზოგიერთი კედლები რომ დაქცეულია ეგ რისაგან მომხდარა, ვის დაუქცევია, ან შიგვის წაუხდენია?

— ევ არ ვიცი ბატონო, იტყოდნენ ხოლმე, რომ ეს დაქცეულები წინადაც იყო, სანამ ჯამეთ გადაკეთდებოდა. ძველ ჩხუბიანობის დროს შიგ აქაური ხალხი შედიოდა და თავს იმაღავდა, გარედან მტერი მოადგებოდა და ზარბაზნებს ესროდოდა და მისგან დაქცეულაო. შიგ კიდევ ეჯემებს წაუხდენიათ. ჩვენში იტყვიან, რომ ეს ქვეყანა ეჯემსაც (სპარსნი) ეჭირათ და იმათ წაახდინეს შიგაო. ჩვენ ვერ წაუხდენდით მასაო. რადგანაც ძველებისაგან სიტყვა გვაქვს დარჩენილი, რომ ამ ეკკლესიას ხელი არ ახლოთ, ერთი ქვაც არ დააკლოთო.

ახლა ამ ეკკლესიას ზემოთ (გუმბათს) მეხი დაცვა, ჩვენ შევშინდით, ჯამე სხვაგან გავაკეთეთ 1500 მ. დაგვიჯდა. ამ ეკკლესიას ხელი არ ვახლეთ, ამის მინარა დავაქციეთ მხოლოდ და ქვები ვიხმარეთ იქ. ამბობენ, რომ ეკკლესიაში რომ დიდი ქვა სქევს, მას ქვეშ მარხია თამარ მეფეო.

II.

ეს აღგილები გურჯისტანი ყოფილა. ჩემი მამაც ასე იტყოდა. იმასაც ასე გაუგონია თავის მამისაგან და იმ მამასაც ასე გაუგონია თავის ძველესისაგან. ჩვენ სულ ქრისტიანები ვყოფილვართ, ჩვენი ხელმწიფე თამარ დედოფალი ყოფილა. ის რომ მომკვდარა, იმის

შემდეგ ჩვენ მეფე აღარ გვყოლია, წავმხდარკართ. ჩვენს ბეგებს აქ ოსმალები მოუყვანიათ და ეს ადგილები ჩაუბარებიათ, და ასე უთქვამთ:

—ჩვენ ჩვენი მეფე მოგვიყვდა, აღარა გვყავს და ამ ქვეყნის მეფე თქვენ ბრძანდებოდეთ, თქვენ გაბარებთ. იმათ უთქვამთ:

—ჩვენ ჩაგებარებთ, მივიღებთ ყველაფერს, თუკი ჩვენს სჯულს მიიღებთ და გათათრდებით.

მაშინ აქ ტბეთის ეკკლესიაში ერთი დიდი ქეშიში მჯდარა და იმას უთქვამს:

—ჩაგებარდებით, მაგრამ არ გაგმაჰმადიანდებით. გამაჰმადიანება რა საჭიროა. ოსმალთ უთქვამთ.

—ჩვენ ძალით ავიღებთ და გავამაჰმადიანებთ, მაშინ უარს ვეღარ იტყვიან.

ქეშიში უთხრა:

—როგორც გერჩიოთ, ისეჰქენით, მე ხალხს ნებას არ მივსცემ, რომ გამაჰმადიანდნენ.

ხალხს ძრიელ შეეშინდა. ქეშიშთან მისულან და უთქვამს:

—ქეშიშო, ჩვენ ჩვენი მეფე აღარ გვყავს და რა ვქნათ მაშ? ჩვენ ოსმალებთან ჩხუბს ვერ გავბედავთ, თქვენ თუ არა გნებავთ ივინი, თქვენ წაბრძანდით სხვაგან.

ქეშიში გაიგონა ხალხის სიტყვა. მოჰკრიბა ეკკლესიის ბარგი, თქვენსკენ წამოვიდა და ყველა ისინი ექ წამოიღო. ამას შემდეგ ხალხი ოსმალთ ჩაბარდა და მალე გამაჰმადიანებაც დაიწყეს. გამაჰმადიანებულებმა სალოკავად ეს ეკკლესია გააკეთეს და აქნობამდის ჩვენ შიგ ვლოცულობდით. ზოგნი, ძველი კაცები იტყოდნენ, რომ ამ ეკკლესიის ჩაზინა იმ დროს ეკკლესი-

სიის შუა ალაგას მიწაში ჩაფლესო. მისი ზენგინებიც იქ დაუმარხავთ ძველათაო, გამაჰმადიანების შემდეგ, რაც რამ ყოფილა, სულ მიწაში ჩაუმარხავთო. ჩვენი ძველების სიტყვა გამართლდა და ახლა რავდენჯერმე თქვენებური კაცები იყვნენ აქა, ეკკლესიის ადგილები დათხარეს, შიგ მეზელურები აღმოჩნდა, იქ რალაკაები ნახეს, ამოალაგეს და თან წაიღესო.

— ქართული ენა როგორღა დაჰკარგეთ, თქვენ აქაურები არ უნდა იყოთ, შორიდან მოსულები უნდა, იყოთ.

— აქაური გახლავართ. მე აქ დაბადებულ-გაზრდილი ვარ, არსიანის მთის იქით ფეხიც არ გამიდგავს, ისე დავბერდი.

— მოხდა ისე, რომ დავჰკარგეთ. როცა გავმაჰმადიანდიოთ, მერე მაჰმადიანურად დავიწყეთ სწავლება. ბერი-კაცები ქართულად ლაპარაკობდნენ და პატარები კი ეწვეოდნენ ოსმალურს. სასამართლოებში ყოველთვის ოსმალურად გველაპარაკებოდნენ. მოლა-ხოჯებიც ოსმალურად გვლოცებდნენ და, მაშ მეტი რა ვხა გვქონდა, რომ არ დავვესწავლა მაჰმადიანური!

— თქვენ რომ დაიწავლეთ მაჰმადიანური და ქართული დაივიწყეთ, რატომ თქვენ სოფლებს ახლო მდებარე სოფ. ახალ-დაბამ, ჯვარემა და ვარკილუფმა კი არ დაივიწყა? ეს როგორ მოხდა? ვკითხე მე.

— მაგაზე ასე იტყოდნენ, რომ ექვნი ერთობ გვიან გადაბრუნდნენ სჯულიდან, გვიან მიიღეს მაჰმადიანობაო. ოსმალნი მათ ძალით არ ამაჰმადიანებდნენ, და იგინი კიდევ არ მაჰმადიანდებოდნენ და გამაჰმადიანებულლებთანაც მისვლა-მოსვლა არ ჰქონდათ; ერთ-მანერთში ჰქონდათ მეგობრობა, ნათესაობა და ყოველ-

თვის ქართულს იტყოდნო. იმერხევზედაც მაგრე ვა-
მიგონია და ასეც იტყოდნენ, რომ შავშეთის გამაჰმადი-
ანების დროს, ნახევარზე მეტი ხალხი გაიქცა, არ
გამაჰმადიანდაო; სოფლები განახევრდა, სახლები და
მამულები ცალიერები იყოო; ოსმალებმა აქ ქურთები
და თურქები მოიყვანეს და დააახლოესო. ისინი აირიფ-
ნენ ჩვენში და შერე იმათის ლაპარაკით და მეზობლო-
ბით ჩვენც ოსმალური ლაპარაკი შევისწავლეთ და ქარ-
თული დავკარგეთო. ქართულის დავიწყება პატარაე-
ბიდგან დაწყებულაო, რადგანაც ჩვენი და ქურთის და
თურქის ემაწვილები ყოველთვის ერთად იყვნენ ხოლ-
მეო. იმერხევში კი ოსმალებს არავინ ჩაუყვანიათ და
არც დაუსახლებიათ.

III.

შავშელებმა ქართული ენა მიტომ დაჰკარგეს, რად-
განაც ამათზე წინეთ გოლამ (კოლა) დაკარგა, ხარუ-
შეთმა (ერუშეთი) და სხვა ადგილებში. ჩვენი ძველები
იტყოდნენ, რომ ჩვენ ქართულს ვიტყოდითო და ერუ-
შეთი, გოლა, თორთომ-ოლთი კი მაჰმადიანურს ლაპა-
რაკობდნო. იქ რომ ჩავიდოდით და რამეს ჩავიტანდით
გასასყიდლად და ქართულს ვიტყოდით ჩვენ გაგვცი-
ნებდნენ და გვეტყოდნო:

— ბიჭო, რხზე ვერ დაისწავლეთ მაჰმადიანური
ენაო? თქვენ აქარელები ხომ არ ხართო? რატომ რჩე-
ბით მაგრე ბეჩათო? ქართული მუსლიმან კაცს არ მო-
უხდება? რომ თათრული ვერ დაისწავლოს, მაშ
ლოცვებს როგორ დაისწავლითო?

შავშელებს თათრული ენის სწავლება დაუწყიათ

და შეუსწავლიათ ნელ-ნელა. ესენი ხანდისხან ყარსში, არდაჰანს და ოლთს რომ მიდიოდნენ საეაქროდ, იქ მაჰმადიანის და ქურთის ქალებს ირთავდნენ ცოლად, და მოჰყვანდათ შინ იმ ჰაზრით, რომ ყმაწვილებმა მაჰმადიანური დაისწავლონო; თორემ ჩვენებური ქალები შვილებს ქართულად ელაპარაკებოდნენ და ამიტომ პატარანი მაჰმადიანურს ველარ სწავლობდნენო. ძველად შავშეთის სოფლებში არ ყოფილა არც ერთი ოჯახი, რომ იქ ორი თუ არა, ერთი მაჰმადიანის ან ქურთის ქალი მაინც არ ყოფილიყო. ამიტომ გადაბრუნდა შავშეთის ხალხი ქართული ენიდგანო.

იმ დროს აქარა-მაქახელი ქრისტიანები იყვნენ და ჩვენსა და იმათ შუა დიდი ჩხუბი იყო ხოლმე. ოსმალნი ჩვენ აქარაში აღარ გვიშვებდენ, რომ იქ აქარა მაქახლელებთან ქართულად არ გველაპარაკნა, რადგანაც იგინი ჩვენ გვემტერებოდნენ, მაჰმადიანურად არ ლაპარაკობდნენ, მტერობით გაცარცვაც დაგვიწყეს. მთლად ფირალად გახდნენ. შავშელ კაცს სადაც დაიჭერდნენ, იქ მაშინათვე გაჰქუცავდნენ, წაართმევდნენ ყველაფერს, ვინც ძალაზე დაუდგებოდა, იმას თავსაც მოსპრიდნენ. აქარელებზე უარესი მაქახლელები იყვნენ. მათგან ყოველთვის შეწუხებაში ვიყავით, სადაც დაგვიჭერდნენ გვცემდნენ, გვცარცვავდნენ, გვხოცავდნენ, ვინ იცის რაებს არ გვიშვებოდნენ. მთლად აგვიკლეს, არ მოისვენეს, აღარც ჩვენ გვასვენებდნენ შავშელნი, რად გამაჰმადიანდითო. ამიტომ ყველაფერ ცუდს საქმეებს ჩადიოდნენ. იგინი აღარც მუშაობდნენ, არც სთესდნენ, არც ხნავდნენ, მარტოდ ფირალობდნენ და ჩვენის შრომით სცხოვრებდნენ.

ამათ ისე არიეს ქვეყანა, და ხალხი იმ ზომამდის

შეაწუხეს, რომ უკანასკნელ ოსმალმა დაიჭირა იგინი. მაგრამ არც იმათ დაემორჩილნენ. იმათაც დიდ ხანს ეზუბებოდნენ და არ მორჩილდებოდნენ. ბოლოს მათ გამაჰმადიანება დაუწყეს. არც ეს ჰქმნეს ადვილად. ამისთვისაც ჩხუბობდნენ, უკანასკნელ მაინც გამაჰმადიანდნენ და გამაჰმადიანების შემდეგ კი ცოტად დაგვიმეგობრდნენ, რადგანაც ჩვენის სჯულის იყვნენ. ბევრნი იტყოდნენ ხოლმე, რომ აქარელნი ადრე შავშეთში რომ მოვიდოდნენ და ტბეთის ეკკლესიას დაინახავდნენ, გარედ პირჯვარს დაიწერდნენ, ქრისტიანულად ილოცავდნენ და შიგ შესვლის შემდეგ კი მაჰმადიანურადაო. აქარელებსაც დიდად უყვარდათ ტბეთის ეკკლესია, და ამ ეკკლესიის დაქცევა რომ ვინმეს გაებედნა, იმას აქარელნი ცოცხალს აღარ გაუშვებდნენო.

IV.

შავშეთში ამ 40 წლის წინად ყველა მოხუცმა კაცმა და ქალმა იცოდა ქართული ლაპარაკი. ამის შემდეგ აქ ხმები მოჰყინეს, რომ გურჯიჯას ენაზე ლაპარაკს თავი გაანებთ, თორემ დღეს თუ ხვალ რუსი მოვა აქ, ტბეთს აიღებს და მაშინ ვინც კი ქართულად იტყვის რასმეს, იმას უეჭველად გააქრისტიანებენო. შავშელთ დიდად ეშინოდათ ამისი და ამიტომ ყოველი შავშელი თავის შვილს მხოლოდ მაჰმადიანურს ლაპარაკს და წერა-კითხვას ასწავლიდა. ასე და ამ რიგად შავშეთში ქართული ენის ძირიანად ამოვარდნის დრო 1840 წლიდან იწყება.

V

დევესქელის ხეობის გამაჰმადიანება.

(საამბობია სოფ. ჰეტრუელას მცხოვრებ ქართველ მაჰმადიან ეუბასაგან, ამის მოხუც მამის და სხვათა მაჰმადიანთაგან).

დევესქელის ხეობა სქევს ლივანაში, იგი ლივანიდან აღმოსავლეთ-სამხრეთით მიემართება. შენიერი ხეობა არის, მეტად ცუდი გზები კი აქვს. დევესქელის ხეობაზე ადრე ოცზე მეტი სოფელი ყოფილა. ეხლაც ამდენივეა. მაშინდელ დევესქელის სოფლის ხალხთა კარგ ეკკლესიად პეტრულის პატარა ეკკლესია ყოფილა. ამ ეკკლესიის გვერდით წელიწადში ერთხელ ხალხი შეიკრიბებოდა და ლოცვას და ღებინს გადიხდიდა. დევესქელის ხალხი ძალიან მხნე და ყოჩაღი ხალხი ყოფილა.

ოსმალებმა ლივანის გამაჰმადიანების შემდეგ მაჰახელასა და დევესქელის ხეობის გამაჰმადიანებას მიადგნენ. მაჰახელმა ძლიერ იწინააღმდეგა. ბევრი სისხლი დაღვარეს, ამათვე მიჰბაძეს დევესქელის ხეობის ქართველთაც. ხალხი გაწყდა თითქმის, განახევრდა სოფლები, მაგრამ მაინც ვერა გააწყეს რა. ოსმალებსაც მოგებრდათ ჩხუბი და დროებით თავი დაანებეს. ხალხში მოიფინა ხმები, რომ ოსმალები ქართველებს აღარ ამაჰმადიანებენო. ყველანი ემადლიერებოდნენ მაჰმადიანებს.

მაღე დევესქელის ხეობა ხელ-ახლა გაიკსო ხალხითა. აქ ხალხი საქართველოდგან მოსულა, რადგანაც მათ შეუტყვიათ, რომ დევესქელის ხეობაში, სოფ-

ლებში ცალიერი სახლები ბევრგან არისო, გარდა ამისა საცხოვრებელი მიწებიც ბევრიაო. ამ ადგილებს ხალხი მით უფრო ეტანებოდა, რადგანაც აქეთ პურის მოსავალიც იკის. დევესქელი მალე გაივსო ხალხით, მოშენდა ისევ ძველებურად სოფლები და გამრავლდა ხალხი.

განვლო დრომ და ოსმალთა ხელ-ახლა დაიწყეს ბრძოლა და მეცადინეობა გამაჰმადიანების შესახებ. მალე დევესქელის ხეობასაც მოადგნენ. დევესქელის ხალხი შეიარაღდა, ხელ-ახლა ჩხუბი დაიწყეს, მაგრამ ძალი აღარ იყო. ოსმალთ დევესქელის ორივე მხრის ხეობათა გზები შეჰკრეს და სასტიკის ბრძანებით გამაჰმადიანება გამოაცხადეს. მეტი გზა აღარ იყო, ხალხი უნდა გემაჰმადიანებულიყო, თორემ ყველას ანიავება ელოდა. მალე სასტიკი ბრძანება გამოიცა და ხალხმაც იწყო გამაჰმადიანება. მთელი დევესქელის ხეობა გამაჰმადიანდა.

იმ დროს აქა იქ თითო ოროლა მღვდლები იყვნენ და ხალხს ქრისტიანებრ ალოცებდნენ, მაგრამ ამანაც დიდხანს არ გასტანა. მღვდლებს ღოცვები აღეკრძალათ და გარეკილ იქმნენ სხვაგან. ვინც გამაჰმადიანება ისურვა, ისინი აქ დასტოვეს. პეტრულში დარწენილა ერთი მოხუცი მღვდელი, რომელიც ჩუმად ალოცებდა ხალხს ქრისტიანულად. ეს მღვდელი მთელს დევესქელის ხეობის ეკკლესიებს ჰპატრონობდა და უფლიდა. ხალხი, რადგანაც ახლად გამაჰმადიანებული იყო, ამიტომ იმ მღვდელს საკმარისად პატივს სცემდა ყველა ემორწილებოდა მის სიტყვას. ხოჯებიც არ უშლიდნენ, რადგანაც იგი ბერიკაცია და დღეს თუ ხვალ მოკვდებაო. ასეც მოხდა. მოხუცი მღვდელი მალე გარ-

დაიცვალა. ამის შემდეგ დევესქელში მოისპო მთლად და სამუდამოდ მღვდლების რიცხვი.

თუმც მღვდლები აღარ იყვნენ, მაგრამ ხალხი მაინც ჩუმად ქრისტიანობდა და ლოკულო²და აქა-იქ ეკლესიებში, ნამეტურ პეტრულის ეკლესიაში. მოხუცი მღვდელიც პეტრულის ეკლესიაში მდგარა. სიკვდილის შემდეგ იქვე დაუმარხავთ ჩვენ ხოჯებს. ხალხის ჩუმს ლოცვებს და ქრისტიანულს წესებს ჩვენმა ხოჯებმა ჯეროვანი ყურადღება მიაქციეს და იგინი სასტიკად უკრძალავდნენ ქრისტიანებრ ლოცვას და აქა-იქ ეკლესიებში სიარულს, მაგრამ მაინც ხალხში ვერ სპობდნენ ქრისტიანობის სიყვარულის ნიშნებს. რამდენიც ისინი წინააღმდეგნი იყვნენ, იმდენი ჩვენები უფრო მაგრად და სასტიკად ასრულებდნენ ყველა-ფერს.

ამ დროში კი შიგა და შიგ ნამდვილი მაჰმადიანობის მექონი ქართველნიც მრავლდებოდნენ; ხოჯები მალე დარწმუნდნენ მასზედ, რომ ხალხს მალე ვერ დაუკვიწყებთ თავიანთ წეს-ჩვეულებასაო. მათ ითათბირეს და უკანასკნელ ინიღლეს ბათუმში, რომ დევესქელის მუსლიმანები ჩუმად ქრისტიანობენ და რა უნდა ეშველოს მათაო. ბრძანება მოვიდა, რომ რაც ძველი ეკლესიები აქვსთ, სულ დაუქციეთ და ხალხსაც სასტიკად აღეკრძალოს ეკლესიებისკენ სიარული და ქრისტიანებრ ლოცვაო.

ბრძანების შესასრულებლად მალე ჯარიც მოვიდა და ხალხს გამოეცხადა ბრძანება:

— მთავრობა გიცხადებსთ თქვენ, რომ დღეის შემდეგ ქრისტიანობის აღარა ილოცოთ რა, თორემ ყველას თავები დაგეპრებათ.

—ჩვენ მაჰმადიანები ვართ, თათრის სჯული გვიჭირავს, ამას სუფთად ვასრულებთ და სხვაც რომ ვილოცოთ, ამასთან ვის რა საქმე აქვს? მიუგეს ქართველთა.

—ეგ არ შეიძლება, ბრძანება ასე არის!—სთქვეს იქ მყოფ ხოჯა-მოღებმა.

ასევე მიუგეს ჯარის კაცთა და მალე განაცხადეს ხოჯებმა შემდეგი:

—აბა, ვინც ნამდვილი მუსლიმანები ხართ, გამოდით და პეტრულის ეკლესია დააქციეთ.

—ჩვენ თუმცა ნამდვილი მაჰმადიანები ვართ, მაგრამ პეტრულის ეკლესიას ვერ დავაქცევთ, ეს არ შეიძლება, იგი ჩვენს ძველებს გაუკეთებიათ ჩვენთვის და ჩვენ რას ვეშართლებით, რომ იგი დავაქციოთ?

—არ შეიძლება, უნდა დააქციოთ, გაისმა ხმა მოლა-ხოჯებისა და ჯარისაც.

საქმე ძალაზე მივიდა, ხალხს ორგულობას სწამებდნენ: ალბად ნამდვილი მაჰმადიანები არა ხართ, რომ ამ ეკლესიის დაქცევა არ გინდათო. სულ ამ ეკლესიის ბრალია, რომ დევესქელის სოფლების ხალხი ჩუმი ქრისტიანობისა. ამის დაქცევა აუცილებლად უნდა მოხდესო. მოხუცებულ ქალებსა და კაცებს ძლიერ ეწყინათ თურმე, კინალამ ტირილი არ დაიწყეს, მაგრამ რას გააწყობდნენ, საქმე ძალაზე მივიდა.

მაშინ ქართველ ახალ გამაჰმადიანებულებში რამდენიმე კაცი გამოსულა და ამათ უთქვამთ:

—ჩვენ დავაქცევთ, ჩვენი ფიქრი ნურაფრის გაქვსო, ჩვენ ნამდვილი თათრები ვართ.

—კეთილი, სთქვეს ხოჯა-მოღებმა.

მალე მოზიდეს ბარი, ნიჩაბი, წერაქვი და სხვა იარაღები და შეუდგნენ ეკლესიის დაქცევას. ერთი

ხოჯა წინამძღვრობდა ამას. ერთმა გათათრებულმა წერაქვი აიღო, ავიდა ეკკლესიის თავზე და დაქცევა უნდა დაეწყო. ამან პირველად წერაქვი ჯვარს დაჰკრა, ჯვარი მოვარდა. მაგრამ თვით დამკვრელიც ვერ დარჩა იქა, ისიც უცბად გადმოვარდა ძირს, კინალამ მოკვდა. ხალხმა იყვირა:

— ღმერთი არ ყაბულობს მის დაქცევასაო.

— ჩვენ დავაქცევთო, იყვირეს მოლა ხოჯებმა და ახლა სხვა თათარი აგზავნეს მალლა გუმბეთის დასაქცევად, მაგრამ ვერც ამან მოახერხა, ამასაც იგივე დღე დაადგა, რაც პირველს. ერთიცა და მეორეც ავადმყოფი წაიყვანეს შინა და ლოჯინში ჩააწვინეს. ერთს ამათგანს იმ დაქცევის დროს რაღაც ნივთი ეშოვნა საეკკლესიო და წამლები ავად გახდა თურმე და ძლიერაც შეწუხდა. ერთ ღამეს ასეთი სიზმარი ნახა ამან:

— მე თქვენი ძველების ხელით ვარ გაკეთებული და გამშვენებული, ჩემში თქვენი ძველები ლოცულობდნენ და დღეს კი თქვენ მე მქუცავთ, და მაქცევთ. რას მემართლებით? რა დამიშავებია თქვენთვის? ჩემი ნივთი ჩემს გვერდით მაინც იყოს! ჩემი სიტყვა შეისმინე, თორემ ბოლოს ერთობ. შეგანანებ. კარგად არ გახდები.

ავადმყოფმა სიზმარს ყურადღება მიაქცია, საჩქაროდ გაიქცა, ის ნივთი მიიტანა და ეკკლესიის გვერდით დასტოვა. ამის შემდეგ ის ავადმყოფი ძალიან მალე მოიწია. ხალხი გაოცდა ამაზე. ერთ კაცს კიდევ იქიდან რაღაც ქინძისთავი წაეღო, მეორე-მესამე დღეს ავად გამზღარიყო და შემდეგ გაგიჟდა კიდევ. მერე სიზმარი ენახა და პეტრულის ეკკლესიის ჩვილი შეეტყო, რომ ნუ მაქცევთ მაგრე და ნუ მქუცავთო. მან

ის ქინძისთავი საჩქაროდ მიიტანა იქ და დასდო, რის მეოხებითაც იგი მალე მორჩა. ამაზე ხალხი ერთობ გაჰკვირდა.

უკანასკნელ ყველანი დარწმუნდნენ მასზე, რომ ამ ეკკლესიას ძალა ჰქონიაო, და ამიტომ მას ნუ დავაქცევთო, ხალხიც ამას ითხოვდა. მოლა ხოჯებიც დარწმუნდნენ ამაზე და მის დაქცევას თავი დაანებეს. მერე აქ მომსვლელ მაჰმადიანებსაც არ უშლიდნენ ლოცვას, ხალხიც დიდხანს იარებოდა სალოცავად, მაგრამ უკანასკნელ ესეც დაივიწყეს, რადგანაც მაჰმადიანობა წმინდათ მტკიცდებოდა აქედ.

ჩვენ გავმაჰმადიანდით, ღღეს ნამდვილი მაჰმადიანები ვართ, მაგრამ ამ ეკკლესიის ამბებს კი არ ვივიწყებთ და მას ერთ კენჭსაც არ მოვაცლით. ვინც რამეს წაიღებს მისგან, ჩვენში ნათქვამია, რომ იგი კაი ღღეში არ ჩავარდებოა. სწორედ ამის მიზეზი გახლდათ, რომ 1890 წლებს ჩვენმა თათრებმა ამ ეკკლესიას კარებიც გაუკეთეს და შეუბესო. ამ ეკკლესიაში აქაურებს ჩუმი ლოცვა 1830 წლებამდის ჰქონიათ. დევესქელაში სრულიად ქრისტიანობის ნიშნების მოსპობის დრო სწორედ ამ წლებს მიეწერება.

VI

შავშუთისა და აჭარას გამაჰმადიანება.

(ნაამბობი აბდულ ეფენდი შაქელაძისგან).

შავშუთი მიტომ გამაჰმადიანებულა, რადგანაც ამაზე წინად გოლა გამაჰმადიანებულა, ერუშეთი, თორთომი და თავსკერი (თაოსკარი); ამათ შემდეგ ჩვენ

გავმაჰმადიანებულვართ. ახალციხე ამ დროს უკვე გამაჰმადიანებული ყოფილა. ფოცხოვს და ქვაბლიანსაც ცოტათი წინად დაუწყეს გამაჰმადიანება; იქ ხალხი არ თათრდებოდა, ბევრი აქეთ-იქით გაიქცნენ, სოფლებში ბევრი სახლები ცარიელი დაშთა. იქ ოსმალმა თათრები მირეკა და დააყენა, ბოლოს იქაურნიც გამაჰმადიანდნენ, მოსულ ხალხში აირივნენ და თავიანთი ენა დაჰკარგეს. ჩვენ ცოტა ხნით მათ შემდეგ გავმაჰმადიანდით.

ბერიკაცებისაგან გამიგონია, რომ შავშელნი მეტად ლაჩარი ხალხიაო, რასაც ეტყვი, იმას დაგიჯერებნო. ოსმალის მათ ძლიერ ეშინოდათ. იგინი მალე გამაჰმადიანდნენ და ცდილობდნენ, რომ ჯველაფრით ოსმალებს დაჰგვანებოდნენო. ამიტომ ოსმალნი მათ არ ვნებდნენ, ქართულიც მიტომ დაივიწყეს თურმე.

აქარელნი კი ასეთი არ იყვნენ. ესენი ოსმალებს ასი წელიწადი ებრძოდნენ ქვეყნის დაჰკერის დროს, მერე სჯულის გამოცვლის გამო ჰქონდათ ჩხუბი, ხოცვა, ჟლეტა-წყვეტა და სისხლის ღვრა. ყოფილა ისეთი დრო, რომ ესენი ოსმალოს სისხლს დაღვედნენ ომის დროს და ნამეტურ მაჰახლელნი. ამათ მოაბეზრეს ოსმალნი; იგინი ვერას აწყობდნენ. ამ საუკუნეშიაც აქარელებმა ოსმალნი კინალამ გარეკეს აქედან, ომი ასტეხეს და ოსმალოს ბევრი ჯარის კაციც მოუკლეს. ოსმალმა დიდის ტანჯვით და შრომით გაათათრა აქარელნი, მაგრამ სრულიად მაინც ვერ მიიმხრო თვისკენ, ამათში ქართული ენა ვერ მოსპო. მცირედაც ვერაფერი ავნო.

ოსმალებმა აქარელებს ბევრნაირად დაუწყეს პატივისცემა, სულთანს თავის მცველებად ყოველთვის აქარელები ჰყვანდა და მათში ზოგნი თაშობამდისაც მიაღწევდნენ. აქარელს რომ ესურვა ოსმალოს სამსახურში შესვლა და რამე ადგილის შოვნა, იგი მალე მიაღწევდა თავის წადილს, რადგანაც ოსმალთ აქარელებისთანა ყოჩალი ქვეშევრდომი იშვიათად ჰყვანდა, და ამიტომ აქარელებს სიამოვნებით აძლევდნენ უპირატესობას. ამ უპირატესობის მინიჭებით აქარელი აღწევდა თავისს მიზანს, იგი ხდებოდა სადმე მთელი მაზრის უფროსად, და იქიცი შუაგულს და განაპირს ოსმალოს ხალხსა და ქალაქებში. ყველა ეს პატივსაღები მხარეები ოსმალთაგან აქარელთათვის იმ მიზნით იყო შემოღებული, რომ ამ ოსტატობით და აქარელების დაუფავებით აქარაში მაჰმადიანობა მტკიცე ნიდაგზე დამყარებულიყო, აქარელი ოსმალოს ერთგული გამხდარიყო და, როცა საჭირო იქნებოდა, მაშინ იგი დაუზოგავად გამოსულიყო ბრძოლის ველზე მტრის წინ საომრად. ოსმალთა მიაღწიეს თავიანთ წადილს, აქარელებს ქართული ყველაფერი ამოაკალეს, სული, გული, გრძნობა და ხასიათიც კი, მხოლოდ ვერ ამოაკალეს ქართული ენა და გონი. ამის ამოცლას ისინი მალე ვერც მოახერხებდნენ, თუმცა 1850 წლების შემდეგ აქაც იწყეს მედგრად მოქმედება და მოღვაწეობა ქართული ენის წინააღმდეგ.

ო დ ე ლ ი ა

(ნაამბობი ტუპამ ბეგ შარვაშიძისაგან)

ოდელაია კაცის ხსსულა. ვისც კს სხელა რქმეკაა, ის კაცო მეტად კარგი კაცო უთთილა. ქვეყნის ერთკულა, საწყალი ხალხის დამხმარე. ეს კაცო რთცა მოკვდა, ხალხს დიდათ იკლთვა, მწუხარებათ აღივსნენ. დამარხვის დრას უკვლა მას ტირილდა და აშობდა: ოდელია, ოდელია, რათ მოკვდი, რად დაკვაობლეო, და იმ დღადგან ერში დარსენილა ჩვეულებათ ოდელიას ხმარება.

VII

ზრდანუგის; ლაფანას, შავშეთას და ამერხევის
გამაჰმადიანება.

(ნაამბობი შავშეთის სოფლის გარეილუფში, შავშეთას, ჯვარკის და ივეთის მცხოვრებ მოხუცებულებათაგან.)

ქართველები გათათრების დროს მაგრად იდგნენ. ამათ ოსმალთ მორიდება არ ჰქონდათ. ოსმალთს შიშს ესენი არ ემორილებოდნენ. ერთი სოფლის ხალხი მეტად უარს იდგა გამაჰმადიანებაზე. დიდროკან თათრის კაცებს ასე უთხრეს:

— გინდ ე ყელები დაგვქერიოთ, გინდ ქოროხში ჩავგყარეთ და გამაჰმადიანება კი არ გვინდა. ვერ გავმაჰმადიანდებით!

— ჩვენ გავამაჰმადიანებთ, მაგის ფიქრი ნუ გაქვსთ, ბევრს თქვენისთანებს უთქვამთ, რომ არ გავთათრდებითო, მაგრამ ბოლოს გათათრებულან. მიუგეს ოსმალთს დიდმა კაცებმა.

—ჩვენგან ეგ არ იქნება, ნუ ელით მაგას! ჩვენ ჩვენის ძველებისაგან ფიცი გვაქვს მიღებული, რომ ჩვენ იმათ სჯულს არას დროს არ ვუღალატებთ. მიუგეს ქართველთა.

—მაშ ეგ არის თქვენი პასუხი, არ მაჰმადიანდებით რალა? ბოლოს ინანებთ. ჩვენ ძალით გაგამაჰმადიანებთ და თქვენი უარი უბრალოდ დაშთება.

—ვნახავთ. მაგრამ გეტყვით იმას, რომ ასე იქმნება თუ ისე, ჩვენ მოლა-ხოჯა-მეითებს ვერ დაკემორი-ლებით. პირველ გამაჰმადიანების დროს ქართველნი საერთოდ მეჩითხ უწოდებდნენ სენის სალოცავთ, რასაც დღეს ჯამე ეწოდება. ოსმალნი ასე უწოდებენ „ჯამეს“.

ოსმალნი შეუდგნენ გათათრების საქმეს და მალე ამ ცნობილ სოფლის ხალხსაც დაუწყეს გამაჰმადიანება. ესენი დიდად გაგულისდნენ, გაჯავრდნენ. ჯავრთან ძალი არ შესწევდათ, თორემ ოსმალებს კბილებით დაჰგლეჯდნენ. ამათაც მალე წაუხდათ საქმე. რომელი სოფელიც ამათ ამაგრებდა და დიდა მეგობრობას უწევდა, იმ სოფლის ქართველთა იწყეს გამაჰმადიანება. რაუდენიმე ხნის განმავლობაში იგინი მთლად გამაჰმადიანდნენ და იწყეს მაჰმადიანურად ლოცვა. ბევრნი კი გამაჰმადიანების შემდეგაც ქრისტიანობდნენ ჩუმაღ.

ფ. ჭ.

(შემდეგი იქნება).

სოფელი წეკა,

წვევლები, მათი ვინაობა

ღ
თავგადასჯალა.

(გაგრძელება *).

„ელიობას“ და „კახინჯრობას“ საერთო პურის ქამა იცოდენ საყდრის გალავანში. ღვინო ხატის მამულის იხარჯებოდა, მაშინ დასძახებდენ: „ოკრიალე, ჰო! მარჯვე, მარჯვე, ბიჭებო!“ კაცი კაცზე შედგებოდა, ჩაებმოდენ ორ სართულიან ფერხულად და უვლიდენ ერთი ზედა-გორით საყდარს. ქალებიც ერთ წყებად ჩაებმოდნენ ფერხულში და ისინიც უვლიდენ და იძახოდნენ „ოკრიალეს“,

ნო წლის კაცები ბურთაობდენ, „ქალაქობაში“ სხდებოდნენ, კიდაობდენ და რას არ ჩადიოდნენ!? ახლა კი პატარა ბავშვაც საფიქრებელი გაუწნდა რალაც, და იმ კვირტშივე ჩიავდება, წუხდება. დიად, სულ სხვაგვარ ცხოვრებაში შევიდა ხალხი. ახალი დრო დადგა და ალს კვამლი თან მოჰყვა.

ეს საყდარი შიგნი მორთულობით და შენობით სოფლის კვალობაზე ძალიან კარგია და მდიდარიც. საკურთხეველი თამარ დედოფლის დროის არისო, და მოწითულია შიგნი ფერად-ფერადი სურათებით. აღმო-

---

*) იხ. „კრებულა“, № 1.

საელეთისკენ ცაში ხატია დიდი თავი და მისი შესაფერი აგებულება. მისი თვალები ყველგან ხედავენ მლოცველს, საიდანაც-კი თვით ის სურათი მოსჩანს. მართალია ჩამოფშვნილია და წაშლილი მხატვრობა, მაგრამ კიდევ ამოიცნობს კაცი, აზრით მიხვდება, რომ ეს მაცხოვარი უნდა იყოსო. სხვა სურათები მის გარეშემო უფრო პატარები არიან მასთან შედარებით. ეს ნაწილი საყდრისა აშენებულია პონტიკოს ქვით. გადმოცემა ამბობს, რომ საყდრის ცაში ეწერაო: „ოსი ყმა ჯაჭვაძეო“. როდესაც ამ გძელ საყდრისთვის ცალი გვერდი უნდა ჩამოერთმიათ, რომ მიემატებინათ შენობა, მაშინდელ იმერეთის ეპისკოპოზს გაბრიელს მაჰავარიანები წინააღმდეგობოდენ. წარწერილი წაიშლება და ყმები დაგვეკარგებაო... მაგრამ მაინც ვერას გახდნენ.

აწინდელ საკურთხეველში არის ერთი ხატი „სენის წმინდის გიორგისა“; ფიცარზე კარგად არც კი აჩნია სახე. ეტყობა, რომ ძალიან ძველი უნდა იყოს. როდესაც უნდოდათ ხატზე გადაცემა ან ტყის ქურდის, ან საზღვარზე მოცილესი და სხვ., წაასვენებდა მღვდელი იმ ხატს და ბუკების ხმაურობით გაჰყვებოდნენ. დიდი და პატარა მოციქვოდა. თუ დამნაშავე იყო ვინმე, უნდა ხატის წინ აღეარა. დღეს ეს ჩვეულება, როგორც მრავალი სხვა, გადავიდა. ბუკი საუკუნოდ დაყუმდა, ის ბუკი, რომლის ხმაზედაც ხალხი უნდა გამოცვენილიყო სულ ძველ დროში სამშობლოს დასაცავად და მერეც მთელ თემში ოჯახზე კაცი უნდა გამოსულიყო თუ ხიდის საკეთებლად, თუ გზების გასაქრელ-გასაწმენდად და სხვ. ვინც არ გამოვიდოდა, მას დაარბევდნენ, თუ საციქველს არ გამოიტანდა.

დღეს გზების საქმე სოფელ წვეაში მეტად ცუდ მდგომარეობაშია, ორი მთავარი გზა ორივე დაქცეულია. ულევის შარა, წვეის ერთ კუთხეს ხვდება და ისიც ზამთრობით ლაფით არის სავსე. მეორე არც ზამთარს ვარგა და არც ზაფხულს, საშინლად დარღვეულია, ნიაღვრებისაგან ღელეებად გათხრილი და დაქცეულია. აწა ურმით გავლაც მეტად ძნელია. ხიდი ხომ აღარ არის მდ. ძირულაზე და უგზოობით მთელი წვეა დამარჩვალა. ისედაც საწყალი და გაპირვებული ხალხი ზურგით ზიდავს ნაყიდ სიმინდს ზესტაფონიდგან. ურემს ვერ ატრიალებს.

შევიდეთ ელა წვეკელ გლეხის ოჯახში. ჯერ უეჭველად გლეხს შემორაკული აქვს ეზო, ხშირად ეზოს იქვე მოსდევს გარემოც (სახნავ-სათესი ადვილი). ეზოშია მარანი საწნახელით, თალარით და სხვა. აქვეა ქურის თავი ორშიმოთი, ძელბრით, ორხელით და სხვ., სპექელი, ზვინი, სალორე, საქათმო და სხვ.

სახლი ხშირად ოღურია, უფრო ნაკლებად გძელური, ოთახ-მოდკული და იშვიათად უოთახო. სახურავი კრამიტისა აქვს, იშვიათად ყავარისა და ჩალის. ისლის სახურავი კი არაა არის. მარანს შიგა და შიგწალამით ხურავენ. უმეტეს ნაწილად სახლი ორსართულიანია: ქვეშ პალატი აქვს ქვითკირის, ანუ ალიზით აშენებული, ყორე, მაღლა ხის შენობა წინ ეზოსკენ დერეფნით და უკან გადამდგარი აივნით. ამ დერეფანშია სახლზე მოწყობილი ოთახი. ოთახი გამერულია, ძირს დატყეპნილი მიწაა და უეჭველად შიდ ბუხარია. აქ აწყვია ბარგი (ქვეშ-საგები, ზესახურავი: მუთაქა, ბალიში, ლეიპი, საბანი და სხვანი), სკივრი, ტაშტ-თუნგები— ეს არის სასტუმრო. გძელური სახლი საზოგადოთ დი-

დია, გაუმერძავი და შუა ცეცხლიანი, კერიაიანი; ზესხვენზე ჰკიდია რკინის საქვაბე. მალლა, ზესხვენში, კვახებს ინახავენ და საფაფურში სახლის კვამლის ასასვლელია დატოვებული. ერთი მხრით მთელი სახლის კედელზე გაკრულია ლოვინი და მეორე გვერდის კუნჭულში თაროა თავის მოწყობილობით: დერგებით (თუ მწნილითაა საესე, თუ ყველია შენახული შიგ და სხვ.), ქოთნებით, კეცებით, გობ-საყრით, ორომით და ათასი სხვა რამით. თაროსთან თახზაში საქმელია, ჭიქები, ჭინჭილები, კულა, დანა და სხვ. შუა ცეცხლის ერთ გვერდზე კერაა წაზოდვილი ქვის. კერა წინ სობანეში დაგებული ჯვალაზე, თუ ქილობზე და თუ ფარდაზე სხედან ხნიერები, კერის ძირში კი სხედან ბავშვები. აქ სართავზე, ან წინდის ქსოვის დროს დედაბერი, ან ბერი-კაცი ქალამნის კერვის დროს, ზამთრის დიდ ღამეებში მოუყვება ხოლმე ბავშვებს ზღაპარს და ბავშვებიც ჩამწყვირებულნი, სულ-განახულნი უგდებენ ყურს. სახლს გადასაკიდებლებში და კედლებში (სადაც კედელი და სახურავი შეიყრის თავს) ჩალის კონები აქვს ჩატენილი ზამთრის ქარ-ბუქის დასაკავებლად. ქარიც ჩადის, ფოთლებს აშრიანებს, აზუზუნებს, აქა-იქ შემოცრის ხოლმე ვერცხლივით მტვერს თოვლისას და ცივად დაისტვენს ხოლმე. ბავშვები უგდებენ ყურს და კანკალებენ—ავი სულელები ჰგონიათ.

ძირს, პალატში აზიან პირუტყვები: ძროხა და ხარი. ცხენი აქ ცოტაა. აგრეთვე ცოტაა ცხვარიც, ბევრია ვირი. აქ პირუტყვის შენახვა ძვირად ჯდება. საბალახო იშვიათია და სულ შინ უნდა ჰყავდეს პატრონი დაბმული. ცივ-ყინვიან ზამთარში ამ პალატში უფრო ჩადიან და პირუტყვებთან ერთად თბილად ცხოვრობენ;

რასაკვირველია, სიმყარეში. აივანში ზოგან დვას საფეიქრო, საქსოვი, „დგიმ-სავარცხელი“. აქ ქალები ქსოვენ შალს, სამოსელს და სხვ.

აქაური ქალი ძალიან ვერ დაემდურება ბედს. იგი. ისეთ მდგომარეობაში არა ჰყავს ქმარს, როგორც მაგ. რაქაში, სადაც ქალები ფქვავენ, თესვენ, მკიან და სხვ. აქაური ქალის მძიმე საქმეა მხარზე ჩაფით წყლის ზიდვა წყაროდან, იჯრის მზადება შუა-ცეცხლზე, ყანაში სადილის მიტანა კალათით და ხვნის დროს ხარების წინ გაძღოლა. მაგრამ იგი ამას მიჩვეულია. კანი შემოეკმევა, ერთ დღეს რომ უსაქმოდ დარჩეს. ამიტომაც აქაური ქალები მამაცები, ჯან-მრთელები არიან. ქმარსა და შვილს თავზე დასტრიალებენ. ცოლ-ქმარი ყოველსავე ოჯახის საქმეს ერთად სჯის და სწყვეტს. ერთი რამეა აქ სამწუხარო: შეამჩნევს კაცი, რომ ოჯახის მამა ყოველივე კარგს იჯრაზე თავისკენ იღებს. კარგს ღვინოს ათს ჭიქას რომ თვითონ დაღვევს, ერთსან ორს არგებს ცოლს და აგრეთვე შვილებს. სისუფთავე ძალიან უყვართ ქალებს, მაგრამ მთელ იმერეთში მხოლოდ იქ არის აბანო, სადაც სასარგებლო მადნეული წყლები არის. რეცხა, კერვა, ეზოს სუფთაობა—ქალის უპირატესი საქმეა. სტუმრის მიგება, თავაზიანი და ზრდილობიანი ლაპარაკი—ყოველივე მოსაწონარია. წერა-კითხვა საკმაოდ არის მათში გავრცელებული. ბევრი პატარა ქალწული სწავლობს ეხლაც სასწავლებელში. ახალ-გაზრდა ქალიშვილები უფრო ახალ მოდებს მისდევენ. ქუდებს ისკუბებენ თავზე და თუ არ „წვირუსულებს“, ისე კარგი ლაპარაკი არ გამოუვათ, როგორც ჰგონიათ. განათლებაში მიიღებენო, ჰფიქრობენ.

მაგრამ ეს ხომ საზოგადო მოვლენაა ჩვენი დროისა მთელ საქართველოში.

ებლა ვიკითხოთ: ვინ არიან წვევლები? ვინ იყო „ოსი ყმა ჯაჭვამე“? ვინ არიან დიდი ოთიას-შვილები? გადმოცემაა, რომ თამარ დედოფალს სვანეთიდან გადმოუვლია შქმერის მთაზე, გამოუვლია „ულევი“. ამ ვაკე, დაუსრულებელ სერ-ტრიამელისათვის გაულეველი უწოდებია და სრული „ულევი“ დარქმევია. განაპირეს ვუწითო და დაურქმევიათ ჩვენი სოფლისთვის „წვეა“. ჩვეულებისამებრ აუშენებია საყდარი პონტიკოს ქვისა. ჩაუმწკვივრებია ქვის სატეხამდე ამ ქვის საყდრის საფუძველბალავერიდან ჯარის-კაცები (სოფ. მირონ-წმინდამდე) და მათ ერთი მეორისათვის უჭლევიათ ქვა. სამ დღეში აუშენებიათ მთელი საყდარი. მაშინ დაუტოვებია თვის მხლებელთაგან აქ სამი ყმა, ეკლესიაზე შეწირული: ერთი ოსი ჯაჭვამე, ერთი თათარი ებანოიძე და ერთი ცლეკი ზიბზიბამე. ამ გადმოცემის მთქმელი 135 წლას მოხუცია, რომელსაც ჩვენი დროის მამლის ყვილიც არ ესმის და სუნთქავს ისევ ძველი ქართული სულიერი ცხოვრებით, როსტომა გაიფილაძე, და ამ გადმოცემის სინამდვილეს ასაბუთებს მით, რომ იმ ხასის აწინდელი ჩამომავლობა ნამდვილი ოსის ხასიათისაა: ჩქარი, მკვირცხლი, მაზუპარა, მოუთბენელი, მეტი ფიქი და კილოც ენის ოსისას წაუკავს როგორც აგებულობა. ზიბზიბამეებს ხომ პირ-წმინდა ლეკების გამომთქმელობა აქეთო და ხასიათიც ველურისა, სახე-ჯმუხი და აგებულებაც თავისებურიო. ებანოიძეებს, ვერ უყურებ, როგორ ტკბილი და თავაზიანი ქცევა-კოფა, ნაზი მიხრამოხრა და მოქნილი ენა და ლაპარაკი აქეთო და სხვ. ეს თვისებები ამ სამი გვარისა მეც მეჭაშნიკა, მაგრამ

7 საუკუნის შემდეგ გამოჰყვებოდა მართლაც თუ არა, — ეკლესიისათვის და მისი მოსახრება-ცოდნისათვის მიმინდვია. — შეუწირავს ეს სამი ყმა ამ ეკლესიისათვის და შიგ ეკლესიის ცაში ყოფილა მიწერილი „ოხი ყმა ჯაქვაძე“-ო. ს. წევაში დასახლებულა ორი, ლეკი ს. სანახშირეში, ებანოძე-კი ს. ლაშეში დასახლებულა (ს. წევას და ს. ლაშეს შუა პატარა ს. აქარაა). დღესაც ეს სამი გვარი ამ ეკლესიის შემავალი არის, სასაფლაოც საერთო აქვსთ აქ უხსოვარის დროიდან. ხოლო ოსის ჩამომავლობაა მრევლი. აი, ეს ოსის ჩამომავლობა ერთ დროს ერთ ობოლ ბიჭზე დამდგარა. მიზეზი ომიანობაა, რამე სახადობაა, შიმშილობაა — ამისას არას ამბობს გარდმოცემა. ამ კინალამ გადაშენებულ გვარეულობის ერთადერთი ნორჩის ქვრივი დედა ეთხოვა ლაშელ მანჯავიძეს და ობოლიც თან გაჰყოლოდა. ამ ბიჭს ბედად შეხვდებოდა დიაკვნობა ამ სოფლის და სხვ. მებატონის საკარის ეკლესიისა. ეს მებატონე თავადი ყოფილა დაბუა. ამ დაბუას ეწიზმრა თურმე წევის ეკლესიის მღვდელი. ეს მღვდელი თხოვდა: წევის წმინდა გიორგი, ჩემი ყმა გყავს ობოლი ბიჭი და დამანებერო. მიუხშირა თურმე სიზმარმა და მოსვენებას აღარ აძლევდა. ბოლოს გაუტყდა მოძღვარს. დიაკონისთვის არასფერი იყო დაფარული, მაგრამ, ვაი თუ რამე ხიფათს გადაეცოდოვო, იყუჩა. რაღა თქმა უნდა დედას და მეზობლებსაც მიაღუმებდნენ; მაშინ დაბუაც მძიმე ფიცით დაჰპირდა მანჯავიძე მღვდელს, თავის მოძღვარს, „გააზატებას“, თუ იმ სადაო ბიჭს ამოუჩენდა, და იმ ბიჭს დაჰპირდა, თუ გამოწნდებოდა, წევაში დასახლებას ეკლესიის ყმათ, თითო წყვილს ყოველივე ორფეხის და

ოთხფეხის მიცემას, სახლ-კარის გაწყობას და სხვ., აგრეთვე თავის ათ გაღიაში, რომელსაც ამოირჩევდა, ცოლად მის მითხოვებას. მაშინ იჩინა თავი ამ დიაკონმა. დაპირებისამებრ უნდა ამოერევინებია ათ გაღიაში ერთი. ერთი გაღია ჰყავდა მეტად კარგი და არ ელევნებოდა. ამისათვის ეთქვა მას, შენ ნუ მოირთვებიო. მოიხმო დიაკონი დარბაზში, ანახვა ჩამწყობებული გაღიები. დიაკონმა მოურთველი აირჩია. ეწყინა ბატონს, მაგრამ ფიცს ვერ უღალატებდა. აუსრულა ყოველივე და დაასახლა ს. წვევაში ეხლანდელ ბაზრის სამხრეთ-აღმოსავლეთისაკენ, იმ ადგილას, რომელსაც ეწლაც უწოდებენ „სადიაკვნოს“. ამ დიაკონს ისეთი გაბუძვული ბალანი ჰქონდა თურმე, რომ „ოთხი“ კაცი შეიჩრდილებოდა, გაჩეჩილი გეგონებოდა და უძახოდენ თმა-გაჩეჩილა დიაკონს. მის შვილს და ნაშიერს ჯაჰვადების მაგიერად „გაჩეჩილაძეები“ დაერქვათ. მღვდელსაც აუსრულა შეპირება ღაბუამ. მას აქეთ სულ „აზატი“ (თავისუფალი) ყოფილან მანჯავიძეები, ვინც კი ყოფილა იმ მღვდლის შთამომავლობა.

აი, ამ თმა-გაჩეჩილის ჩამომავლობა დღეს მთელ წვევაში მოდებულა. სულ მცხოვრები წვევაში 190 კვამლი (130 კვამლი სახელმწიფო და საფოსტო გადამხდელია და ბევრი ვაჭარი მეორე გილდისა, რომელიც მას არ იხდის) გადამხდელია დანარჩენი ვაჭრები არიან. ორას კვამლამდე იქნება მარტო იმ ოსი ყმის ჯილაგი წვევაში, რომელიც დარჩენილია, და ერთი ამდენი ჯერ დღეს რომ ვიცით, გადასახლებულა თუ კახეთში და თუ ქვემოთში, რომ ძველებური გადასახლებულები არ ვიანგარიშოთ, რომლის ცნობაც აღარა აქვთ თანა-მოგვარებს. კახეთში ბევრია გაჩეჩილაძე

ჯაქვადის გვართ. ესენი ერთ-თავად ბატონ-ყმობის უსამართლობას გაქცვიან. სივიწროვის გამო უფრო ქვემო ქვეყნისკენ ესახლებიან ხოლმე. დანარენი 60 კვამლი გელაშვილია, ჰამკვეტადე, და თითო-ოროლა სხვა გვარი. ორი კვამლი ყოფილა მთელ სოფელში ივანე აბაშიძის ყმა და სახელმწიფოთაა შერიცხული; სხვა სულ საბატონო ყმები იყვნენ ამ ბოლო ხანებში და ორი კვამლიდაა თავ-დაუხსნელი.

წვეის პირდაპირ სერზე სამხრეთისკენ გაფენილია სოფელი იღემი, სადაც ცხოვრობენ აზნაურნი მაქავარიანები. ეს გვარი, აზნაურებში ქებული, იყო გამოჩენილი ჩვენს სამშობლო ისტორიაშიაც. ეს მაქავარიანები იყვნენ წვევლების მებატონეები. აი, მათ როგორ ჩაეგდოთ ხელში წვევა:

დიდი სოლომონ მეფის დროს ქაიხოსრო მაქავარიანი ყოფილა წვეის და მის ახლო-მახლო სოფლების მოურავი. სოლომონ დიდს შეუწირავს, ვილაც გამოწირული გაჩეილაძეები ეკლესიისათვის და ამის საბუთიც ჰქონიათ გაჩეილაძეებს. როდესაც სოლომონ მეფე გარდაიცვალაო, მიამბო მ. გაჩეილაძემ გაგონილი, ქაიხოსრო მაქავარიანი 100 ცხენოსანი კაცით, ვისაც საბუთებს მიუკვადიანებდა, ჩაუდგებოდა სახლში და თხოვდაო. ეს საბუთები ჩუმ-ჩუმად აქლიეს გლეხებმა ერთმანერთს და ჰფარეს, სანამ შეეძლოთ. ამ ხანებში უმეფოობა იყო იმერეთშიო. სად ვის უნდა მოეძებნა საფარი და მშველელიო!? ბოლოს, წვევლებმა ეს თარეში რომ ველარ აიტანეს, წაიღეს საბუთები, ჩაუდგეს წვეის უძრავის წმინდა გიორგის უბეშიდაო (აქ სამია ძველი წმინდა გიორგის ხატი:—წვეისა, სენისა და უძ-

რავისა. ძველის-ძველი ხუცური ასოებით წარწერაც აქვს, მაგრამ ძნელი ამოხაკითხავია.) ეს რომ ქაიხოსრომ გაიგო, შევიდა საყდარში, გამოიღო ხატის უბისაგან საბუთები და სიხარულით სამჯერ გადაახტა ამოღებულ ხმალს და იძახოდა: ახლა კი მეშველა, წვევა ვიშოვნეო! ამ ხანებშივე ყოფილა ერთი გლეხი გაჭეწილადის დიდი ოჯახი, რომელსაც „მოლოქაშვილებს“ უქახოდენო. მოლოქაშვილები ძალიან მდიდარი ყოფილან. ეს სახლობა გამაგრებულა და არ დამორჩილებია მაქავეარიანებს, მებატონეებს. ამ ოჯახის ბატონი ყოფილა დავით მაქავეარიანი. მას ჰყოლია მეუღლე „ჯიჯავაძის“ ქალი. ეს ქალი ერთჯერ გამოსულა წვევაში და სწვევია მოლოქაშვილებს. დიდი პატივი უციათ. მაგრამ ქმართან რომ გაბრუნებულა, სულ გადატრიალებულა. ქმარი გაუქეზებია და მასაც მაშინდელი უკვე გადაკარდნილი ივანე აბაშიძის მამულების სახაზინო მოურავი ივანე მაქავეარიანი გაეზრახებინა: არაფერს დაგიკვირდებიან და უფროსი სესია მოლოქაშვილი გამიბაწრე როგორმე და მომგვარეო. მასაც დაეჭმებია. მოლოქაშვილები (როგორც თითქმის ყველა იმ დროის კაცი) სულ დაიარაღებული დაიარებოდენ, ყანაშიდაც იარაღი თან ჰქონდათ ხოლმე. დღესაც იწვენებიან ერთ ხეზე შეხორცებულ რიქს, ამაზე ეკიდათ ხოლმე იარაღიო. ვისაც ყანაში ხე არ მოეპოვებოდა, მას იარაღის დასაკიდებელი ორკაპი თან დაჰქონდაო. ივანე წამოსულა, გადაჭრილა ს. აჭარაში; იქ გაუქეზებია ერთი ნიორადე, სახაზინო გლეხი, რომ შენ ვერ დაგიკვირდებიან წვევის ეპკლე-სიაზე და ნაწირვებს ღლაბუცობაში გაუკარი სესია მოლოქაშვილს*) ხელებიო. ამასობაში მე იქვე მოგე-

---

* იშვიათია ჩვენში ვინმე, რომ ასახლებელი რამე არ ერქვას. ზოგს მურთაქას უძახიან, ზოგს კნაქას, ზოგს ფხალს, ზოგს ღვირძლს. ზოგს კანკს, ლობიოს, უწვევს, და სხვა.

შველები ჩემი ამალით და შევიპყრათო. ეს ნიორაძე ყოფილა ამ სესიას ნათლიის შვილი... მოლოქაშვილებს ძალიან გალობა ცოდნოდათ. რომ ეგალობნათ ეკკლესიაში და საყდრის გალავანში გამოაუღიყვენ, ეს სესია მისულა ხის მაღალ სამრეკლოსთან, რომელიც დღეს აღარ არის, სადაც თოფი როგორც სხვებს, ისე იმასაც მიყუდებული ჰქონებოდა და, როცა ის-ის იყო იღებდა, დაებლაუჭა ნიორაძე და შეუმავრა ხელები. დააპირა მიშველება ივანე მაჭავარიანმა, მოლოქაშვილის მამამ გადმოიღო თოფი და დაუმინა: გაჩერდი, თუ არა გაგაცივებო. დანძრეულიყო სესია მოლოქაშვილი და ორივე უკან გადავარდნილან მაღლად ამოთხრილ ნაგომურებში. ძირს ქვაზე დაუსხლავს თავი ნიორაძეს, ზედ მოლოქაშვილი დასცემია და სასიკვდილოდ დაჭრილიყო ნიორაძე. მაჭავარიანი გადავარდნილა, მოლოქაშვილებიც გადახვეწილან ახალ-ციხეში. ამ მომაკვდავ ნიორაძესთან მისულა მამა და უთხრობია: წმინდა გიორგის დაეჭიდე თუ შირონსაო?! (ე. ი. საეკლესიო ყმას ღალატობდი თუ მამის ნათლულსო) მიუტოვებია და წასულა შინ. მკვდარიც აღარ დაუტირნია.

მოლოქაშვილების ცოლ-შვილი რუსეთში გადასახლეს. სამი ვაჟ-კაცი, რომელიც ხელში მოიგდეს, ჯარის კაცად შეიწირა. ამათში ერთს თვალები დაქსებოდა და უკან გამოეშვათ. ახალციხეს მარტო სამს გაესწრო. როდესაც გაუგიათ ცოლ-შვილის დაწიოკება და ოჯახის დამხობა, გადმოჭრილან და შუა-დღისას გადუწვავსთ „ვაჭვეში“ (იღემის დასავლეთშია ერთი ადგილი) დავით მაჭავარიანის სასახლე. თვითონ დავითი, სადაც დღეს შორაპნის სადგურია, მის პირდაპირ სამხრეთით, სადაც ყვირილა და ძირულა ერთდება, მის

გაღმით რუსის ჯარი მდგარა, და იქ დამალული გადარჩენილა. ორი ძმა ახალციხეში მომკვდარა, მესამე ერუსალიმში წასულა ქრისტეს საფლავის სათაყვანებლად. იქ რომელიღაც ბაგრატიონის გვარის ბატონი-შვილი დაჰპირებია, შეგარიგებ დავით მაქავარიანთანაო, მოუტყუებია საქართველოში და გაუციათ. საბრალოთვის ციმბირში უკრავსთ თავი. ასე და ამ გვარად დაღუპულა 30 სული მოლოქაშვილებისა.

ამ მოლოქაშვილების დროსვე ყოფილა ერთი გაჩეჩილაქე კიდევ, სახელად ოთია, რომელსაც „დიდის“ სახელი დარჩენია ხალხში. ეს ოთია მართლაც მეტად წარმოსადეგი, თეთრ-ყირმიზი, ახოვანი „ყაძახი“ ყოფილა; უღვაშები უსურებამდე ჰქონია გადაგრეხილი და წვერს არ იყენებდა თურმე. დიდი ვაჭრობა ჰქონია გამართული იმ დროებში. რაქაში გადადიოდა, „ქედისის“ მთის ახლო-მახლოდან მოჰქონდა კაცობ თოხები. იქიდან ზურგის მოტანაში მუშას ეძლეოდა მაშინ მხოლოდ ერთი თოხი. თვითონ ამ ოთიას შვილს როტომას ზურგით 30 თოხი და სახნისი გადმოჰქონდა თურმე. ამ ოთიას მიჰქონდა „ახტალაში“ თუთუნის ცხენებით და იქიდან მოჰქონდა ზოდი-სპილენძი. ცკლიდნენ თურმე წონაზე. მაშინდელი ამ სიშორეს სიარული ძალიან საშიში იყო. ლეკები და ოსები იკლებდნენ მთელ სოფლებს და გზაზე ყაჩაღებად იყვნენ ხოლმე გამარაგებული. ძალიან თავზე ხელ-ადებული უნდა ყოფილიყო და მაგარი, შეუპოვარი გულის კაცი, რომ ამ სიშორეს ევლო საქონელზე. ამ გვარი თავწახსნილი ყაჩაღებისაგან მოსვენება არ ჰქონდა არც შინ და არც გარეთ კაცს. კაცებს, ქალებს, ბაღლებს, ხვადავს—არასფერს არ ზოგავდნენ რაც-კი მოხვედებოდათ

ხელში, მიირეკავდნ და ჰყიდდნ. რალა გარეშეები, როცა შინაურებიც, თითონ მებატონეები ჰყიდდნ თავის ყმებს და უფრორე ქალებს.

აი ლექსი, რომელიც ამბობს, თითქო სოფელს გარედ ქალის გაგდება და მერე და-ძმის ცოლ-ქმრად შემთხვევით შეყრა ყოფილიყოს მიზეზი ბატონ-ყმობის გაყრისა:

იყო ერთი და ზ მჰანი, და ბატონმა დააშორა,—

ბიჭი თავზე დაიყენა, ქალი სოფელს გააშორა.

ატი წლისა რომ შეიქნა ქალი საქმრად მიაყარა,

ბიჭი საცდლოდ მოიყარა,

ბატონმა დაქორწილა, მღვდელმა ჯვარი დაუწერა,

ცალკე ოთახი უშოვნა, აჭა, მოისვენეთ თქვენა.

ბიჭმა ტირილი დაიწყო, წმინდა სანთელი ანთო:

ღმერთო, გაათენე ჩქარა!

ქალმა სიტყვა მოახსენა, სიტყვებია ამისახანა:

დასაწუნი აუ ვიუაფი, როდის დაგატანე ძალა?

დასაწუნარი რადა ხარ, ტურთა ხარ და შეენიერი,

ღამაში და ეკლ-მადალა.

დაწმუნებით უნდა მითხრა სახელი და შენი გვარი,

მოეგარე უნდა მასწავლო რომელ მხარეზედაც არი,

— მე რომ არა შეავს დედ-მამა!

ვიუავით ერთი და-მჰანი და ბატონმა დაგვაშორა.

ბიჭი თავზე დაიყენა, მე სოფელს გადამაშორა.

დამეკარგა ჩემი მჰანი, ისიც არ ვიცი, *)

რომელ მხარეზედაც არი.

— დაო, ვაა ჩვენი ბრალი! ჩვენ ვყოფილვართ და ზ მჰანა.

იმ წამშივე გამოვიდნენ, გამოგდეს სახლის კარი.

*) ამნაირი ჩამატება ქართველი ხალხის ლექსთ-წყობაში ხშირია.

მღვდელ-მთავარსა განუცხადეს: ეს იყო ერთი ღაძმანი,
და ბატონმა გააშორა.

ბიჭი თავზე დაიყენა, ქალი სოფელს გააშორა,
ბატონმა დააქორწილა, მღვდელმა ჭვარა დაუწერა.
ხელმწიფემ დაასწუქრა, რადან ყოფილხანათ სწყადა;
თავზე გადასხა ჭვარა.

ბატონ-ყმაბის გაშორება მას უკან მოდევს აქამდე.

უფრო მძლავრად და გულ-სატყენად უამართლობის
გამოთქმა ძნელია.

ამ გვარმა უმართებულობამ ჯერ კიდევ ბევრით
აღრე სოლომონ დიდი, იმერეთის მეფეც, შესძრეს და
მან სასტიკად აღკრძალა მებატონეთაგან ყმების გასყი-
დვის უკუღმართობა, აი, ლექსიც:

ამოთქვი, ქალია, შეილო, ზირში არ გიდევს აფშარა:
სოლომონისთანა შევე იმეკეთში. არ დამჯდარა.

გახელდება, განაზდება, როგორც უირამი შაშხანა.
სოლომონ ბრძანა: იესო, რამაც რამ გამახინგო,
ის ჩემი მტერი მოშეკლას, მაცოცხლე და მარჩინეო. *)

სამი წლის ხმელი მამალი ხეს შევსვი ავაყიფლეო,
ქერივი ვახარე, თბოლსა, ბრმას თვალი აუუხილეო;
მწყემსი ვახარე მინდორში, ჩეროს ქვეშ მავაძინეო;
კოვას და ბიჭის მამაში მინდორში გაგახინგეო.
მაგ საქმისთუას, ერისთავო, რა საქმე მოგინდინეო.
მეხუროს ტისეს გაქებდენ, თქვილივით სამოვქვილეო,
შემოხინგული ტყვეები სულ ყველა აგიტირეო.

გარანცრა *)

რაც გამოდგა თავადები, ან ერჳს რა ვაწყენიეო.
ოქროს გვირგვინოსანი ვარ, არც ვარ ხელმწიფე მცირეო.
ამისა ავი კაცი ვარ: ტყვე არვის ვაყიდიენეო!
სადაც ავი კაცი იყო, გზა-შარას ამოვიკირეო;
მწყემსი გაუეში მინდორში, გრილოს ქვეშ მივძინეო;
სამი წლის ხმელი მამალი შხვეფებში ავაყიფლეო.... და სხვა.

რალა თქმა უნდა, მათის თავ-წახსნილობის მაგრად დაქერამ გადაჰკიდა მეფეს ერისთავები. ეს ღიღი საქმის და მაღალი განკარგულების მოსწავება იყო იმ ხანებში. ის უღრიდა ბატონ-ყმობის გაყრას, ამიტომაც არც ერთ იმერეთის მეფეს იმდენი ქება-ღიდება არ შეფრქვევია ხალხისაგან. სოლომონს ღიღი უწოდეს.

რალა თქმა უნდა, როცა შინაურები სააღებ-მიცემო ნივთად ხდიდენ ყმას, ოს-ლეკ-ჩერქეზებიც მიდიოდენ ხელის დამალულად და სათარეშო სადავლოთაც. აი, ერთი მაგალითიც:

სიღარბემუ კადამაგდო, ქართლში გაჰქვეყნა ქარაყანსა;
ქართლის მინდორში გავედი, გავრბა ნიაფ-ქარივითა.
მაკარაძემ ჩამიუფანა თავის უბი-შვილივითა,
წინ ოსები დამიხვედრა დაღესილი შუბებითა.
უკან ოსი გამომიღგა ბეჭებ-სქელი, კანკ-მაღალი.
ხანძახ დავეც, არ გავარდა, მაშინ მომწყდა ციკად წელი.
ხანჯალს რომ ხელი მოვისუცი, დმერთო, მომამართე ხელი.
უკან ხელემა წამიკრეს დაგრეხილი თასებითა.
ცაუ წყალშიდ რომ გამიუფანეს, ფუხს ვიდტევედი ხემს ტყავზედა:
დიდ იაღბუხს შემიყენეს, ტირილით და ქუნილითა;
ამიუფანეს, მიმიუფანეს მერალი ჩერქეზის კარზედა;
გვიცაის ხორცა მოხარშული ლანგრით მომადგა კარზედა:
— გიყურ, ეს ჭამე, თვარა წამებს მოტეგე ტანზედა.
— მე შაკას მაინც არა ვჭამ, თავიც მომიკეთათ ტანზედა.
რეინის შარვალი მომართვეს დამწვარ-დადაკულ კანზედა,
ხანჯალთურა დამადგეს ცაცოდვეილებულ თავზედა.

(მერე მაგ ოსების ჩამომავლობა კი იყო.) 32 წელიწადს ჰყოლოდათ ჩერქეზებს. 12-ჯერ გაეყიდნათ. გაე-

მაჰმადიანებით და ქალიც ეთხოვინებით, მაგრამ როგორც კი დრო ხელთ ეგდო, გამოპარულიყო სამშობლოში. სამი შვილიც დაეტოვებია, ცოლიც და 32 წლის ნაწვეა-ნადაგი ბინა-მიდამო და სხვ. დადევნებია. დამე უვლია და დილით მალულ-მალულ თუ ტყეში ვერ ივლიდა, ხის ფულუროებში იმალებოდა ხოლმე. დამპალი ძერა უპოვანია ორი კვირის მშვიერს და შეუქამია. მოსულა წვეაში ეს გოგია გაჩქილაძე, რომლისთვისაც გოგია თათარა დაურქმევიათ. იმდენად მძლავრია სამშობლო სოფლის და ხალხის სიყვარული! სამშობლო ურჩევია ცოლისათვის, შვილისთვის, ახალი სჯულისთვის, 32 წელიწადი მიჩვეულ თემისთვის.

ამ ოთიაზე ბევრი სხვა არაკები დადის. მან იცოცხლა ას ოც წელიწადზე მეტ ხანს, მაგრამ ღრმა მოხუცება არც კი ემჩნეოდაო. ამ ოთიას დაერქვა დიდი ოთია ჭ მის ნაშიერს, რომელიც დღეს 25 კვამლზე მეტი ითვლება, დაერქვა ოთია შვილები. როსტომა იყო ამის შვილი. ძალუმი, ჯმუხი, ღჯუ, დაუზოგველი, რიხიანი, ჩაფსკენილი ყაზახი და ძალიან ძუნწი. ამბობენ, რომ ამან და არსენამ შეუტიეს ერთმანეთსაო და რომ მაგრად მოხვდა, შერიგდენ და არყით სავსე ტიკს დააძაბრა არსენაო. რომ გაიგო ოთია გაჩქილაძის შვილიაო, გადაეხვია და ჩაჰკოცნაო. ამან, მაშინდელი ლაინის და ხამის სამღებროები იჯარით რომ იცემოდა, მთელ ზემო იმერეთში წაართვა ქუთათელ დიდ ვაქრებს და ხვირჯინებით დაჰყარა იჯარისთვის ეკატერინეს მანეთიანები. ბატონს ბათმნობით მიუწყო ფული ვერცხლისა და იმ უდროო დროს დაიხსნა თავი. აღებ-მიცემობის მეტოქეებმა, როგორც ამბობენ, სხვა ვერაფერი უხერხეს და მოწამლეს.

ახალი მებატონეები, ფულიანები უმეტეს ნაწილად ნაყმევი გლეხები ხდებიან, რადგანაც აღებ-მიცემობას, მრეწველობას და სხვ. ახალი ცხოვრების მოთხოვნილობას მისდევენ. ეს რა უკულმა გადატრიალებაა ძველი მებატონეების ჩაღხისა, რომ გუშინდელი მისი ყმა მის დამონებასვე ლამოზს?! ამ შემთხვევაში თავად-აზნაურობას მძიმე საფიქრებელი აქვს და მეტი საშველიც არ აქვთ მათ, თუ არ დაუტრიალდენ მუშაობას და საზოგადო ფერხულში არ ჩაებენ ე. ი. თუ აღებ-მიცემობას, მრეწველობას, მეურნეობას არ მოჰკიდეს ხელი. წინააღმდეგ შემთხვევაში მათს ქედზე უარესი მძიმე და მკაცრი კალო დატრიალდება, ვიდრე ისინი ატრიალებდნენ ყმების ქედზე.

ჯერ კიდევ საუკუნე არაა და რა დიდი ფერი იცვალა ცხოვრებამ: თეთრი გაშავდა შავი გათეთრდა ე. ი. ორი სულ სხვა-და-სხვა ნაირი ცხოვრება მოთავსდა ამ ხანაში. ამ ას წელიწადში უმწეო ყმებიც იყვნენ ოთიაშვილები და აგერ-აჯერ ბურჟუეზიც ხდებიან, თუ არ გამხდარან ჯერ. ამ დროს განშავლობაში ერთი კვამლი თითქმის 25—30 კვამლად იტყა. ეს მრავლობის ისეთი $\frac{1}{6}$ -ია, რომ საქართველოში დღეს ნეკსი რომ აგესროლათ, ძირს ვეღარ დააწევდა, რომ ასე ემრავლა, ენაშიერებია ქართველობას. შვიდობიანობამ, საცხოვრებელმა საშუალებამ შეუწყო უქველად ამას ხელი. ეს ერთი კაცის ნაშიერი მაგალითად მოვიყვანე, თორემ სწევსაც ეს ჩამომავლობის სიმრავლე ეღირსათ, სადაც ცხოვრების საღსარი კი იყო.

კრიზისი ამ უკანასკნელისა ე. ი. საზრდოსი საცხოვრებელი საშუალების ამ ბოლო ხანს ჩამოვარდა

აქ. ეს ჰქნა—1, გამრავლებამ, 2, ფილოქსერამ, 3, შავი ქვის ურმით ზიდვის მოსპობამ, 4, ნიადაგის გადაქმა-გადარეცხამ, 5, მუშა ხელის შემცირებამ და სხვა-და-სხვა, და 6, წვრილმანი მოვასხეების ობობიის ქსელების ხალხზე გაბმა-გამობმამ. აღე-მიცემობის, მრეწველობის აღორძინებამ ახლავე დატვირთა ერთი ნაწილი წვივის მცხოვრებთა და მეორე ნაწილი თითქმის, თუ სულ არა, ხელში შემაცქვრალად გაუხადა. ძალიან შესამწევად იყოფა შრომა და კაპიტალი, ფულიანი და მუშა. ვისაც არა სწამს ახალი ცხოვრების დაწყება საქართველოში, ის აქ უნდა მობრძანდეს და ჩაუკვირდეს გამჭირაეტის გონების თვალთაშამ სოფლებებში ახალ-ახალ მოვლენათა.

როცა კიდევ უფრო ძველი საშუალებიანი ცხოვრება იყო, მაშინ რაღა იყო მიზეზი ხალხის გაუმრავლებლობისა, თუ კი ამ ხანებში ასე მრავლობს? *) მე მოგახსენეთ სულ ჯველა უძლიერესი მიზეზები და სხვათა შორის ომიანობა. შინაური და გარეული შფოთი ეუფავდა, ჯღეტდა ხალხს. ამიტომაც დიდის სიმართლით ეთქმის ქართველს, რომ ერთი გოჯა მისის სამშობლოსა არ არის დარწმენილი, რომ სისხლი არ ჩანთხეულიყოს მის წინაპართა, რომ მათი ძვალი არ დავარდნილიყოს, გარეშე იმ მიუდგომელ ადგილებისა, სადაც მეფეება მხოლოდ სტიკიონს დარჩენია. არცა აქეს მეტი უფლება თვისის სამშობლოს სიყვარულისა.

*) მეტად საკუდიისმო ცნობებს გამოვიყენადით ამ მრავლობის შესახებ, რომ კავკეზო „დაბუა“ როდის ცხოვრებდა. მას აქედ განქიჯადის გვარი ანა ნაკლებ 400 კვამლისა და იყდას შინ დაჩენიდას და კარედ. გასულს. აუტ.

არავითარ ერს ზედ-მეტად, ვიდრე ქართველს, რომელსაც 22 საუკუნეს, თუ არ მეტს, ბინა არ უცვლია და როგორც ერთგული ჰირისუფალი თავის წინა-პართაკლდამებში ცხოვრობს. მისი დიღინი, რაც უნდა ცდილობდეს მზიარული კილოს მიღებას, მაინც გლოვის ზარის თაღხით იბურება. არც შეეფერება სხვა ნაირად დიღინი. ყოველ წევრს ამ მოხუცი ერისას დიღის სიამაყით ეთქმის: მე ვარ ჰირისუფალი პატარა, მაგრამ დიდ-ბუნებოვანი გმირისა; ეგ ბუნება ჩემშია და მე მაგ ბუნებისა ვარ: ამის შემდეგ როგორ საზიზღარი და შემადრწუნებელი არ უნდა იყოს მაგის უარ-მყოფელი შვილი!?

ჩვენი ერის დიდ-ბუნებოვანობის უტყუარ სარკვედ სახალხო პოეზია უნდა ჩაითვალოს, რასაკვირველია, უპირატესად. იქ არის ქართველი თავის ჰირით, ღიბით, აზრით, ოხუნჯობით, სივაშაკით და სხვ. გამოხატული. მისი ბუნებითი გენიოსობა იქ გამოსჰვირს. ახალმა მეცნიერებამ მართალია მას შეუკრა გზა, მოაუსპო დღე ამ ზეპირ-სიტყვაობას, მაგრამ წარსული ცხოვრების იგი განძია და შესანიშნავი სიმდიდრე. ეგ სარკვე, დღეს დამსხვრეული, მთელ საქართველოს ძველსა და ახალ კუთხე-კუნჭულებშია მიბნეულ-მოზნეული. ჩვენ, ჩვენდა თავად, განვიზრახეთ ერთი ნამტერევის ამოწმ-რება ს. წვევაში და შეძლებისა და მოხერხების კვალობაზე ჩაწერა. გაფერვა, გასუფთავება, გასალუქება და თავის ადგილზე ამ ნატეხის გამწყაზრვა მიმინდვია შთამომავლობისათვის, როდესაც საქართველოს ყოველი კუთხიდან მოიპოვება ნატეხები ამ ბროლის სარკისა, რომ გაერთიანდეს იგი და შიგ გამოიხატოს მთელი სახე, სურათი, სულიერი ვინაობა და ს. ჩვენი დიდ-

ბული ერისა. *) ამ ნამტკრევს სახელად ვუწოდეთ: „წევური ზებირ-სიტყვაოზა“. იგი დაყოფილი იქნება ასე:

1) პირველი ნაწილი: ჩქარა გამოასათქმელები, ენის მოსატეხლები, ანეკლოტები, ქაჯურები და სხვ.;

2) მოსწრებული სიტყვები, ჴმები, ამიციანები და სხ.;

3) გამოციანები;

4) ანდაზები;

5) არაკები;

6) გარდმოცემანი;

7) ლექსები: ა) საარშიყონი, ბ) ისტორიულნი, ვაშ-კატურნი და სხვ.; გ) დარიგებითნი, დ) საგალობელნი, სასიმღერონი და სხ., ე) დაცინებითნი, ვ) სახუმარონი, გასართობნი, საოხუნჯონი, ჴ) შელოცვანი;

8) ჴღაჴრები: ა) სახუმარონი, ბ) ჴნეობითნი, გ) დარიგებითნი, დ) ამიციანურნი და სხ.

---

*) ძალიან საჭიროა მოგროვდეს ყოველი სოფლის ჴებირ-სიტყვაოზა თვისის ვარიანტებით. ამით შეიძლება გავიგოთ, თუ რომელ სოფლებში შემოსულა სჴვა-და-სსვა ჴურის ხალხის და ერის თესლი და აქედან მივიკვლიოთ ძირითადი ქართველნი და მათი გვარები. ამისათვის საჭიროა ყოველი ჩასალა შეუდარდეს იმ ხალხთა ჴებირ-გარდმოცემათ, რომლის ელემენტებიც ქართულ ერს შერევია, ეს არის საჭირო ნამდვილი ქართული ენის, ძირითადი ქართული ნიჭის ღონის ასახსნელად, იპის შესატყობად, თუ რა ჴედ-გაველენა იქონიეს ამ ელემენტებმა ქართულ ცხოვრებაზე, ჴნე-ჩვეულებაზე, ენაზე და სხვ.

ავტ.

ჩქარა-ზამოსათქმელები, ენის-მოსათხლები *).

შაზახი გაყაზახდება, ყაზახს უყაზახესია.

შენი ჩიტი, სკვინჩა ჩიტი, ჩემსა ჩიტსა სკვინჩა ჩიტსა სირაჯასა რას ერ^ოოდა, რას ებრ^აოდა, რას ეხირაჯსკვირასკვინჩიტებოდა?

შენი ცხვარი რქა-გრეხილი, ჩემსა ცხვარსა რქა-გრეხილსა, ქედილასა რას ერ^ოოდა, რას ებრ^აოდა, რას ექედილ-რქა-გრეხილებოდა?

მრთსა კაცსა ბლისკინელსა ბლის კალათით ბლის ხიდზედა შარშან წინ, შარშან და წრეულ ბალი გაპქონდ-გამოპქონდა.

სარტყელი მივირტყ-მოვირტყი, მორტყმული დავიარები.

ძაღლსა დანა დავუქნიე, დავაცილე, ყელში ვეცი-ტყემალზე შევედი; მივიტყემლე-მოვიტყემლე, ძირს ჩამოვედი.

თეთრი თხა, თეთრი თიკანი გავიყვანე თეთრა-წყაროს—გავათხათეთრე.

—~~შატა~~ კნავილა, ჩხავილა წრუწუნ-წრიპინით აწრიპინ-ახრამუნებდა:

*) ჩქარა-ზამოსათქმელები კარდა იმისა, რომ ენას-გასათქმელები არიან, არიან შიგა და შიგ სახეყმარონიღ. ისეთი სიტყვებია ზოგიერთსა მოყვანისიღი, რომ, თუ შესცდა გამოთქმელება, ახვს გაიღვანძღვს.

ანექდოტები.

რაჭველ კაცს ჰკითხეს: რას შერება შენი ავად-
მყოფიო?—ძალიან ავად გახლავსო: არც სვამს, არც
სჯამს, თვალს არ აფახურებსო, არც სუნთქავს, აღარც
ინძრევას.

—ეგ, ჩემო კეთილო, ავადმყოფი კი არა, მკვდა-
რი ყოფილა და ვეღარ გაიგეო?

—ღმერთო, ასე აავსე ჩემი ოჯახიო, სთქვა რაჭ-
ველმა და გატეხა კაკალი. იმას ეგონა ნებალოთი საესე
იქნებო და ფშუტე არ-კი გამოადგა.—ღმერთო, ნუ
ისმენ ჩემს ვედრებასაო, იყვირა, რაც ძალი და ღონე
ჰქონდა, და, რასაც კი შეეხვეწა მერე ღმერთს, აღა-
რასფერი აღარ უსმინა.

ოცი რაჭველი კაცი მიდიოდა გზაში. ორმოცი
ვერსი გზა ჰქონდათ ვასავლელი. დაჯდენ და იანგარი-
შეს, იანგარიშეს და დაიძახეს ერთ-ზმად: ქვე. რა ჩემი
ფესებია ორმოცი ვერსი გზა: ოროლი ვერსი შევხვდე-
ბა-კი კაცის თავზედაო. მზიარულად ხმაურობდენ: აჰა,
ჰე, უფრო ვერსი როგორ დაგვლაღავს და გავჰკრათ ხე-
ლიო!

ბიწაძე წავიდა ორპირში მარილზე. ორპირელ-
მა მელუქნეებმა უთარეს: კაცო დათესე მარილი და
თქვენშიდაც მოვაო; ამ სიშორეს რა კუნთები გიძლებს,
რო დაძანალეზო? ბიწაძემ ეს ხუმრობა მართალ რჩე-
ვად მიიღო და შინ რომ მივიდა ცხრუკვეთში, ახნა მიწა

და ორი საპალნე მარილი ჩათესა შიდ. უყურა და უყურა: სამარგლად ძურწა ბალახის მეტი არაფერი არ ამოუვიდა.

კოლმა ბიწაძე გაგზავნა წისქვილში და დაუბარა: საკამადს ჩავადგავ და სანამ მოიხარშებოდეს შენც მოდი წისქვილიდან, მოიტანე ნამუშევარი, ჩაგიჯენ და გაქმევ სადილსაო. წაკიდა ბიწაძე და დაარიგა წისქვილში სიმინდი. ძალიან ბზიალობდა წისქვილი. მოეწონა ამ ბიწაძეს წისქვილის ბუქნა და გუგნა და მეტის-მეტი აღტაცებით დაეხტნა წისქვილის ქვას სატოცნელად; მაგრამ, ვაი მისთანა დახტნობას, იმას რომ დაემართა: ცხვირი, ულვაშები, ტუჩები, კბილები—მთელი ღრანჯი წახოხნა წისქვილის ქვამ, გაფრინდა გამწარებული შინისკენ. შორს მომავალ ბიწაძეს დერეფანზე გადმომდგარი კოლი უყურებდა და მიაძახა სიხარულით ქმარს: შენი სულის ქირიმე, დაფქვი ასე ჩქარა და ის გეგებარდა, რომ იცინიო? იმას ეს სახე წაქლწილი გაცინებული ეგონა. ახლოს რომ მოვიდა და დაინახა კოლმა, მისთანა დასანახავი თქვენს მტერს! — თუ ქმარს აღარ ჰქონდა სათქმელი ენა-პირი, აღარც კოლს გაენძრა ენა.

— აჲო სამი ძმა ბლიაძე, დაანთებდენ ცეცხლს და რომ დაეწოდათ, დაებრაწებოდათ კანკები, შამოიტანდნენ გარედან ცივ ტალახს როფით და გვერდზე შოი-დგაკდნენ, — ისვავდენ და ისვავდენ ხელით დამწვარდაფუთქულ კანკებზე. აქვე, კერიას ძირში წამოყუნცული იყო ძაღლი. ფეხები ცეცხლისკენ ჰქონოდა გადაწვერილი. დაეწო ფეხები ძაღლს და უკან დაიწია. შე-

ხედვს ამ ბლიაძეებმა ძაღლს და სთქვეს, ბიჭოს! ჩვენც ისე დავიწიოთ, როგორც ძაღლმა დაიწია უკანაო. ასე დაამნაირად ძაღლმა ასწავლა ბლიაძეებს ქკუა.

ადგნენ ბლიაძეები, დიდ ხელაიან ურემზე ქალაღდი დააღკლერკეს, შეაბეს ურემში ყვერები და წაიღეს მეფესთან. რომ მივიღნენ სასახლესთან, შეაღეს კიშკარი და შეღდნეს სათიბიან ეზოში ხარ-ურემი. გადმოიხედს მეფემ სახლიდან და უბრძანა თავის ვეზირებს: ~~ქკუა~~ რა კაცები არიან, გაიგეთო. ჩემს ეზოში ჩიტის ქკუს ვერავის გაუბედავს გავლა-გამოვლა და ვგენი როგორ ბედავენო? მივიღნენ ვეზირები და ჰკითხეს ბლიაძეებს: რა კაცები ხართ, ვგ ხარ-ურემი რომ შემოვირეკია? მეფის სათიბშიო.—ჩვენ, მიუგეს ბლიაძეებმა, არზა მოვართვით ამ ხარ-ურემით ბატონ მეფე'აო. მეფის მისართმევი არზა ხომ მძიმე უნდა იყოსო. ეს მოახსენეს ვეზირებმა მეფეს და მეფემ უთხრა: დასვით და სადილი აჭამეთო,—ერთი ჯამი ხოკოჭიები (ნეხვის ქიები) მიუტანეთ მეორე ჯამი ხორციო. მიუტანეს. ჩაუჯდნენ იჯრას ბლიაძეები: ჯერ სურიცლი შეეკამოთ, თუ არა წავაო და მერე ხორციელიო, თქვეს ერთ-ხმად ბლიაძეებმა და ახადეს სულიერების ჯამს თავი, ხოკოჭიები ბზუილ-ბზუილით გაფრინდნენ--თან გაჰყვენ ბლიაძეები. ახლა იკითხა მეფემ: უმალ რომელი საქმელი მიიღესო? უმალ, ბატონო, ხოკოჭებს დაუპირეს შეხრაშუნება, მაგრამ ჯამს რომ თავი ახადეს გაუფრინდათ ხოკოჭიები და თვითონაც თან გაჰყვენო, გაჰყვენ და დაიკარგენ... ხარებს დაჰკრეს და გამოიქცეს ეზოდან:—ნამდვილი სულელეები ყოფილანო.